

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ अष्टकम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अङ्गिरसो वै सत्रमासत। तेषां पृश्निर्धर्मधुगांसीत्। सर्जीषेणाजीवत्। तेऽब्रुवन्। कस्मै नु सुत्रमास्महे। यैऽस्या ओषधीर्न जनयाम् इति। ते दिवो वृष्टिमसृजन्त। यावन्तः स्तोका अवापद्यन्त। तावतीरोषधयोऽजायन्त। ता जाताः पितरो विषेणालिम्पन्॥१॥

तासां जग्धा रुप्यन्त्यैत्। तेऽब्रुवन्। क इदमित्थमंकरिति। वृयं भाग्येयमिच्छमाना इति पितरोऽब्रुवन्। किं वै भाग्येयमिति। अग्निहोत्र एव नोऽप्यस्त्वित्यब्रुवन्। तेभ्य एतद्वाग्येयं प्रायच्छन्। यद्युत्वा निमार्द्धि। ततो वै त ओषधीरस्वदयन्। य एवं वेदै॥२॥

स्वदन्तेऽस्मा ओषधयः। ते वृथसमुपावासृजन्। इदं नो हृव्यं प्रदापयेति। सौऽब्रवीद्वार वृणै। दशं मा रात्रीर्जातं न दौहन्। आसङ्गवं मात्रा सुह चराणीति। तस्माद्वृथसं जातं दश रात्रीर्न दुहन्ति। आसङ्गवं मात्रा सुह चरति। वारेवृत्तुङ्ग ह्यस्य। तस्माद्वृथसं संसृष्टधयं रुद्रो घातुकः। अति हि सन्धान्ययति॥३॥

अलिम्पुवेद घातुक एकं चा॥३॥

[१]

प्रजापतिरग्निमसृजत। तं प्रजा अन्वसृज्यन्त। तमभाग उपास्त। सौऽस्य प्रजाभिरपाकामत्। तमवरुरुथसमानोऽन्वैत्। तमवरुरु नाशक्रोत्। स तपोऽतप्यत। सौऽग्निरुपारमतातपि वै स्य प्रजापतिरिति। स रुग्राटादुदमृष्ट॥४॥

तदघृतमभवत्। तस्माद्यस्य दक्षिणतः केशा उन्मृष्टाः। ताञ्छैष्टलक्ष्मी प्राजापत्येत्याहुः। यद्वराटादुदमृष्ट। तस्माद्वराटे केशा न सन्ति। तदग्नौ प्रागृह्णात्। तद्विचिकिथस्त्। जुहवानी(३) मा हौषा(३)मिति। तद्विचिकिथ्सायै जन्म। य एवं विद्वान् विचिकिथ्सति॥५॥

वसीय एव चैतयते। तं वाग्भ्यंवदञ्जुहीति। सौऽब्रवीत्। कस्त्वमसीति। स्वैव ते वागित्यब्रवीत्। सौऽजुहोथस्वाहेति। तथ्स्वाहाकारस्य जन्म। य एवं स्वाहाकारस्य जन्म वेद। कुरोति स्वाहाकरेण वीर्यम्। यस्यैवं विदुषः स्वाहाकरेण जुहति॥६॥

भोगायैवास्यं हुतं भेवति। तस्या आहुत्यै पुरुषमसृजत। द्वितीयमजुहोत्। सोऽश्वम-
सृजत। तृतीयमजुहोत्। स गामसृजत। चतुर्थमंजुहोत्। सोऽर्विमसृजत। पञ्चममंजुहोत्।
सौऽजामसृजत॥७॥

सौऽग्निर्बिभेत्। आहुतीभिर्वै माऽऽप्नोतीति। स प्रजापतिं पुनः प्राविशत्। तं प्रजा-
पतिरब्रवीत्। जायुस्वेति। सौऽब्रवीत्। किं भांगधेयमभि जनिष्य इति। तुभ्यमेवेदः हृयात्
इत्यब्रवीत्। स एतद्वाग्धेयम्यजायत्। यदंग्निहोत्रम्॥८॥

तस्मादग्निहोत्रमुच्यते। तद्वृयमानमादित्योऽब्रवीत्। मा हौषीः। उभयोर्वै नवेतदिति।
सौऽग्निर्ब्रवीत्। कथं नौ होष्यन्तीति। सायमेव तुर्यं जुहवन्। प्रातर्मह्यमित्यब्रवीत्।
तस्मादग्नये सायः हृयते। सूर्याय प्रातः॥९॥

आग्नेयी वै रात्रिः। ऐन्द्रमहः। यदनुदिते सूर्ये प्रातर्जुहृयात्। उभयमेवाग्नेयः स्यात्।
उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। तथाऽग्नये सायः हृयते। सूर्याय प्रातः। रात्रिः वा अनु प्रजाः प्र
जायन्ते। अहा प्रति तिष्ठन्ति। यथसायं जुहोति॥१०॥

प्रैव तेन जायते। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। प्रत्येव तेन तिष्ठति। प्रजापतिरकामयत्
प्रजायेति। स एतदंग्निहोत्रं मिथुनमपश्यत्। तदुदिते सूर्योऽजुहोत्। यजुंषाऽन्यत्।
तृष्णीमन्यत्। ततो वै स प्राजायत। यस्यैवं विदुष उदिते सूर्योऽग्निहोत्रं जुहति॥११॥

प्रैव जायते। अथो यथा दिवा प्रजानन्त्रेति। तावदग्नेव तत्। अथो खल्वाहुः। यस्य वै
द्वौ पुण्यौ गृहे वसन्तः। यस्तयोरन्यः राधयत्यन्यं न। उभौ वाव स तावृच्छुतीति। अग्निं
वावाऽदित्यः सायं प्र विशति। तस्मादग्निर्दूत्रात्रकं ददृशो। उभे हि तेजसी सम्पद्यते॥१२॥

उद्यन्तं वावाऽदित्यमग्निरनु समारोहति। तस्माद्वृम एवाग्नेदिवा ददृशो। यदुग्रये सायं
जुहृयात्। आ सूर्याय वृश्येत। यथसूर्याय प्रातर्जुहृयात्। आऽग्नये वृश्येत। देवताभ्यः समदं
दध्यात्। अग्निज्योतिज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्येव सायः हौतव्यम्। सूर्यो ज्योतिज्योतिरग्निः
स्वाहेति प्रातः। तथोभाभ्याः सायः हृयते॥१३॥

उभाभ्यां प्रातः। न देवताभ्यः समदं दधाति। अग्निज्योतिरित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः।
प्रजा ज्योतिरित्याह। प्रजा एवास्मै प्र जनयति। सूर्यो ज्योतिरित्याह। प्रजास्वेव प्रजातासु

रेतो दधाति। ज्योतिरुग्मिः स्वाहेत्याह। प्रजा एव प्रजाता अस्यां प्रतिष्ठापयति॥१४॥

तृष्णीमुत्तरामाहुतिं जुहोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यदुदिते सूर्यं प्रातर्जुहुयात्। यथाऽतिथये प्रद्रुताय शून्यायावसुथायाहर्यः हरन्ति। तादृगेव तत्। क्वाऽऽहु ततस्तद्वतीत्याहुः। यथस न वेद। यस्मै तद्वरन्तीति। तस्माद्यदौषसं जुहोति। तदेव सम्प्रति। अथो यथा प्रार्थमौषसं परिवेवेष्टि। तादृगेव तत्॥१५॥

अमृष्ट विचिकिथर्थति जुहूत्युजामसुजतगिहोत्रः सूर्याय प्रातर्जुहोति जुहति सम्पूर्णते हृयते स्थापयति सम्पूर्णति द्वे च। १६॥ [२]

रुद्रो वा एषः। यदग्निः। पलीं स्थाली। यन्मध्येऽग्नेरधिश्रयेत्। रुद्राय पलीमपि दध्यात्। प्रमायुका स्यात्। उदीचोऽङ्गारान्निरूप्याधि श्रयति। पलियै गोपीथायो व्यन्तान्करोति। तथा पत्यप्रमायुका भवति॥१६॥

घर्मो वा एषोऽशान्तः। अहरहुः प्रवृज्यते। यदग्निहोत्रम्। प्रतिषिश्चेत्पुशुकामस्य। शान्तमिव हि पंशव्यम्। न प्रतिषिश्चेद्वृह्णवर्चुसकामस्य। समिञ्छमिव हि ब्रह्मवर्चुसम्। अथो खलु। प्रतिषिच्यमेव। यत्रातिषिश्चति॥१७॥

तत्पंशव्यम्। यज्ञुहोति। तद्वृह्णवर्चुसि। उभयमेवाकः। प्रच्युतं वा एतद्स्मालोकात्। अगतं देवलोकम्। यच्छ्रूतः हविरनभिघारितम्। अभि द्यौतयति। अर्यैवैनद्धारयति। अथो देवत्रैवैनद्वयति॥१८॥

पर्यग्नि करोति। रक्षसामपंहत्यै। त्रिः पर्यग्नि करोति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेधत्वाय। यत्प्राचीनमुद्वासयेत्। यज्ञमानः शुचाऽर्पयेत्। यद्वक्षिणा। पितृदेवत्यः स्यात्। यत्प्रत्यक्॥१९॥

पलीः शुचाऽर्पयेत्। उदीचीनमुद्वासयति। एषा वै दैवमनुष्याणाः शान्ता दिक्। तामेवैनदनूद्वासयति शान्त्यै। वर्त्म करोति। यज्ञस्य सन्तत्यै। निष्ठपति। उपैव तथस्तृणाति। चतुरुन्नयति। चतुर्पादः पुशवः॥२०॥

पशुनेवाव रुन्धे। सवान्पूर्णानुन्नयति। सर्वे हि पुण्यां राद्धाः। अनूच उन्नयति। प्रजाया अनूचीनत्वाय। अनूच्येवास्य प्रजाऽर्धुका भवति। सम्मृशति व्यावृत्यै। नाहोऽन्नुप सादयेत्। यदहोऽन्नुपसादयेत्। यथाऽन्यस्मां उपनिधाय। २१॥

अन्यस्मै प्रयच्छति। तादृगेव तत्। आऽस्मै वृश्येत। यदेव गारहंपत्येऽधि श्रयति। तेन

गारहूपत्यं प्रीणाति। अग्निर्बिभेत्। आहुतयो माऽत्यैष्यन्तीति। स एताऽ सुमिधंमपश्यत्। तामाऽधेत्। ततो वा अग्रावाहुतयोऽधियन्त॥२२॥

यदैनः समयच्छत्। तथस्मिधः समित्वम्। समिधमा दधाति। समेवैन यच्छति। आहुतीनां धृत्यै। अथो अग्निहोत्रमेवेधमवंत्करोति। आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदेकाऽ सुमिधंमाधाय द्वे आहुती जुहोति। अथ कस्याऽ सुमिधिं द्वितीयामाहुतिं जुहोतीति॥२३॥

यद्वे समिधांवा दृध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकाऽ सुमिधंमाधाय। यजुषाऽन्यामाहुतिं जुहोति। उभे एव सुमिद्वत् आहुती जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। आदीसायां जुहोति। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो यथाऽतिथि ज्योतिष्कृत्वा परिवैष्टि। ताहगेव तत्। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। तस्माद्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति॥२४॥

भवति प्रतिष्ठिश्चति गमयति प्रत्यक्ष्यवं उपनिधायांप्रियन्तेति तत्त्वार्थं च॥१॥ [३]

उत्तरावर्तीं वै देवा आहुतिमजुहवः। अवाचीमसुराः। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यं कामयेत् वसीयान्स्यादिति। कर्नीयस्तस्य पूर्वऽ हुत्वा। उत्तरं भूयो जुहयात्। एषा वा उत्तरावत्याहुतिः। तान्देवा अंजुहवः। ततुस्तैऽभवन्॥२५॥

यस्यैवं जुहृति। भवत्येव। यं कामयेत् पापीयान्स्यादिति। भूयस्तस्य पूर्वऽ हुत्वा। उत्तरं कर्नीयो जुहयात्। एषा वा अवाच्याहुतिः। तामसुरा अजुहवः। ततुस्ते पराऽभवन्। यस्यैवं जुहृति। परैव भवति॥२६॥

हुत्वोपं सादयत्यजामित्वाय। अथो व्यावृत्यै। गारहूपत्यं प्रतीक्षते। अननुध्यायिनमेवैन करोति। अग्निहोत्रस्य वै स्थाणुरस्ति। तं य क्रृच्छेत्। यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। एष वा अग्निहोत्रस्य स्थाणः। यत्पूर्वाऽहुतिः। तां यदुत्तरयाऽभिजुहयात्॥२७॥

यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। अतिहाय पूर्वमाहुतिं जुहोति। यज्ञस्थाणुमेव परि वृणक्ति। अथो भ्रातृव्यमेवास्वाऽति क्रामति। अवाचीनः सायमुपमार्षि। रेते एव तद्वधाति। ऊर्ध्वं प्रातः। प्र जनयत्येव तत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। चतुरुन्नयति॥२८॥

द्विर्जुहोति। अथ क्व द्वे आहुती भवत् इति। अग्नौ वैश्वानर इति ब्रूयात्। एष वा अग्निवैश्वानरः। यद्वाह्युणः। हुत्वा द्विः प्राश्जाति। अग्रावेव वैश्वानरे द्वे आहुती जुहोति।

द्विर्जुहोति॒। द्विर्निर्मा॑र्षि॒। द्वि॒ः प्राश्नांति॒॥२९॥

षट्थसं पंद्रन्ते॑। षड्ब्रा॑ क्रृतवं॑। क्रृतूनेव॑ प्रीणाति॑। ब्रह्मवादिनौ॑ वदन्ति॑। किं॑
देवत्यं॑ मग्निहोत्रमिति॑। वैश्वदेवमिति॑ ब्रूयात्। यद्यजुंषा॑ जुहोति॑। तदैन्द्राग्रम्। यत्तृष्णीम्।
तत्प्राजापत्यम्॥३०॥

यन्निमार्षि॑। तदोषंधीनाम्। यद्वितीयम्॑। तत्पितृणाम्। यत्प्राश्नांति॑। तद्भर्णाम्।
तस्माद्वर्भु॑ अनशजन्तो॑ वर्धन्ते॑। यदाचार्मति॑। तम्नुष्णाणाम्। उद्वर्ष्यावृत्याचार्मति॑॥३१॥

आत्मनौ॑ गोपीथाय॑। निर्णेनेक्ति॑ शुच्छै॑। निष्ठैपति॑ स्वगाकृत्यै॑। उद्दिशति॑। सुस्तुषीनेव॑
प्रीणाति॑। दक्षिणा॑ पूर्यावर्तते॑। स्वमेव॑ वीर्यमनु॑ पूर्यावर्तते॑। तस्माद्विक्षिणोऽर्थ॑ आत्मनौ॑
वीर्यावर्त्तरः॑। अथो॑ आदित्यस्यैवावृतमनु॑ पूर्यावर्तते॑। हुत्वोपु॑ समिन्द्र्ये॥३२॥

ब्रह्मवर्चसस्य॑ समिष्ट्यै॑। न बुरुहिनु॑ प्र हरेत्। असङ्गस्थितो॑ वा एृष यज्ञः। यद्गिहोत्रम्।
यदनु॑ प्रहरेत्। यज्ञं विच्छिन्न्यात्। तस्मान्नानु॑ प्रहृत्यम्॑। यज्ञस्य॑ सन्तत्यै॑। अपो॑ नि॑ नयति॑।
अवभृथस्यैव॑ रूपमंकः॥३३॥

अभवन्भवति॑ जह्यात्रयति॑ मार्षि॑ द्वि॒ः प्राश्नांति॑ प्राजापत्यमाचार्मतीन्द्रेऽकः॥३॥ [४]
ब्रह्मवादिनौ॑ वदन्ति॑। अग्निहोत्रप्रायणा॑ यज्ञाः। किं॑ प्रायणमग्निहोत्रमिति॑। वृथसो॑ वा
अग्निहोत्रस्य॑ प्रायणम्। अग्निहोत्रं॑ यज्ञानाम्। तस्य॑ पृथिवी॑ सदः। अन्तरिक्षमाग्नीद्वम्।
द्यौरहृविर्धानम्॑। दिव्या॑ आपु॑ प्रोक्षणयः। ओषंधयो॑ बुरुहिः॥३४॥

वनुस्पतय॑ इधमः। दिशः॑ परिधयः। आदित्यो॑ यूपः। यजंमानः॑ पुशुः। सुमुद्रोऽवभृथः।
संवृथसुरः॑ स्वगाकारः। तस्मादाहिताग्ने॑ सर्वमेव॑ बर्हिष्य॑ दृतं॑ भवति॑। यथसायं॑ जुहोति॑।
रात्रिमेव॑ तेन॑ दक्षिण्य॑ कुरुते॑। यत्प्रातः॥३५॥

अहरेव॑ तेन॑ दक्षिण्य॑ कुरुते॑। यत्ततो॑ ददाति॑। सा दक्षिणा॑। यावन्तो॑ वै॑ देवा॑ अहृतुमादन्।
ते॑ पराऽभवन्। त एृतदग्निहोत्र॑ सर्वस्यैव॑ संमवदायां॑ जुहवुः। तस्मादाहुः। अग्निहोत्रं॑ वै॑
देवा॑ गृहाणां॑ निष्कृतिमपश्यन्निति॑। यथसायं॑ जुहोति॑। रात्रिया॑ एृव॑ तद्वुताद्याय॑॥३६॥

यजंमानुस्यापराभावाय। यत्प्रातः। अहं॑ एृव॑ तद्वुताद्याय॑। यजंमानुस्यापराभावाय।
यत्ततो॑ अश्वाति॑। हुतमेव॑ तत्। द्वयो॑ पर्यंसा॑ जुहयात्पुशुकां॑स्य। एृतद्वा॑ अग्निहोत्रं॑ मिथुनम्।

य एवं वेदा। प्र प्रजयां पुशुभिर्मिथुनैर्जायते॥३७॥

इमामेव पूर्वया दुहे। अमूमुत्तरया। अधिश्रित्योत्तरमा नयति। योनावेव तद्रेतः सिञ्चति प्रजनने। आज्येन जुहुयात्तेजस्कामस्य। तेजो वा आज्यम्। तेजस्व्येव भवति। पयसा पुशुकामस्य। एतद्वै पंशूनां रूपम्। रूपेणैवास्मै पुशूनवं रुप्ये॥३८॥

पुशुमानेव भवति। दुधेन्द्रियकामस्य। इन्द्रियं वै दधि। इन्द्रियाव्येव भवति। यवाग्वा ग्रामकामस्योषुधा वै मनुष्याः। भागधेयेनेवास्मै सजातानवं रुप्ये। ग्राम्येव भवति। अयज्ञो वा एषः। योऽसामा॥३९॥

चतुरुन्नयति। चतुरक्षरं रथन्तरम्। रथन्तरस्यैष वर्णः। उपरीव हरति। अन्तरिक्षं वामदेव्यम्। वामदेव्यस्यैष वर्णः। द्विर्जुहोति। द्वंक्षरं बृहत्। बृहत् एष वर्णः। अग्निहोत्रमेव तथामन्वत्करोति॥४०॥

यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो वेदा। उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दते उपसत्तारम्। उत्त्रीयोपं सादयति। पृथिवीमेव प्रीणाति। होष्यनुपंसादयति। अन्तरिक्षमेव प्रीणाति। हुत्वोपं सादयति। दिवमेव प्रीणाति। एता वा अग्निहोत्रस्योपसदः॥४१॥

य एवं वेदा। उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दते उपसत्तारम्। यो वा अग्निहोत्रस्याश्रावितं प्रत्याश्रावितुः होतारं ब्रह्माणं वषद्वारं वेदा। तस्य त्वैव हुतम्। प्राणो वा अग्निहोत्रस्याश्रावितम्। अपानः प्रत्याश्रावितम्। मनो होतां। चक्षुब्रह्मा। निमेषो वैषद्वारः॥४२॥

य एवं वेदा। तस्य त्वैव हुतम्। सायं यावानश्च वै देवाः प्रातर्यावाणश्चाग्निहोत्रिणो गृहमागच्छन्ति। तान् यन्त तर्पयेत्। प्रजयाऽस्य पुशुभिर्वितिष्ठेनन्। यत्तर्पयेत्। तृप्ता एनं प्रजयां पशुभिस्तर्पयेयुः। सजूदैवै सायं यावभिरिति सायः सम्मृशति। सजूदैवै प्रातर्यावभिरिति प्रातः। ये चैव देवाः सायं यावानो ये च प्रातर्यावाणः॥४३॥

तानेवोभयाऽस्तर्पयति। त एनं तृप्ताः प्रजयां पुशुभिस्तर्पयन्ति। अरुणो हं स्माहोपवेशः। अग्निहोत्र एवाहः सायं प्रातर्वज्रं भ्रातृव्येभ्यः प्र हरामि। तस्मान्तप्यार्पयाऽसो भ्रातृव्या इति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। सुमिथ्यसमी। सप्तपदाशकंरी। शक्ररो वज्रः। अग्निहोत्र एव तथायं प्रातर्वज्रं यजमानो भ्रातृव्याय प्र हरति।

भवत्यात्मना ॥ पराऽस्य भ्रातुंव्यो भवति ॥४४॥

बुग्हिः प्रातरहुताद्यांय जायते रुद्धेऽसामा करोत्येता वा अंगिहोत्रस्योपुसदौ वषद्वारश्च प्रातर्यावाणो वज्रसीणिं च ॥?॥ [५]

प्रजापतिरकामयताऽत्मन्वन्मै जायेतेति । सौऽज्जहोत् । तस्याऽत्मन्वदंजायता । अग्निर्वायुरादित्यः । तैऽब्रवन् । प्रजापतिरहौषीदात्मन्वन्मै जायेतेति । तस्य वयमंजनिष्महि । जायेतात्र आत्मन्वदिति तैऽज्जहवुः । प्राणानामुग्निः । तुनुवै वायुः ॥४५॥

चक्षुष आदित्यः । तेषां हुतादंजायत् गौरेव। तस्यै पर्यासि व्यायच्छन्ता। मम हुतादंजनि ममेति। ते प्रजापतिं प्रश्नमायन्। स आदित्योऽग्निमंब्रवीत्। युत्तरो नौ जायात्। तत्रौ सहासुदिति। कस्यै कोऽहौषीदिति प्रजापतिरब्रवीत्कस्यै कु इति। प्राणानामुहमित्युग्निः ॥४६॥

तुनुवौ अहमिति वायुः । चक्षुषोऽहमित्यादित्यः । य एव प्राणानामहौषीत् । तस्य हुतादंजनीति । अग्नेरहुतादंजनीति । तदंगिहोत्रस्याग्निहोत्रत्वम् । गौर्वा अग्निहोत्रम् । य एवं वेद गौरंगिहोत्रमिति । प्राणापानाभ्यामेवाग्निः समर्धयति । अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्याभवति ॥४७॥

य एवं वेदां तौ वायुरब्रवीत्। अनु मा भंजतुमिति। यदेव गारहपत्येऽधिश्रित्याहवनीयमभ्युद्वान्। तेनु त्वां प्रीणानित्यबूताम्। तस्माद्यद्वारहपत्येऽधिश्रित्याहवनीयमभ्युद्वर्वति। वायुमेव तेन प्रीणाति। प्रजापतिर्देवताः सृजमानः। अग्निमेव देवतानां प्रथममसृजत। सौऽन्यदालम्यमवित्वा ॥४८॥

प्रजापतिमुभि पर्यावर्तता । स मृत्योरंविभेत् । सौऽमुमादित्यमात्मनो निरमिमीता । त ए हुत्वा पराह्यावर्तता । ततो वै स मृत्युमपाजयत् । अपे मृत्युं जयति । य एवं वेदां तस्माद्यस्यैवं विदुषः । उतैकाहमुत द्वाहं न जुह्वति । हुतमेवास्य भवति । असौ ह्यादित्योऽग्निहोत्रम् ॥४९॥

तुनुवै वायुरग्निर्वत्यविविता भवत्येकं च ॥५॥ [६]

रौद्रं गविं । वायव्यमुपसृष्टम् । आश्विनं दुद्यमानम् । सौम्यं दुग्धम् । वारुणमधि श्रितम् । वैश्वदेवा भिन्दवः । पौष्णमुदन्तम् । सारस्वतं विष्णन्दमानम् । मैत्रः शरः । धातुरुद्धासितम् । बृहस्पतेरुत्रीतम् । सवितुः प्रकान्तम् । द्यावापृथिव्यः हियमाणम् । ऐन्द्राग्रमुपसन्नम् । अग्ने पूर्वाऽहुतिः । प्रजापतेरुत्तरा । ऐन्द्रः हुतम् ॥५०॥

उद्वासितः सूतं च ॥ [७]

दुक्षिणत उपं सूजति। पितृलोकमेव तेन जयति। प्राचीमा वर्तयति। देवलोकमेव तेन जयति। उदीचीमावृत्ये दोग्धि। मनुष्यलोकमेव तेन जयति। पूर्वौ दुह्याञ्छेषस्य ज्यैषिनेयस्य। यो वा गृतश्रीः स्यात्। अपरौ दुह्यात्कनिष्ठस्य कानिष्ठिनेयस्य। यो वा बूभूषेत्॥५१॥

न सं मृशति। पापवस्यसस्य व्यावृत्यै। वायव्यं वा एतदुपसृष्टम्। आश्विनं दुह्यमानम्। मैत्रं दुधम्। अर्यम्ण उद्वास्यमानम्। त्वाष्ट्रमुत्तीयमानम्। बृहस्पतेरुत्तीतम्। सुवितुः प्रकान्तम्। द्यावापृथिव्यं हियमाणम्॥५२॥

ऐन्द्राग्रमुपं सादितम्। सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यो जुहोति। योऽग्निहोत्रं जुहोति। यथा खलु वै धेनुं तीर्थे तर्पयति। एवमग्निहोत्री यजमानं तर्पयति। तृप्यति प्रजयां पुशुभिः। प्रसुवर्गं लोकं जानाति। पश्यति पुत्रम्। पश्यति पौत्रम्। प्र प्रजयां पुशुभिर्मिथुनैर्जयते। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुहति। य उ चैनदेवं वेदं॥५३॥

बूभूषेद्विष्यमाणां जायते द्वे च ३॥ [८]

त्रयो वै प्रैयमेधा आसन्। तेषां त्रिरेकोऽग्निहोत्रमजुहोत्। द्विरेकः। सूक्ष्मेकः। तेषां यस्त्रिरजुहोत्। स क्रृचाऽजुहोत्। यो द्विः। स यजुषा। यः सूक्ष्मत्। स तृष्णीम्॥५४॥

यश्च यजुषाऽजुहोद्यश्च तृष्णीम्। तावुभावार्द्धताम्। तस्माद्यजुषाऽहुतिः पूर्वा होतुव्या। तृष्णीमुत्तरा। उभे एवर्धी अवं रुन्धे। अग्निज्योतिज्योतिरुग्निः स्वाहेति सायं जुहोति। रेतं एव तद्वधाति। सूर्यो ज्योतिज्योतिः सूर्यः स्वाहेति प्रातः। रेतं एव हितं प्र जनयति। रेतो वा एतस्यं हितं न प्र जायते॥५५॥

यस्याग्निहोत्रमहुतः सूर्योऽभ्युदेति। यद्यन्ते स्यात्। उत्तीय प्राङ्गुदाद्रवेत्। स उपसाद्यातमितोरासीत। स यदा ताम्येत्। अथ भूः स्वाहेति जुहयात्। प्रजापतिर्वै भूतः। तमेवोपासरत। स एवैनं तत् उत्त्रयति। नार्तिमाच्छ्रुति यजमानः॥५६॥

तृष्णीं जायते यजमानः ३॥ [९]

यदुग्निमुद्धरति। वसंवस्तर्हग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। वसुष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। निहितो धूपायच्छ्रैते। रुद्रास्तर्हग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। रुद्रेष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। प्रथममिधमुर्चिरा लभते। आदित्यास्तर्हग्निः॥५७॥

तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहूति। आदित्येष्वेवास्या॑ग्निहोत्रः हुतं भवति। सर्वे एव संवृश्च
इधम आर्द्धोभासो भवति। विश्वे॒ देवास्तर्व्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहूति। विश्वैष्वेवास्य
देवेष्वग्निहोत्रः हुतं भवति। नितुरामृचिरुपावैति लोहिनीकेव भवति। इन्द्रस्तर्व्यग्निः। तस्मिन्
यस्य तथाविधे जुहूति। इन्द्रे॑ एवास्या॑ग्निहोत्रः हुतं भवति॥५८॥

अङ्गारा भवन्ति। तेभ्योऽङ्गारेभ्योऽर्चिरुदैति। प्रजापतिस्तर्व्यग्निः। तस्मिन् यस्य
तथाविधे जुहूति। प्रजापतावेवास्या॑ग्निहोत्रः हुतं भवति। शरोऽङ्गारा अध्यूहन्तो। ब्रह्म
तर्व्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहूति। ब्रह्मत्रेवास्या॑ग्निहोत्रः हुतं भवति। वसुपु
रुद्रेष्वादित्येषु विश्वेषु देवेषु। इन्द्रे॑ प्रजापतौ ब्रह्मन्। अपरिवर्गमेवास्यैतासु देवतासु हुतं
भवति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुहूति। य उं चैनदेवं वेदं॥५९॥

आदित्यास्तर्व्यग्निरिन्द्रे॑ एवास्या॑ग्निहोत्रः हुतं भवति देवेषु चत्वारिं च (यद्ग्निग्निहितः प्रथमः सर्वे एव नितुरामङ्गाराः शरोऽङ्गारा ब्रह्म
वसुपूष्टौ॥)॥३॥ [१०]

ऋतं त्वा॑ सृत्येन॑ परिषिश्चामीति॑ सायं परिषिश्चति। सृत्यं त्वर्तेन॑ परिषिश्चामीति॑ प्रातः।
अ॒ग्निर्वा॑ ऋृतम्। अ॒सावा॑दित्यः सृत्यम्। अ॒ग्निमेव तदादित्येन॑ सायं परिषिश्चति। अ॒ग्निना॑-
ऽऽदित्यं प्रातः सः। यावदहोरात्रे भवतः। तावदस्य लोकस्य। नार्तिर्न रिष्टिः। नान्तो न
पर्यन्तोऽस्ति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुहूति। य उंचैनदेवं वेदं॥६०॥

अस्ति द्वे च॥ [११]

अङ्गिरसः प्रजापतिरुग्निः॑ रुद्र उत्तुरावर्ती॑ ब्रह्मवादिनौ॑ग्निहोत्रप्रायणा॑ यज्ञा॑ प्रजापतिरकामयताऽत्मन्बद्रौद्रङ्गविं॑ दक्षिणतरङ्गयो॑ वै यद्ग्निमृतं
त्वा॑ सुर्येनैकादशा॥११॥

अङ्गिरसः॑ ग्रेव तेन॑ पृश्नेव यन्त्रिमार्दि॑ यो वा अ॒ग्निहोत्रस्योपुमदो॑ दक्षिणतः॑ पुष्टिः॥६०॥

अङ्गिरसो॑ य उंचैनदेवं वेदं॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

प्रजापतिरकामयत् प्रजाः सृजेयेति। स एतं दशंहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्यर्दर्भस्तुम्बेऽजुहोत्। ततो वै स प्रजा असृजत। ता अस्माथ्सृष्टा अपांकामन्। ता ग्रहेणागृह्णात्। तद्वहस्य ग्रहत्वम्। यः कामयेत् प्रजायेयेति। स दशंहोतारं मनसाऽनुद्रुत्यर्दर्भस्तुम्बे जुहयात्। प्रजापतिर्वै दशंहोता॥१॥

प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। मनसा जुहोति। मनं इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै पूर्णया जुहोति। पूर्ण इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। न्यूनया जुहोति। न्यूनाद्वि प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानाऽसृष्ट्यै॥२॥

दर्भस्तुम्बे जुहोति। एतस्माद्वै योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत। यस्मादेव योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत। तस्मादेव योनेः प्रजायते। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते। ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रुष्टा। उपद्रष्टुमत्येव प्रजायते। ग्रहो भवति। प्रजानाऽसृष्टानां धृत्यै। यं ब्राह्मणं विद्यां विद्वाऽसु यशो नच्छ्रेत्॥३॥

सोऽरण्यं परेत्यां। दर्भस्तुम्बमुद्ग्रथ्यां। ब्राह्मणं दक्षिणतो निषाद्यां। चतुरहोतृन्व्याचक्षीता। एतद्वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्मां। यच्चतुरहोतारः। तदेव प्रकाशं गमयति। तदैनं प्रकाशं गुतम्। प्रकाशं प्रजानां गमयति। दर्भस्तुम्बमुद्ग्रथ्य व्याचष्टे॥४॥

अग्निवान् वै दर्भस्तुम्बः। अग्निवत्येव व्याचष्टे। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते। ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रुष्टा। उपद्रष्टुमत्येवैनं यशो ऋच्छति। ईश्वरन्तं यशोर्त्तरित्याहुः। यस्यान्ते व्याचष्ट इति। वरस्तस्मै देये। यदेवैनं तत्रोपनमति। तदेवाव॑ रुन्ये॥५॥

अग्निमादधानो दशंहोत्राऽरणिमवं दध्यात्। प्रजातमेवैनमा धत्ते। तेनैवोद्दृत्याग्निहोत्रं जुहयात्। प्रजातमेवैनजुहोति। हुविर्विवृफस्य दशंहोतारं व्याचक्षीता। प्रजातमेवैनं निर्वपति। सामिधेनीरनुवक्ष्यं दशंहोतारं व्याचक्षीता। सामिधेनीरेव सृष्टाऽरन्यं प्रतनुते। अथौ यज्ञो वै दशंहोता। यज्ञमेव तनुते॥६॥

अभिचरं दशंहोतारं जुहयात्। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। सप्राणमेवैनमभिचरति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्। यावदेवास्यास्ति। तदभि चरति। स्वकृतु-

द्वितीयः प्रथा:

इरिणे जुहोति प्रदरे वां। एुतद्वा अस्यै निरक्रतिगृहीतम्। निरक्रतिगृहीत एुवैन् निरक्रत्या ग्राहयति। यद्वाचः कूरम्। तेन् वषंद्वरोति। वाच एुवैन् कूरेण प्र वृश्चिति। ताजगार्तिमार्च्छति॥७॥

दर्शहोता सुधार्या क्रच्छेद्वाचेष्टे रुच एुव तेनुते निरक्रतिगृहीतं पञ्चं च॥७॥ [१]

प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति। स एुतं चतुरहोतारमपश्यत्। तं मनंसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स दर्शपूर्णमासावंसृजत। तावंस्माध्मृष्टावपाँक्रामताम्। तौ ग्रहेणागृह्णात्। तद्वहस्य ग्रहत्वम्। दर्शपूर्णमासावालभंमानः। चतुरहोतारं मनंसाऽनुद्रुत्याऽहवनीयेऽजुहोत्। दर्शपूर्णमासावेव सृष्टाऽरभ्यु प्रतेनुते॥८॥

ग्रहो भवति। दर्शपूर्णमासयोः सृष्टयोर्धृत्यै। सोऽकामयत चातुर्मास्यानि सृजेयेति। स एुतं पश्चहोतारमपश्यत्। तं मनंसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स चातुर्मास्यान्यसृजत। तान्यस्माध्मृष्टान्यपाँक्रामन्। तानि ग्रहेणागृह्णात्। तद्वहस्य ग्रहत्वम्। चातुर्मास्यान्यालभंमानः॥९॥

पश्चहोतारं मनंसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। चातुर्मास्यान्येव सृष्टाऽरभ्यु प्रतेनुते। ग्रहो भवति। चातुर्मास्यानां सृष्टानां धृत्यै। सोऽकामयत पशुबन्धं सृजेयेति। स एुतं षड्होतारमपश्यत्। तं मनंसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स पशुबन्धमसृजत। सोऽस्माध्मृष्टोऽपाँक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्॥१०॥

तद्वहस्य ग्रहत्वम्। पशुबन्धेन यक्ष्यमाणः। षड्होतारं मनंसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। पशुबन्धेव सृष्टाऽरभ्यु प्रतेनुते। ग्रहो भवति। पशुबन्धस्य सृष्टस्य धृत्यै। सोऽकामयत सौम्यमध्वरं सृजेयेति। स एुतं सुसहोतारमपश्यत्। तं मनंसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स सौम्यमध्वरमसृजत॥११॥

सोऽस्माध्मृष्टोऽपाँक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्। तद्वहस्य ग्रहत्वम्। दीक्षिष्यमाणः। सुसहोतारं मनंसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। सौम्यमध्वरं सृष्टाऽरभ्यु प्रतेनुते। ग्रहो भवति। सौम्यस्याध्वरस्य सृष्टस्य धृत्यै। देवेभ्यो वै यज्ञो न प्राभवत्। तमेतावच्छः समभरन्॥१२॥

यथसम्भाराः। ततो वै तेभ्यो यज्ञः प्राभवत्। यथसम्भारा भवन्ति। यज्ञस्य प्रभूत्यै। आतिथ्यमासाद्य व्याचेष्टे। यज्ञमुखं वा आतिथ्यम्। मुखत एुव यज्ञं सम्भूत्यु प्र

तं नुते। अयं ज्ञो वा एषः। योऽपलीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पलीवर्याचंष्टे। यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। उपसथ्मु व्याचंष्टे। एतद्वै पलीनामायतनम्। स्व एवैनां आयतने-उवकल्पयति॥१३॥

तनुत् आलभेमानोऽगृह्णादसृजताभरायेरन्थद्वै॥६॥

[२]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स त्रिवृत्तुङ् स्तोममसृजत। तं पञ्चदशः स्तोमो मध्यत उदत्तुणत। तौ पूर्वपक्षश्चापरपक्षश्चाभवताम्। पूर्वपक्षं देवा अन्वसृज्यन्त। अपरपक्षमन्वसुराः। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यं कामयैत् वर्सीयान्थ्यादिति॥१४॥

तं पूर्वपक्षे याजयेत्। वर्सीयानेव भवति। यं कामयैत पार्षीयान्थ्यादिति। तमपरपक्षे याजयेत्। पार्षीयानेव भवति। तस्मात्पूर्वपक्षोऽपरपक्षाल्करुण्यतरः। प्रजापतिर्वै दशंहोता। चतुर्होता पञ्चहोता। षड्होता सप्तहोता। क्रृतवः संवध्मसुरः॥१५॥

प्रजाः पशवं इमे लोकाः। य एवं प्रजापतिं बहोर्भूयाऽसं वेद। बहोरेव भूयान्भवति। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रवन्। इन्द्रं नो जनयेति। सोऽब्रवीत्। यथाऽहं युष्माऽस्तपुसाऽसृक्षिः। एवमिन्द्रं जनयध्वमिति॥१६॥

ते तपोऽतप्यन्त। त आत्मन्निन्द्रमपश्यन्। तमब्रवन्। जायुस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। क्रृतून्सवध्मसुरम्। प्रजाः पशून्। इमाँलोकानित्यब्रवन्। तं वै माऽऽहुत्या प्रजनयतेत्यब्रवीत्॥१७॥

तं चतुर्होत्रा प्राजनयन्। यः कामयैत वीरो म आजायेतेति। स चतुर्होतारं जहुयात्। प्रजापतिर्वै चतुर्होता। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। जजननिन्द्रमिन्द्रियाय श्वाहेति ग्रहेण जहोति। आऽस्य वीरो जायते। वीरः हि देवा एतयाऽहुत्या प्राजनयन्। आदित्याश्वाङ्गिरसश सुवर्गं लोकेऽस्पर्धन्त। वृयं पूर्वं सुवर्गं लोकमियाम वृयं पूर्वं इति॥१८॥

त आदित्या एतं पञ्चहोतारमपश्यन्। तं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रेऽजुहवुः। ततो वै ते पूर्वं सुवर्गं लोकमायन्। यः सुवर्गकामः स्यात्। स पञ्चहोतारं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रेऽजुहयात्। संवध्मसुरो वै पञ्चहोता। संवध्मसुरः सुवर्गो लोकः। संवध्मसुर एवतुषु प्रतिष्ठायां सुवर्गं लोकमेति। तेऽब्रवन्निङ्गिरस आदित्यान्॥१९॥

क्व स्था क्व वः सद्द्वा हृव्यं वक्ष्याम् इति। छन्दः स्वित्यब्रवन्। गायत्रियां त्रिष्टुभि

जगंत्यामिति॑। तस्मा॒च्छन्दः सु॒सञ्च्य आ॑दित्येभ्यः। आङ्गीरसीः प्रजा॒ हृव्यं वंहन्ति। वहंत्यस्मै प्रजा॒ बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य ए॒वं वेदो द्वादश् मासाः पञ्चतांवः। त्रयं इमे लोकाः। असावादित्य एकविश्शः। ए॒तस्मिन्वा ए॒ष श्रितः। ए॒तस्मिन्प्रतिष्ठितः। य ए॒वमेतः श्रितं प्रतिष्ठितं वेदो। प्रत्येव तिष्ठति॥२०॥

स्यादिति॑ सवध्युरो जनयत्वमितीत्यब्यात्पूर्व॑ इत्यादित्यानृतवः पद्म॥७॥ [३]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति॑। स ए॒तं दशंहोतारमपश्यत्। तेन॑ दशधाऽत्मान॑ विधाय॑। दशंहोत्राऽतप्यत। तस्य चित्ति॑ः सुगार्सीत्। चित्तमाज्यम्॑। तस्यैतावत्येव वागासीत्। ए॒तावान् यज्ञक्रुतुः। स चतुर्होतारमसृजत। सौऽनन्दत्॥२१॥

असृक्षि॑ वा इममिति॑। तस्यु सोमो॒ हृविरासीत्। स चतुर्होत्राऽतप्यत। सौऽताम्यत्। स भूरिति॑ व्याहरत्। स भूमिंसृजत। अ॒ग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासौ यजू॑षि। स द्वितीयंमतप्यत। सौऽताम्यत्। स भुवु॒ इति॑ व्याहरत्॥२२॥

सौऽन्तरिक्षमसृजत। चातुर्मास्यानि॑ सामानि॑। स तृतीयंमतप्यत। सौऽताम्यत्। स सुवरिति॑ व्याहरत्। स दिवंसृजत। अ॒ग्निष्टेममुकथ्यंमतिरात्रमृचं। ए॒ता वै व्याहृतय इमे लोकाः। इमान्खलु॒ वै लोकाननु॑ प्रजाः पुशवु॒श्छन्दाऽसि॑ प्राजायन्ता। य ए॒वमेताः प्रजापते॑ प्रथमा॒ व्याहृतीः प्रजाता॒ वेदो॥२३॥

प्र प्रजयो॑ पुशुभिर्मिथु॒नैर्जायते। स पञ्चंहोतारमसृजत। स हृविर्नाविन्दत। तस्मै॑ सोमस्तनुवु॑ प्रायच्छत। ए॒तत्ते॑ हृविरिति॑। स पञ्चंहोत्राऽतप्यत। सौऽताम्यत्। स प्रत्यङ्गुंबाधत। सोऽसुरानसृजत। तदस्याप्रियमासीत्॥२४॥

तद्वर्वण्ड॑ हिरण्यमभवत्। तद्वर्वण्डस्य॑ हिरण्यस्य॑ जन्म। स द्वितीयंमतप्यत। सौऽताम्यत्। स प्राङ्गुंबाधत। स देवानंसृजत। तदस्य॑ प्रियमासीत्। तथ्मुवर्ण॑ हिरण्यमभवत्। तथ्मुवर्णस्य॑ हिरण्यस्य॑ जन्म। य ए॒व॑ सुवर्णस्य॑ हिरण्यस्य॑ जन्म॑ वेदो॥२५॥

सुवर्णं आ॒त्मना॑ भवति। दुर्वर्णोऽस्य॑ भ्रातृव्यः। तस्मा॑थ्मुवर्ण॑ हिरण्यं भार्यम्। सुवर्णं ए॒व भंवति। ऐन॑ प्रियं गच्छति॑ नाप्रियम्। स सु॒सहोतारमसृजत। स सु॒सहोत्रैव सुवर्णं लोकमैत्। त्रिणवेन॑ स्तोमैनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदत्। त्र्यस्त्रिः॑शेन॑ प्रत्यंतिष्ठत्। ए॒कविश्शेन॑ रुचमधत्ता॥२६॥

सूप्तदशेन प्राजायत। य एवं विद्वान्स्थोमैन यजते। सूप्तहौत्रैव सुर्वर्गं लोकमैति। त्रिणवेन स्तोमैनैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्यान्नणुदते। त्रयस्त्रिशेन प्रति तिष्ठति। एकविशेन रुचं धते। सूप्तदशेन प्रजायते। तस्मांस्तदशः स्तोमो न निरुहत्यः। प्रजापतिर्वेसंसदशः। प्रजापतिमेव मध्यतो धत्ते प्रजात्यै॥२७॥

अनन्दद्वय इति व्याहुद्देवासीद्वेदाधत् प्रजात्यै॥७॥

[४]

देवा वै वरुणमयाजयन्। स यस्यैयस्यै देवतायै दक्षिणामनयत्। तामङ्गीनात्। तैऽब्रुवन्। व्यावृत्य प्रतिगृह्णाम। तथां नो दक्षिणां न ह्लैष्यतीति। ते व्यावृत्य प्रत्यगृह्णन्। ततो वै तान्दक्षिणां नाह्नीनात्। य एवं विद्वान्व्यावृत्य दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। नैनं दक्षिणा ग्नीनाति॥२८॥

राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यमित्याह। आग्रेयं वै हिरण्यम्। स्वयैवैनदेवतया प्रतिगृह्णाति। सोमाय वासु इत्याह। सौम्यं वै वासः। स्वयैवैनदेवतया प्रतिगृह्णाति। रुद्राय गामित्याह। रौद्री वै गौः। स्वयैवैना देवतया प्रतिगृह्णाति। वरुणाश्चमित्याह॥२९॥

वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैन देवतया प्रतिगृह्णाति। प्रजापतये पुरुषमित्याह। प्राजापत्यो वै पुरुषः। स्वयैवैन देवतया प्रति गृह्णाति। मनवे तल्पमित्याह। मानवो वै तल्पः। स्वयैवैन देवतया प्रति गृह्णाति। उत्तानायाङ्गीरुसायान इत्याह। इयं वा उत्तान आङ्गीरसः॥३०॥

अनयैवैनत्प्रति गृह्णाति। वैश्वानर्यचा रथं प्रति गृह्णाति। वैश्वानरो वै देवतया रथः। स्वयैवैन देवतया प्रति गृह्णाति। तेनामृतत्वमश्यामित्याह। अमृतमेवाऽत्मन्यते। वयो दात्र इत्याह। वयं एवैन कृत्वा। सुवर्गं लोकं गमयति। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्र इत्याह॥३१॥

यद्वै शिवम्। तम्यः। अत्मन एवैषा परीक्षिः। क इदं कस्मा अदादित्याह। प्रजापतिर्वकः। स प्रजापतये ददाति। कामः कामायेत्याह। कामेन हि ददाति। कामेन प्रतिगृह्णाति। कामो दाता कामः प्रतिग्रहीतेत्याह॥३२॥

कामो हि दाता। कामः प्रतिग्रहीता। कामः समुद्रमाविशेत्याह। समुद्र इव हि कामः। नेव हि कामस्यान्तोऽस्ति। न समुद्रस्यां। कामेन त्वा प्रतिगृहामीत्याह। येन कामेन प्रति-गृह्णाति। स एवैनमुष्मिलोके काम आगच्छति। कामैतत्ते एषा ते काम दक्षिणेत्याह। काम एव तद्यजमानोऽमुष्मिलोके दक्षिणामिच्छति। न प्रतिग्रहीतरि। य एवं विद्वान्दक्षिणां

प्रतिगृह्णाति। अनृणामेवैनां प्रति॒ गृह्णाति॥३३॥

ब्रैनात्यशुभित्याहाङ्गिरुः प्रतिगृहीत् इत्याह प्रतिगृहीतेत्याहै दक्षिणेत्याहै चृत्वार्ति॒ च॥६॥ [५]

अन्तो वा एष यज्ञस्यै। यद्वशममहः। दशमेऽहैन्धर्सर्पराजियां क्रृग्भिः स्तुवन्ति। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। अन्नाद्युमवं रुच्यते। तिसुभिः स्तुवन्ति। त्रयं इमे लोकाः। एष्य एव लोकेभ्योऽन्नाद्युमवं रुच्यते। पृश्निंवतीर्भवन्ति। अन्तं वै पृश्निं॥३४॥

अन्नमेवावं रुच्यते। मनसा प्रस्तौति। मनसोद्भायति। मनसा प्रति॒ हरति। मन इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। देवा वै सर्पाः। तेषांमियः राज्ञां। यथसर्पराजियां क्रृग्भिः स्तुवन्ति। अस्यामेव प्रति॒ तिष्ठन्ति॥३५॥

चतुर्होतृतृहोता व्याचष्टे। स्तुतमनुशःसति॒ शान्त्यै। अन्तो वा एष यज्ञस्यै। यद्वशममहः। एतत्खलु वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्मा। यच्चतुर्होतारः। दशमेऽहृङ्कृश्चतुर्होतृव्याचष्टे। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। परमं देवानां गुह्यं ब्रह्मावं रुच्ये। तदेव प्रकाशं गमयति॥३६॥

तदैनं प्रकाशं गतम्। प्रकाशं प्रजानां गमयति। वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। यज्ञमानदेवत्यै वा अहः। भ्रातृव्यदेवत्या रात्रिः। अहा रात्रि॒ ध्यायेत्। भ्रातृव्यस्यैव तलोकं वृक्षे। यद्विवा वाचं विसृजेत्। अहर्मातृव्यायोच्छिष्ठेत्। यन्नकं विसृजेत्। रात्रि॒ भ्रातृव्यायोच्छिष्ठेत्। अधिवृक्षसूर्ये वाचं विसृजति। एतावन्तमेवास्मै लोकमुच्छिष्ठेति। यावदादित्योऽस्तमेति॥३७॥

पृश्निं तिष्ठन्ति गमयति शिष्येत्पश्च च॥४॥ [६]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टाः समक्षिष्यन्। ता रूपेणानुप्राविशत्। तस्मादाहुः। रूपं वै प्रजापतिरिति। ता नाम्नाऽनु प्राविशत्। तस्मादाहुः। नाम् वै प्रजापतिरिति। तस्मादप्यामित्रौ सुङ्गत्या। नाम्ना चेदध्ययेते॥३८॥

मित्रमेव भवतः। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अंब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति। स आत्मन्त्रिन्द्रमपश्यत्। तमसृजत। तं त्रिष्टुग्वीर्यं भूत्वाऽनु प्राविशत्। तस्य वज्रः पञ्चदशो हस्तु आपेद्यत। तेनोदय्यासुरानन्ध्यमवत्॥३९॥

य एवं वेद। अभि॒ भ्रातृव्याभवति। ते देवा असुरैर्विजित्या। सुवर्गं लोकमायन्। तेऽमुम्बिलोके व्यक्षुव्यन्। तेऽब्रुवन्। अमुतः प्रदानं वा उपेजिजीविमेति। ते सुमहोतारं

यज्ञं विधायायास्यम् । आङ्गीरसं प्राहिणवन् । एतेनामुत्रं कल्पयेति ॥४०॥

तस्य वा इयं क्लृप्तिः । यदिदं किं चां । य एवं वेदा । कल्पतेऽस्मै । स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सुप्रहोता । अमुत्रं सुज्ञो देवेभ्यो हृव्यं वहति । य एवं वेदा । उपैनं यज्ञो नमति । सोऽमन्यता । अभि वा इमेऽस्मालोकादमुं लोकं कमिष्यन्ते इति । स वाचस्पते हृदिति व्याहरत् । तस्मांत्पुत्रो हृदयम् । तस्मादुस्मालोकादमुं लोकं नाभि कामयन्ते । पुत्रो हि हृदयम् ॥४१॥

हृप्तेऽभवत्कल्पयेतीति चत्वारिं च ॥४॥

[७]

देवा वै चतुर्होतृभिर्जमतन्वता । ते वि पाप्नना भ्रातृव्येणाजयन्त । अभि सुवर्गं लोकमजयन् । य एवं विद्वाऽश्चतुर्होतृभिर्जं तनुतो । वि पाप्नना भ्रातृव्येण जयते । अभि सुवर्गं लोकं जयति । षड्बौत्रा प्रायणीयमा सादयति । अमुष्टे वै लोकायु षड्बौत्रा । घन्ति खलु वा एतथ्सोमम् । यदभिषुणवन्ति ॥४२॥

ऋजुधैवैनंमुमुं लोकं गमयति । चतुर्होत्राऽऽतिथ्यम् । यशो वै चतुर्होता । यशो एवाऽत्मन्यते । पश्चहोत्रा पशुमुपसादयति । सुवर्गर्यो वै पश्चहोता । यजमानः पशुः । यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति । ग्रहान्नृहृत्वा सुप्रहोतारं जुहोति । इन्द्रियं वै सुप्रहोता ॥४३॥

इन्द्रियमेवाऽत्मन्यते । यो वै चतुर्होतृनुसवनं तुर्पयति । तृप्यति प्रजया पशुभिः । उपैनः सोमपीथो नमति । बृहिष्पवुमाने दशहोतारं व्याचक्षीत । माध्यं दिने पवमाने चतुर्होतारम् । आर्भवे पवमाने पश्चहोतारम् । पितृयज्ञे षड्बौतारम् । यज्ञायज्ञियस्य स्तोत्रे सुप्रहोतारम् । अनुसवनमेवैनाऽस्तर्पयति ॥४४॥

तृप्यति प्रजया पशुभिः । उपैनः सोमपीथो नमति । देवा वै चतुर्होतृभिः सत्रमासता । ऋद्धिपरिमितं यशोस्कामाः । तेऽब्रवन् । यन्नः प्रथमं यशं ऋच्छात् । सर्वेषान्नस्तथसुहासुदितिः । सोमश्चतुर्होत्रा । अग्निः पश्चहोत्रा । धाता षड्बौत्रा ॥४५॥

इन्द्रः सुप्रहोत्रा । प्रजापतिर्दशहोत्रा । तेषां सोमः राजानं यशं आच्छत् । तन्यकामयत । तेनापाकामत् । तेन प्रलायमचरत् । तं देवाः प्रैषैः प्रैषैः मैच्छन् । तत्प्रैषाणां प्रैषत्वम् । निविद्विन्यवेदयन् । तन्निविदान्निवित्त्वम् ॥४६॥

आप्रीभिराप्नुवन् । तदाप्रीणामाप्रित्वम् । तमग्नन् । तस्य यशो व्यगृह्णता । ते ग्रहा अभवन् ।

तद्वहाणां ग्रहत्वम्। यस्यैवं विदुषो ग्रहो गृह्यन्ते। तस्य त्वेव गृहीताः। तेऽब्रवन्। यो वै नः
श्रेष्ठोऽभूत्॥४७॥

तमंवधिष्म। पुनरिमः सुवामहा इति। तं छन्दोभिरसुवन्त। तच्छन्दसां छन्दस्त्वम्।
साम्ना समानयन्। तथास्मः सामत्वम्। उक्थैरुदस्थापयन्। तदुक्थानामुक्थत्वम्। य एवं
वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥४८॥

सर्वमायुरेति। सोमो वै यशः। य एवं विद्वान्थ्सोममागच्छति। यशं एवैनंमृच्छति।
तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद् यश्च न। तावुभौ सोममागच्छतः। सोमो हि यशः। तं त्वाऽव यशं
ऋच्छुतीत्याहुः। यः सोमे सोमं प्राहेति। तस्माथ्सोमे सोमः प्रोच्यः। यशं एवैनंमृच्छति॥४९॥

[अभिषुप्तवन्ते सुमहाता तपेयति पहुँचा निवित्तम्भूतिश्चित् प्राहेति द्वे चै॥]

[८]

इदं वा अग्रे नैव किं च नाऽर्सीत्। न द्यौरासीत्। न पृथिवी। नान्तरिक्षम्।
तदस्तेव सन्मनोऽकुरुत् स्यामिति। तदत्प्यत। तस्मात्तेपानाद्युमोऽजायत। तद्यौरोऽतप्यत।
तस्मात्तेपानादुग्निरजायत। तद्यौरोऽतप्यत॥५०॥

तस्मात्तेपानाञ्योतिरजायत। तद्यौरोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादुर्चिरजायत। तद्यौरोऽतप्यत।
तस्मात्तेपानामरीचयोऽजायन्त। तद्यौरोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादुदारा अंजायन्त।
तद्यौरोऽतप्यत। तदुभ्रमिव समंहन्यत। तद्वस्तिमंभिनत्॥५१॥

स संमुद्रोऽभवत्। तस्माथ्समुद्रस्य न पिबन्ति। प्रजननमिव हि मन्यन्ते।
तस्मात्पश्चोर्जायमानादापः पुरस्ताद्यन्ति। तदशहोताऽन्वसृज्यत। प्रजापतिर्वै दशहोता।
य एवं तपसो वीर्यं विद्वाऽस्तप्यते। भवत्येव। तद्वा इदमापः सलिलमासीत्।
सौऽरोदीत्प्रजापतिः॥५२॥

स कस्मा अज्ञि। यद्युस्या अप्रतिष्ठाया इति। यदुपस्ववापेद्यत। सा पृथिव्यंभवत्।
यद्यमृष्ट। तदन्तरिक्षमभवत्। यदूर्ध्वमुदमृष्ट। सा द्यौरभवत्। यदरोदीत्। तदनयो
रोदस्त्वम्॥५३॥

य एवं वेद। नास्य गृहे रुदन्ति। एउतद्वा एषां लोकानां जन्म। य एवमेषां लोकानां जन्म
वेद। नैष लोकेष्वार्तिमार्च्छति। स इमां प्रतिष्ठामविन्दत। स इमां प्रतिष्ठां वित्वाऽकामयत्
प्रजायेति। स तपोऽतप्यत। सौऽन्तर्वानभवत्। स जघनादसुरानसृजत॥५४॥

तेभ्यो मून्यये पात्रेऽन्नमदुहत। याऽस्य सा तुनूरासीत्। तामपाहत। सा तमिक्षा-

भवत्। सौऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौन्तर्वानभवत्। स प्रजननादेव प्रजा असृजत। तस्मादिमा भूयिष्ठाः। प्रुजननाच्छ्वेना असृजत॥५५॥

ताभ्यो दारुमये पात्रे पयोऽदहत्। याऽस्य सा तुनूरासीत्। तामपाहत। सा जोथ्थाऽभवत्। सौऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौऽन्तर्वानभवत्। स उपपृक्षाभ्याम् वर्तूनसृजत। तेभ्यो रजुते पात्रे घृतमंदुहत्। याऽस्य सा तुनूरासीत्॥५६॥

तामपाहत। सौऽहोरात्रयैः सुन्धिरभवत्। सौऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौऽन्तर्वानभवत्। स मुखादेवानसृजत। तेभ्यो हरिते पात्रे सोममदुहत्। याऽस्य सा तुनूरासीत्। तामपाहत। तदहरभवत्॥५७॥

एते वै प्रुजापतेर्दोहाः। य एवं वेद। दुह एव प्रुजाः। दिवा वै नोऽभूदिति। तदेवानां देवत्वम्। य एवं देवानां देवत्वं वेद। देववानेव भवति। एतद्वा अंहोरात्राणां जन्मति। य एवमंहोरात्राणां जन्मति। नाहौरात्रेष्वार्तिमाच्छ्रुतिः॥५८॥

असुतोऽधि मनोऽसुज्यत। मनः प्रुजापतिमसृजत। प्रुजापतिः प्रुजा असृजत। तद्वा इदं मनस्येव परमं प्रतिष्ठितम्। यदिदं किं च। तदेतच्छ्वैवस्युस्त्राम ब्रह्म। व्युच्छन्तीव्युच्छन्त्यस्मै वस्यसीवस्यसी व्युच्छति। प्रजायते प्रुजयो पुशुभिः। प्र परमेष्ठिनो मात्रामाप्रोति। य एवं वेदै॥५९॥

अग्रिर्जायत तद्वैऽतप्यतमिनदेवोद्यापतीरोदस्त्वमसृजतासृजत घृतमंदुह्याऽस्य सा तुनूरासीदहरभवदच्छ्रुतिः वेदं (हं धूमोऽग्रिर्ज्येतिर्विर्मीरीचय उदायस्तदुक्तं स जुघनाश्चा तमिक्षा स प्रुजननाश्चा जोथ्था स उपपृक्षाभ्यां सौऽहोरात्रयैः सुन्धिः स मुखातदहरेवाम्नम् वारुमये रजुते हरिते तेष्वस्ताभ्यु द्वे तेजत्रै पयो घृतः सोमम्)॥१०॥ [१]

प्रुजापतिरिन्द्रमसृजतानुजावरं देवानाम्। तं प्राहिणोत्। परेहि। एतेषा देवानामधिपतिरेधीति। तं देवा अंब्रुवन्। कस्त्वमसि। वृयं वै त्वच्छ्रेयाऽसः स्मृ इति। सौऽब्रवीत्। कस्त्वमसि वृयं वै त्वच्छ्रेयाऽसः स्मृ इति मा देवा अंब्रोचन्निति। अथवा इदं तरहि प्रुजापतौ हर आसीत्॥६०॥

यदस्मिन्नादित्ये। तदैनमब्रवीत्। एतन्मे प्रयच्छ। अथाहमेतेषा देवानामधिपतिर्भविष्यामीति। कोऽहः स्यामित्यंब्रवीत्। एतत्प्रदायेति। एतत्प्रदायेति। यदेतद्ववीषीति। को हृ वै नाम प्रुजापतिः। य एवं वेदै॥६१॥

विदुरेनुं नाम्ना। तदस्मै रुक्मं कृत्वा प्रत्यमुश्वत्। ततो वा इन्द्रो देवानामधिपतिरभवत्।

य एवं वेदैः अधिपतिरेव समानान् भवति। सोऽमन्यता किं किं वा अंकरमिति। स चन्द्रं मु आहुरेति प्रालंपत्। तच्चन्द्रमसश्चन्द्रमस्त्वम्। य एवं वेदै॥६२॥

चन्द्रवानेव भवति। तं देवा अब्रुवन्। सुवीर्यो मर्या यथा गोपायत् इति। तथ्सूर्यस्य सूर्यत्वम्। य एवं वेदै। नैन दभोति। कक्ष नास्मिन्वा इदमिन्द्रियं प्रत्यस्थादिति। तदिन्द्रस्येन्द्रत्वम्। य एवं वेदै। इन्द्रियाव्येव भवति॥६३॥

अयं वा इदं परमोऽभूदिति। तत्परमेष्ठिनः परमेष्ठित्वम्। य एवं वेदै। परमामेव काष्ठा गच्छति। तं देवाः समन्तं पर्यविशन्। वसंवः पुरस्तात्। रुद्रा दक्षिणतः। आदित्याः पश्चात्। विश्वे देवा उत्तरतः। अङ्गिरसः प्रत्यशम्॥६४॥

साध्याः परांश्वम्। य एवं वेदै। उपैनः समानाः संविशन्ति। स प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा आवंयत्। ता अस्मै नातिष्ठन्तान्नाद्याया। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। दक्षिणतः पर्यायन्। स दक्षिणतः पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः॥६५॥

पश्चात्पर्यायन्। स पश्चात्पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्। उत्तरतः पर्यायन्। स उत्तरतः पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्॥६६॥

मुखंमुत्तरतः। ऊर्ध्वा उदायन्। स उपरिष्टान्व्यवर्तयत। ताः सर्वतोमुखो भूत्वाऽऽवयत्। ततो वै तस्मै प्रजा अतिष्ठन्तान्नाद्याया। य एवं विद्वान्परि च वर्तयते नि च। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा अत्ति। तिष्ठन्तेऽस्मै प्रजा अन्नाद्याया। अन्नाद एव भवति॥६७॥

आसीद्वेदं चन्द्रमस्त्वं य एवं वेदैन्द्रियाव्येव भवति प्रत्यं च मुखं दक्षिणते मुखं पश्चात्रवं च॥[१०]

प्रजापतिरकामयत बुहोर्भूया॑न्थ्यामिति। स एतं दशंहोतारमपश्यत्। तं प्रायुङ्क। तस्य प्रयुक्ति बुहोर्भूयानभवत्। यः कामयैत बुहोर्भूया॑न्थ्यामिति। स दशंहोतारं प्रयुञ्जीत। बुहोरेव भूयान्भवति। सोऽकामयत वीरो मु आजायेतेति। स दशंहोतुश्चतुर्होतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क॥६८॥

तस्य प्रयुक्तीन्द्रौऽजायत। यः कामयैत वीरो मु आजायेतेति। स चतुर्होतारं प्रयुञ्जीत। आऽस्य वीरो जायते। सोऽकामयत पशुमान्थ्यामिति। स चतुर्होतुः पश्चहोतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क। तस्य प्रयुक्ति पशुमान्भवत्। यः कामयैत पशुमान्थ्यामिति। स

पञ्चहोतारं प्रयुज्ञीत॥६९॥

पशुमानेव भवति। सौऽकामयतर्तवौ मे कल्पेरन्नितिं। स पञ्चहोतुः षड्होतारं निरंमिमीता। तं प्रायुङ्क। तस्य प्रयुक्त्यृतवौऽस्मा अकल्पन्ता। यः कामयैतर्तवौ मे कल्पेरन्नितिं। स षड्होतारं प्रयुज्ञीत। कल्पन्तेऽस्मा क्रृतवः। सौऽकामयत सोमुपः सौमयाजी स्याम्। आ मैं सोमुपः सौमयाजी जायेतेति॥७०॥

स षड्होतुः सृष्टहोतारं निरंमिमीता। तं प्रायुङ्क। तस्य प्रयुक्ति सोमुपः सौमयाज्यभवत्। आऽस्य सोमुपः सौमयाज्यजायत। यः कामयैत सोमुपः सौमयाजी स्याम्। आ मैं सोमुपः सौमयाजी जायेतेति। स सृष्टहोतारं प्रयुज्ञीत। सोमुप एव सौमयाजी भवति। आऽस्य सोमुपः सौमयाजी जायते। स वा एष पशुः पञ्चधा प्रति तिष्ठति॥७१॥

पद्मिर्मुखेन। ते देवाः पशून् वित्वा। सुवर्गं लोकमायन्। तेऽमुम्भिलोके व्यक्षुध्यन्। तेऽब्रुवन्। अमुतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते सृष्टहोतारं यज्ञं विधायायास्यम्। आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्रं कल्पयेति। तस्य वा इयं कूर्सिः॥७२॥

यदिदं किं चं। य एवं वेद। कल्पतेऽस्मै। स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सृष्टहोता। अमुत्रं सञ्चो देवेभ्यो हृव्यं वंहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नंमिति। यो वै चतुर्होतृणां निदानं वेद। निदानवाभवति। अग्निहोत्रं वै दशहोतुर्निदानम्। दरुशपूर्णमासौ चतुर्होतुः। चातुर्मास्यानि पञ्चहोतुः। पशुबन्धः षड्होतुः। सौम्योऽध्वरः सृष्टहोतुः। एतद्वै चतुर्होतृणां निदानम्। य एवं वेद। निदानवाभवति॥७३॥

अमिमीतं तं प्रायुङ्क पञ्चहोतारं प्रयुज्ञीत जायेतेति तिष्ठति कूर्सिर्दशहोतुर्निदानं सृष्ट चं॥६॥ [११]

प्रजापतिरकामयत प्रजाः संज्ञेयेति प्रजापतिरकामयत दशपूर्णमासौ संज्ञेयेति प्रजापतिरकामयत प्रजापत्येति स तपः स त्रिवृत् प्रजापतिरकामयत दशहोतारं तेन दशथाऽत्मानं देवा वै वरुणमन्तो वै प्रजापतिस्ता: सुष्ठा: समिलियं देवा वै चतुर्होतुभिरुदं वा अग्ने प्रजापतिरन्द्रं प्रजापतिरकामयत बुहोर्युनेकोदश॥११॥

प्रजापतिस्तद्वर्हन्त्य प्रजापतिरकामयतानयैवैनतस्य वा इयं कूर्सिस्तसमात्तेपानाञ्चोतिरुद्दिस्मिन्नादित्ये स षड्होतुः सृष्टहोतारं त्रिसंस्तिः॥७३॥

प्रजापतिरकामयत निदानवाभवति॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः॥

ब्रह्मवादिनों वदन्ति। किं चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वमिति। यदेवैषु चतुर्धा होतारः। तेन् चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार उच्यन्ते। तच्चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। सोमो वै चतुर्होता। अग्निः पञ्चहोता। धाता षड्होता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥

प्रजापतिर्दशंहोता। य एवं चतुर्होतृणामृद्धि वेद। ऋग्नोत्येव। य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमाभ्वति। य एषामेवं क्लृसिं वेद। कल्पतेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद। आयतनवाभ्वति। य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनों वदन्ति। दशंहोता चतुर्होता। पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। अथ कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्त इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुपदेशंनात्। य एवमिन्द्रः श्रेष्ठं देवतानामुपदेशंनाद्वेदं। वसिष्ठः समानानां भवति। तस्माच्छेष्ठमायनं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति। कीर्तिरस्य पूर्वाऽऽगच्छति जनतामायतः। अथौ एनं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति॥३॥

सप्तहोता प्रतिष्ठां वेद बुध्यन्ते षट्ः॥३॥——————[१]

दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्त्सप्तदशकृत्वोऽपान्यात्। आत्मानमेव समिन्ये। तेजसे वीर्याय। अथौ प्रजापतिरेवैनां भूत्वा प्रतिगृह्णति। आत्मनोऽनार्त्यै। यदैन्मार्त्तिज्याद्वृतः सन्ति निरुहरेन्। आग्नीप्रे जुहुयादशंहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाऽज्ज्येन। पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठन्। प्रतिलोमं विग्राहम्॥४॥

प्राणानेवास्योपं दासयति। यद्यैनं पुनरुपं शिक्षेयुः। आग्नीध्र एव जुहुयादशंहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाऽज्ज्येन। पश्चात्प्राडासीनः। अनुलोममविग्राहम्। प्राणानेवास्मै कल्पयति। प्रायश्चित्ती वाग्धोतेत्यतुमुखऋतुमुखे जुहोति। ऋतूनेवास्मै कल्पयति। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः॥५॥

क्लृता अस्मा ऋतव आयन्ति। षड्होता वै भूत्वा प्रजापतिरिदः सर्वमसृजत। स मनोऽसृजत। मनसोऽधिं गायत्रीमसृजत। तद्वायत्रीं यशं आच्छत्। तामाऽलंभत। गायत्रिया अधि छन्दाऽस्यसृजत। छन्दोऽस्योऽधिं सामो तथाम् यशं आच्छत्। तदाऽलंभत॥६॥

साम्रोऽधि यजूङ्ग्यसृजत। यजुर्योऽधि विष्णुम्। तद्विष्णुं यशं आच्छत्। तमाऽलंभत। विष्णुरथ्योषधीरसृजत। ओषधीभ्योऽधि सोमम्। तथसोमं यशं आच्छत्। तमाऽलंभत। सोमादधि पशूनसृजत। पशुभ्योऽधीन्द्रम्॥७॥

तदिन्द्रं यशं आच्छत्। तदेनुं नाति प्राच्यवत्। इन्द्रं इव यशस्वी भवति। य एवं वेदा नैनुं यशोऽति प्रचयते। यद्वा इदं किं च। तथसर्वमुत्तान एवाऽङ्गीरसः प्रत्यगृह्णात्। तदेनुं प्रतिंगृहीतुं नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृहीयात्। तथसर्वमुत्तानस्त्वाऽङ्गीरसः प्रतिंगृह्णत्वित्येव प्रतिंगृहीयात्। इयं वा उत्तान आङ्गीरसः। अनयैवैन्तप्रतिंगृह्णति। नैनं हिनस्ति। बुरुहिषा प्रतीयाद्वां वाऽश्वं वा। एतद्वै पशूनां प्रियं धाम। प्रियेणैवैनं धामा प्रत्येति॥८॥

विग्राहमृतवस्तवाऽलंभतेन्द्रं गृहीयाथद्वा॥५॥ [२]

यो वा अविद्वान्निर्वत्यते। विशीर्षा सपाप्माऽमुम्भिलोके भवति। अथ यो विद्वान्निर्वत्यते। सशीर्षा विपाप्माऽमुम्भिलोके भवति। देवता वै सप्त पुष्टिकामा न्यवर्तयन्ता। अग्निश्च पृथिवी च। वायुशान्तरिक्षं च। आदित्यश्च द्यौश्च चन्द्रमाः। अग्निर्न्यवर्तयत। स साहस्रमपुष्यत्॥९॥

पृथिवी न्यवर्तयत। सौषधीभिर्वन्स्पतिभिरपुष्यत्। वायुर्न्यवर्तयत। स मरीचीभिरपुष्यत्। अन्तरिक्षं न्यवर्तयत। तद्वयौभिरपुष्यत्। आदित्यो न्यवर्तयत। स रश्मिभिरपुष्यत्। द्यौर्न्यवर्तयत। सा नक्षत्रैरपुष्यत्। चन्द्रमा न्यवर्तयत। सौऽहोरात्रैर्धमासैरकृतुभिः संवर्धसरेणापुष्यत्। तान्योषांन्युष्यति। याङ्स्तेऽपुष्यन्। य एवं विद्वान्नि च वृत्ययते परिच॥१०॥

अपुञ्जक्षत्रैरपुष्यत्वच्च च॥१॥ [३]

तस्य वा अग्नेरहिरण्यं प्रतिजग्रहणः। अर्धमिन्द्रियस्याऽत्मन्त्रुपाधत्ता। तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै सौऽर्धमिन्द्रियस्याऽत्मन्त्रुपाधत्ता। अर्धमिन्द्रियस्याऽत्मन्त्रुपाधत्तो। य एवं विद्वान् हिरण्यं प्रतिगृह्णति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णति। अर्धमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै सोमस्य वासः प्रतिजग्रहणः। तृतीयमिन्द्रियस्यापक्रामत्॥११॥

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स तृतीयमिन्द्रियस्याऽत्मन्त्रुपाधत्ता। तृतीयमिन्द्रियस्याऽत्मन्त्रुपाधत्तो। य एवं विद्वान् वासः प्रतिगृह्णति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णति। तृतीयमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै रुद्रस्य गां प्रतिजग्रहणः। चतुर्थमिन्द्रियस्याप-

क्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेनु वै स चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्त्रुपाधत्ते॥१२॥

चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्त्रुपाधत्ते। य एवं विद्वान्नां प्रतिगृह्णति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णति। चतुर्थमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै वरुणस्याश्च प्रतिजग्रहषः। पञ्चममिन्द्रियस्यापक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेनु वै स पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्त्रुपाधत्ते। पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्त्रुपाधत्ते। य एवं विद्वानश्च प्रतिगृह्णति॥१३॥

अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णति। पञ्चमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै प्रजापते: पुरुषं प्रतिजग्रहषः। पष्ठमिन्द्रियस्यापक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेनु वै स पष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्त्रुपाधत्ते। पष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्त्रुपाधत्ते। य एवं विद्वान्मुरुषं प्रतिगृह्णति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णति। पष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामति॥१४॥

तस्य वै मनोस्तल्पं प्रतिजग्रहषः। सुस्तमिन्द्रियस्यापक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेनु वै स संस्तमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्त्रुपाधत्ते। सुस्तमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्त्रुपाधत्ते। य एवं विद्वाऽऽस्तल्पं प्रतिगृह्णति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णति। संस्तमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वा उत्तानस्याऽऽङ्गीरसस्याप्राणत्प्रतिजग्रहषः। अङ्गमिन्द्रियस्यापक्रामत्॥१५॥

तदेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेनु वै सोऽङ्गमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्त्रुपाधत्ते। अङ्गमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्त्रुपाधत्ते। य एवं विद्वानप्राणत्प्रतिगृह्णति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णति। अङ्गमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। यद्वा इदं किं च। तथसर्वमुक्तान एवाऽङ्गीरसः प्रत्यंगृह्णात्। तदेनुं प्रतिगृहीतं नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृहीयात्। तथसर्वमुक्तानस्त्वाॽङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृहीयात्। इद्यं वा उत्तान आङ्गीरसः। अनयैवैनुत्रप्रतिगृह्णति। नैनं हि हिनस्ति॥१६॥

तृतीयमिन्द्रियस्यापक्रामचतुर्थमिन्द्रियस्याऽत्मन्त्रुपाधत्ताश्च प्रतिगृह्णति। पष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामत्यष्ठमिन्द्रियस्यापक्रामप्रतिगृहीयाच्चत्वारि च (तस्य वा अग्रेहरंपूर्वं सोमेश्व वा सूतदेवेन लुद्रस्य गान्तामेतेन वरुणस्याश्च प्रजापते: पुरुषं मगोस्तल्पन्तमेतेनौतानस्य तदेवेनप्राणद्वै। अथ तृतीयमष्ठमं तच्चतुर्थं तां पञ्चमं पृष्ठं संस्मन्तम। तदेनुं द्वे तमेतेकं तमेतेन त्रीणि तदेवेकम्॥)॥६॥ [४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यद्वश्चहोतारः सत्रमासंता। केन ते गृहपतिनाऽऽर्घुवन्। केन प्रजा असृजन्तेति। प्रजापतिना वै ते गृहपतिनाऽऽर्घुवन्। तेन प्रजा असृजन्ता। यच्चतुर्होतारः सत्रमासंता। केन ते गृहपतिनाऽऽर्घुवन्। केनौषधीरसृजन्तेति। सोमेन वै ते गृहपतिनाऽऽर्घुवन्॥१७॥

तेनौषधीरसृजन्ता। यत्पश्चहोतारः सत्रमासंता। केन ते गृहपतिनाऽऽर्घुवन्। केनैभ्यो

लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्ता। केनैषां पशूनवृञ्जतेर्ति। अग्निना॑ वै ते गृहपतिनाऽऽर्धुवन्। तेनैभ्यो
लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्ता। तेनैषां पशूनवृञ्जता। यथ्यद्वैतारः सूत्रमासंता। केनु॒ ते गृहपतिना-
अऽर्धुवन्॥१८॥

केर्त्तुन॑कल्पयन्तेर्ति। धात्रा॑ वै ते गृहपतिनाऽऽर्धुवन्। तेन॑र्तुन॑कल्पयन्ता। यथ्सूत्रहौतारः
सूत्रमासंता। केनु॒ ते गृहपतिनाऽऽर्धुवन्। केनु॒ सुवरायन्। केनैमाँलोकान्थसमंतन्वन्निति।
अर्यम्णा॑ वै ते गृहपतिनाऽऽर्धुवन्। तेनु॒ सुवरायन्। तेनैमाँलोकान्थसमंतन्वन्निति॥१९॥

एते॑ वै देवा॑ गृहपतयः। तान्॑ य एवं विद्वान्। अप्युन्यस्य गारहपते॑ दीक्षते। अवान्तरमेव
सूत्रिणांमृग्नोति। यो वा अर्यमण् वेदं। दानंकामा अस्मै प्रजा॑ भेवन्ति। यज्ञो वा अर्यमा॑
आर्यावसूतिरिति॑ वै तमाहुर्य प्रशःसन्ति। आर्यावसूतिर्भवति। य एवं वेदं॥२०॥

यद्वा॑ इदं किं चां। तथसर्वं चतुरहोतारः। चतुरहोतृभ्योऽधिं यज्ञो निर्मितः। स य एवं
विद्वान् विवदेता। अहमेव भूयो॑ वेद। यश्चतुरहोतृन् वेदेति। स ह्येवं भूयो॑ वेदं। यश्चतुरहोतृन्
वेदं। यो वै चतुरहोतृणां॑ होतृन् वेदं। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति॥२१॥

सर्वा॑ दिशोऽभि जंयति। प्रजापतिर्वै दशहोतृणां॑ होता॑। सोमश्चतुरहोतृणां॑ होता॑।
अग्निः पश्चहोतृणां॑ होता॑। धाता॑ षड्होतृणां॑ होता॑। अर्यमा॑ सूत्रहौतृणां॑ होता॑। एते॑
वै चतुरहोतृणां॑ होतारः। तान्॑ य एवं वेदं। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति। सर्वा॑ दिशोऽभि
जंयति॥२२॥

आर्द्रवत्रार्द्धुत्रियेवं वेदान्ति॑ सर्वा॑ दिशोऽभि जंयति (वै तेन सूत्रकेन्द्रं)॥६॥

[५]

प्रजापतिः प्रजा॑ः सूद्वा॑ व्यसःसता। स हृदयं भूतोऽशयत्। आत्मनु॑ हा(३)
इत्यहृयत। आपु॑ः प्रत्यशृण्वन्। ता॑ अग्निहोत्रेणैव यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त। ताः
कुसिंभ्युमुपौहन्। तस्मादग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोः। एकं ऋत्विक्। चतुष्कृत्वोऽहृयत्।
अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमाः॥२३॥

ते॑ प्रत्यशृण्वन्। ते॑ दर्शपूर्णमासाभ्यामेव यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त। त
उपौहृश्चत्वार्यज्ञनि। तस्माद्वर्षपूर्णमासयो॑र्यज्ञक्रतोः। चत्वारं ऋत्विजः। पश्चकृत्वो-
ऽहृयत्। पुशवः प्रत्यशृण्वन्। ते॑ चातुर्मास्यैरेव यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त। त उपौहृलोम-
छवीं मां॑समस्थि॑ मञ्जानम्। तस्माच्चातुर्मास्यानां॑ यज्ञक्रतोः॥२४॥

पश्चत्विजः। पृष्ठकृत्वोऽहृयत्। ऋतवः प्रत्यशृण्वन्। ते॑ पंशुबुन्धेनैव यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त।

त उपौहन्त्स्तनांवाण्डौ शिश्वमवांशं प्राणम्। तस्मा॑त्पशुबन्धस्य यज्ञक्रतोः। षडुत्विजः। सुसृकृत्वोऽहंयत्। होत्राः प्रत्यंशृणवन्। ताः सौम्येनैवाधुरेण यज्ञक्रतुनोपपूर्याविर्तन्त॥२५॥

ता उपौहन्त्स्त शारूप्यान्नाणान्। तस्मा॑थसौम्यस्याच्वरस्य यज्ञक्रतोः। सुसृहोत्राः प्राचीर्वषद्वर्णन्ति। दुशुकृत्वोऽहंयत्। तपः प्रत्यंशृणोत्। तत्कर्मणैव संवधसुरेण सर्वैर्यज्ञक्रतुभिरुपं पूर्याविर्तता। तथसर्वमात्मानुमपरिवर्गमुपैहत्। तस्मा॑थसंवधस्तरे सर्वैर्यज्ञक्रतवोऽवरुद्ध्यन्ते। तस्माद्वशहोता चतुरहोता। पश्चहोता षड्होता सुसहोता। एकहोत्रैबलिङ् हरन्ति। हरन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एुं वेदं॥२६॥

चन्द्रमांशातुर्मस्यानि यज्ञक्रतुर्व्येण यज्ञक्रतुर्व्येण पूर्याविर्तन्त सुसहोता चुत्वारि च॥४॥ [६]

प्रजापतिः पुरुषमसृजत। सौऽग्निरब्रवीत्। ममायमन्नमस्त्विति। सौऽबिभेत्। सर्वैव माऽयं प्रधंक्षयतीति। स एुताऽश्वतुरहोतृनात्मस्परणानपश्यत्। तानंजुहोता। तैर्वै स आत्मानमस्पृणोत्। यदंग्रिहोत्रं जुहोति। एकहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोत्यग्निहोत्रम्॥२७॥

कुसिन्यं चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। चतुरहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति दशपूर्णमासौ। चत्वारि चाऽऽत्मनोऽङ्गानि स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। समित्यश्वमी। पश्चहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति चातुर्मस्यानि। लोमं छुवीं माऽसमस्थि मञ्जानम्॥२८॥

तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। षड्होतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति पशुबन्धम्। स्तनांवाण्डौ शिश्वमवांशं प्राणम्। तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति॥२९॥

समिधसंसमी। सप्तहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति सौम्यमध्वरम्। सप्त चाऽऽत्मनः शीरूप्यान्नाणान्नस्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। द्विर्निर्माण्डि। द्विः प्राश्वान्ति। दशहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति संवधसुरम्। सर्वं चाऽऽत्मानुमपरिवर्गङ् स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति॥३०॥

अग्निहोत्रं मञ्जानद्विजुहोत्यपरिवर्गङ् स्पृणोत्येकं च॥४॥ [७]

प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौऽन्तर्वानभवत्। स हरितः श्यावोभवत्। तस्माऽश्वयन्तर्वली। हरिणी सुती श्यावा भवति। स विजायमानो गर्भेणाताम्यत्। स

तान्तः कृष्णः श्यावोऽभवत्। तस्मात्तान्तः कृष्णः श्यावो भंवति। तस्यासुरेर्वार्जीवत्॥३१॥

तेनासुनाऽसुरानसृजत। तदसुराणामसुरत्वम्। य एवमसुराणामसुरत्वं वेद। असुमानेव भंवति। नैनमसुर्जहाति। सोऽसुरान्धृष्टा पितेवामन्यत। तदनुं पितृनंसृजत। तत्पितृणां पितृत्वम्। य एवं पितृणां पितृत्वं वेद। पितेवैव स्वानां भवति॥३२॥

यन्त्यस्य पितरो हवम्। स पितृन्धृष्टाऽमनस्यत्। तदनुं मनुष्यानसृजत। तन्मनुष्याणां मनुष्यत्वम्। य एवं मनुष्याणां मनुष्यत्वं वेद। मनुस्व्यैव भंवति। नैनं मनुर्जहाति। तस्मै मनुष्यान्थससृजनाय। दिवां देवत्राऽभंवत्। तदनुं देवानसृजत। तद्वैवानां देवत्वम्। य एवं देवानां देवत्वं वेद। दिवां हैवास्य देवत्रा भंवति। तानि वा एतानि चत्वार्यम्भांसि। देवा मनुष्याः पितरोऽसुराः। तेषु सर्वेष्वम्भो नभं इव भवति। य एवं वेद॥३३॥

अर्जीवथस्वानं भवति देवानसृजत सुम च॥

[८]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यो वा इमं विद्यात्। यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरियात्। न पुराऽयुः प्रमीयते। पशुमान्ध्यात्। विन्देत प्रजाम्। यो वा इमं वेद॥३४॥

यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरेति। न पुराऽयुः प्रमीयते। पशुमान्ध्यवति। विन्दते प्रजाम्। अन्नः पवते। अपोऽभि सम्पवते॥३५॥

अस्याः पवते। इमामभि पवते। इमामभि सम्पवते। अग्नेः पवते। अग्निमभि पवते। अग्निमभि सम्पवते। अन्तरिक्षात्पवते। अन्तरिक्षमभि पवते। अन्तरिक्षमभि सम्पवते। आदित्यात्पवते॥३६॥

आदित्यमभि पवते। आदित्यमभि सम्पवते। द्योः पवते। दिवमभि पवते। दिवमभि सम्पवते। दिग्भ्यः पवते। दिशोऽभि पवते। दिशोऽभि सम्पवते। स यत्पुरस्ताद्वाति। प्राण एव भूत्वा पुरस्ताद्वाति॥३७॥

तस्मात्पुरस्ताद्वान्तम्। सर्वाः प्रजाः प्रति नन्दन्ति। प्राणो हि प्रियः प्रजानाम्। प्राण इव प्रियः प्रजानां भवति। य एवं वेद। स वा एष प्राण एव। अथ यद्विक्षिणतो वाति। मातृरिश्वैव भूत्वा दक्षिणतो वाति। तस्माद्विक्षिणतो वान्त विद्यात्। सर्वा दिश आ वाति॥३८॥

सर्वा दिशोऽनु वि वाति। सर्वा दिशोऽनु सं वातीति। स वा एष मातृरिश्वैव।

अथ यत्पश्चाद्वाति। पवमान एव भूत्वा पश्चाद्वाति। पूतमस्मा आहरन्ति। पूतमुपहरन्ति। पूतमश्चाति। य एवं वेदा। स वा एष पवमान एव॥३१॥

अथ यदुत्तरतो वाति। सवितैव भूत्वोत्तरतो वाति। सवितैव स्वान् भवति। य एवं वेदा। स वा एष सवितैव। ते य एनं पुरस्तादयन्तमुपवदन्ति। य एवास्य पुरस्तात्पाप्मानः। ताऽस्तेऽप्यग्निति। पुरस्तादितरान्याप्मनः सचन्ते। अथ य एनं दक्षिणत आयन्तमुपवदन्ति॥४०॥

य एवास्य दक्षिणतः पाप्मानः। ताऽस्तेऽप्यग्निति। दक्षिणत इतरान्याप्मनः सचन्ते। अथ य एनं पश्चादादयन्तमुप वदन्ति। य एवास्य पश्चात्पाप्मानः। ताऽस्तेऽप्यग्निति। पश्चादितरान्याप्मनः सचन्ते। अथ य एनमुत्तरत आयन्तमुप वदन्ति। य एवास्योत्तरतः पाप्मानः। ताऽस्तेऽप्यग्निति॥४१॥

उत्तरत इतरान्याप्मनः सचन्ते। तस्मादेवं विद्वान्। वीवं नृत्येत्। प्रेवं चलेत्। व्यस्येवाक्ष्यौ भाषेत। मुण्टयेदिव। क्राथयेदिव। शृङ्गायेतेव। उत मोपं वदेयुः। उत मै पाप्मानमप्य हन्युरिति। स यादिशऽसुनिमेष्यस्यात्। युदा तादिशं वातौ वायात्। अथ प्रवेयात्। प्र वा धावयेत्। सातमेव रदितं व्यूढं गृन्धमुभि प्रच्यवते। आऽस्य तं जनपदं पूर्वा कीर्तिर्गच्छति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। य एवं वेदा॥४२॥

वेद सम्पर्वत आदित्यात्पर्वते वात्या वात्येष पवमान एव दक्षिणत आयन्तमुप वदन्युत्तरतः पाप्मानस्ताऽस्तेऽप्यग्नीत्युष्टौ च॥४२॥—[९]

प्रजापतिः सोमऽ राजानमसृजत। तं त्रये वेदा अन्वसृज्यन्त। तान् हस्तेऽकुरुत। अथ ह सीतां सावित्री। सोमऽ राजानं चकमे। श्रुद्धामु स चकमे। साऽऽहं पितरं प्रजापतिमुपससारा। तः हौवाच। नमस्ते अस्तु भगवः। उपं त्वाऽयानि॥४३॥

प्र त्वा पद्यो। सोमं वै राजानं कामयो। श्रुद्धामु स कामयत इति। तस्यां उ ह स्थागरमलङ्घारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्वाख्यायां। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः। सुतहोतारमुपरिष्ठात्। सुम्भारैश्च परिभिश्च मुखेऽलङ्घत्य॥४४॥

आऽस्यार्थं वंब्राज। ताऽ हुदीक्ष्योवाच। उपं मा वर्तस्वेति। तः हौवाच। भोगं तु म आचक्ष्व। एतन्म् आचक्ष्व। यत्ते पाणाविति। तस्यां उ ह त्रीन् वेदान्प्रददौ। तस्माद्दुहु म्लियो भोगमैव हारयन्ते। स यः कामयेत प्रियः स्यामिति॥४५॥

तृतीयः प्रश्नः

यं वा कामयेत् प्रियः स्यादिति। तस्मा एतम् स्थागुरमलङ्कारं कल्पयित्वा
दशहोतारं पुरस्ताद्याख्यायां। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पञ्चात्। पष्ठौतारमुत्तरतः।
सप्तहोतारमुपरिष्टात्। सम्भारैश्च पलिभिश्च मुखेऽलङ्कृत्यां। आस्यार्धं ब्रजेत्। प्रियो हैव
भवेति॥४६॥

अयान्लङ्कृत्यं स्यामिति भवति॥४॥ [१०]

ब्रह्मात्मन्वदंसृजत। तदकामयत। समात्मना पद्येयेति। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्नयत।
तस्मै दशमः हृतः प्रत्यशृणोत्। स दशहृतोऽभवत्। दशहृतो हृ वै नामैषः। तं वा
एतं दशहृतः सन्तम्। दशहृतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥४७॥

आत्मन्नात्मन्नित्यामन्नयत। तस्मै सप्तमः हृतः प्रत्यशृणोत्। स सप्तहृतोऽभवत्।
सप्तहृतो हृ वै नामैषः। तं वा एतम् सप्तहृतः सन्तम्। सप्तहृतेत्याचक्षते परोक्षेण।
परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्नयत। तस्मै पृष्ठः हृतः प्रत्यशृणोत्। स
पष्ठौतोऽभवत्॥४८॥

षष्ठौतो हृ वै नामैषः। तं वा एतम् षष्ठौतः सन्तम्। षष्ठौतेत्याचक्षते परोक्षेण।
परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्नयत। तस्मै पञ्चमः हृतः प्रत्यशृणोत्। स
पञ्चहृतोऽभवत्। पञ्चहृतो हृ वै नामैषः। तं वा एतं पञ्चहृतः सन्तम्। पञ्चहृतेत्याचक्षते
परोक्षेण॥४९॥

परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्नयत। तस्मै चतुर्थः हृतः प्रत्यशृणोत्।
स चतुरहृतोऽभवत्। चतुरहृतो हृ वै नामैषः। तं वा एतं चतुरहृतः सन्तम्। चतुर्हृतेत्याचक्षते
परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। तमंब्रवीत। त्वं वै मे नेदिष्ठः हृतः प्रत्यशृषीः।
त्वयैनानाख्यातार इति। तस्मान्नु हैनांश्चतुरहृतार इत्याचक्षते। तस्माच्छुश्रूषः पुत्राणां
हृद्यंतमः। नेदिष्ठो हृद्यंतमः। नेदिष्ठो ब्रह्मणो भवति। य एवं वेदे॥५०॥

देवाः पष्ठौतोऽभवत्यच्छहेतेत्याचक्षते परोक्षेणाशौपीः पष्ठौ॥५॥ [११]

ब्रह्मवादिनः किं दक्षिणां यो वा अविद्वान्तस्य वै ब्रह्मवादिनो यदशहोतारः प्रजापतिव्यंसं प्रजापतिः पुरुषं प्रजापतिरकामयत स तपः
सोऽन्तर्वाच्चब्रह्मवादिनो यो वा इमं विद्याल्पुजापतिः सोमः राजान् ब्रह्मात्मन्वदेकांदश॥५१॥

ब्रह्मवादिनस्तस्य वा अग्रेयद्वा इदं किं च प्रजापतिरकामयत य एवास्य दक्षिणतः पञ्चाशत॥५०॥

ब्रह्मवादिनो य एवं वेदे॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

जुष्टे दमूना अतिर्थिर्दुरोगेण। इमं नो युज्ञमुपं याहि विद्वान्। विश्वा अग्नेऽभियुजो विहत्या। शत्रूयतामा भरा भोजनानि। अग्ने शर्धं महते सौभंगाय। तवं द्युम्नान्युत्तमानि सन्तु। सञ्जास्पत्यः सुयम्मा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिष्ठा महाऽसि। अग्ने यो नोऽभितो जनः। वृक्तो वारो जिघाऽसति॥१॥

ता ऽस्त्वं वृत्रहं जहि। वस्वस्मभ्यमा भर। अग्ने यो नोऽभिदासति। समानो यश्च निष्ठयः। इधमस्येव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। त्वमिन्द्राभिभूरसि। देवो विज्ञातवीर्यः। वृत्रह पुरुचेतनः। अपु प्राचं इन्द्र विश्वाऽ अुमित्रान्॥२॥

अपापांचो अभिभूते नुदस्व। अपोर्दिचो अपंशूराधुरा च ऊरौ। यथा तव शर्मन्मदेम। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्रायु हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। युजे रथं गुवेषणः हरिभ्याम्। उपु ब्रह्माणि जुजुषाणमस्थुः। विबाधिष्ठास्य रोदसी महित्वा। इन्द्रो वृत्राण्यप्रतीजंघन्वान्॥३॥

हुव्यवाहंमभिमातिषाहम्। रक्षोहणं पृतनासु जिष्णुम्। ज्योतिष्मन्तं दीद्यतं पुरम्भिम्। अुग्निः स्विष्टकृतमा हुवेम। स्विष्टमग्ने अुभि तत्पृणाहि। विश्वा देव पृतना अुभि ष्वा उरु नः पन्थां प्रदिशन्विभाहि। ज्योतिष्मद्वेद्यजरं न आयुः। त्वामग्ने हुविष्मन्तः। देवं मर्तास ईडते॥४॥

मन्ये त्वा जातवेदसम्। स हुव्या वक्ष्यानुषक। विश्वानि नो दुर्गहां जातवेदः। सिन्धु न नावा दुर्गिताऽतिं पर्षि। अग्ने अत्रिवन्मनसा गृणानः। अुस्माकं बोध्यविता तुनूनाम्। पूषा गा अन्वेतु नः। पूषा रक्षत्वर्वतः। पूषा वाजः सनोतु नः। पूषेमा आशा अनुवेद सर्वाः॥५॥

सो अुस्माः अभयतमेन नेषत्। स्वस्तिदा अधृणिः सर्ववीरः। अप्रयुच्छन्पुर एतु प्रजानन्। त्वमग्ने सप्रथा असि। जुष्टे होता वरेण्यः। त्वया यज्ञं वितन्वते। अग्नी रक्षाऽसि सेधति। शुक्रशौचिरमर्त्यः। शुचिः पावक ईडयः। अग्ने रक्षाणो अऽहसः॥६॥

प्रतिं ष्व देव रीषतः। तपिष्ठैरजरै दह। अग्ने हःसि न्यत्रिणम्। दीद्यन्मत्येष्वा। स्वे

क्षये शुचिव्रता। आ वांत वाहि भेषजम्। वि वांत वाहि यद्रपः। त्वं हि विश्वभेषजः। देवानां दूत ईयसे। द्वाविमौ वातौ वातः॥७॥

आ सिन्धोरा पंरावतः। दक्षं मे अन्य आवातु। परान्यो वातु यद्रपः। यदुदो वात ते गृहे। अमृतस्य निधिरहितः। ततो नो देहि जीवसै। ततो नो धेहि भेषजम्। ततो नो मह आवंह। वात आवातु भेषजम्। शुभ्रमर्योभूर्नो हृदे॥८॥

प्रण आयूर्षि तारिषत्। त्वमग्ने अयासि। अया सन्मनसा हितः। अया सन् हृव्यमूहिषे। अया नो धेहि भेषजम्। इष्टो अग्निराहुतः। स्वाहाकृतः पिपर्तु नः। स्वगा देवेभ्य इदं नमः। कामो भूतस्य भव्यस्य। सुप्राडेको विराजति॥९॥

स इदं प्रति पप्रथे। कृतूनुश्चृजते वशी। कामस्तदग्ने समवर्तुताधिं। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्। सतो बन्धुमसंति निरविन्दन। हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषा। त्वया मन्यो सरथंमारुजन्तः। हर्षमाणासो धृष्टता मरुत्वः। तिग्मेषव आयुधा सुशिशानाः। उप प्रयन्ति नरो अग्निरूपाः॥१०॥

मन्युर्भगो मन्युरेवास देवः। मन्युरहोतु वरुणो विश्ववेदाः। मन्युं विश्व ईडते देवयन्तीः। पाहि नो मन्यो तपसा श्रमेण। त्वमग्ने ब्रतमृच्छुचिः। देवां आसादया इह। अग्ने हृव्याय वोढवे। ब्रतानुबिप्रद्वत्पा अदौर्यः। यजा नो देवां अजरः सुवीरः। दध्रुवलानि सुविदानो अग्ने। गोपाय नो जीवसे जातवेदः॥११॥

जिधाऽसत्यमित्याङ्गुर्वानांदुर्वास्वर्व अहंसो वातो हृदे गंजत्यग्निरूपाः सुविदानो अग्ने एकं च॥१॥

चक्षुषो हेते मनसो हेते। वाचो हेते ब्रह्मणो हेते। यो माऽघायुरभिदासंति। तमग्ने मेत्या मेनि कृणु। यो मा चक्षुषा यो मनसा। यो वाचा ब्रह्मणऽघायुरभिदासंति। तयोऽग्ने त्वं मेत्या। अमृममेनि कृणु। यत्किं चासौ मनसा यच्च वाचा। यज्ञैर्जुहोति यजुषा हृविर्भिः॥१२॥

तमृत्युर्निरकृत्या संविदानः। पुरादिष्टादाहुतीरस्य हन्तु। यातुधाना निरकृतिरादुरक्षः। ते अस्य ग्रन्त्वन्तेन सत्यम्। इन्द्रेषिता आज्यमस्य मश्नन्तु। मा तथस्मृद्धि यदसौ करोति। हम्मि तेऽहं कृतं हृविः। यो मै घोरमर्चीकृतः। अपांश्वौ त उभौ बाहू। अपेनद्याम्यास्यम्॥१३॥

अपं नह्यामि ते बाहू। अपं नह्याम्यास्यम्। अग्नेदेवस्य ब्रह्मणा। सर्वं तेऽवधिषं कृतम्।

पुराऽमुव्यं वषद्वारात्। यज्ञं देवेषु नस्कृष्टि। स्विष्टम् स्माकं भूयात्। माऽस्मान्प्राप्तन्नरातयः। अन्ति दूरे सुतो अग्ने। भ्रातृव्यस्याभिदासंतः॥१४॥

वषद्वारेण वज्रेण। कृत्याऽहन्मि कृतामुहम्। यो मा नक्तं दिवा सायम्। प्रातश्चाहो निपीयति। अद्या तमिन्द्र वज्रेण। भातृव्यं पादयामसि। इन्द्रस्य गृहोऽसि तन्वा। प्रपद्ये सगुः साश्वः। सुह यन्मे अस्ति तेन। ईडे अग्निं विपश्चितम्॥१५॥

गिरा यज्ञस्य साधनम्। श्रुष्टीवानन्धितावानम्। अग्ने शकेमं ते वयम्। यमं देवस्य वाजिनः। अति द्वेषाऽसि तरेम। अवतं मा समनसौ समौकसौ। सचेतसौ सरेतसौ। उभौ मामवतञ्चातवेदसौ। शिवौ भवतमुद्य नः। स्वयं कृण्वानः सुगमप्रयावम्॥१६॥

तिग्मशृङ्गो वृषभः शोशुचानः। प्रलऽसुधस्थुमनु पश्यमानः। आ तन्तुमग्निर्दिव्यं ततान। त्वन्नस्तन्तुरुत सेतुरग्ने। त्वं पन्था भवसि देवयानः। त्वाऽग्ने पृष्ठं वयमारुहेम। अथा देवैः संधुमादं मदेम। उदुत्तुमं मुमुग्धि नः। वि पाशं मध्यमञ्चत। अवाधुमानि जीवसै॥१७॥

वयऽसौम ब्रते तव। मनस्तनूषु बिश्रतः। प्रजावन्तो अशीमहि। इन्द्राणी देवी सुभगा सुपर्णौ। उदशेन पतिविद्यै जिगाय। त्रिशदस्या जघनं योजनानि। उपस्थु इन्द्रङ्ग स्थविरं बिभर्ति। सेना हु नामं पृथिवी धनञ्जया। विश्वव्यच्चा अदितिः सूर्यत्वक्। इन्द्राणी देवी प्रासहा ददाना॥१८॥

सा नौ देवी सुहवा शर्म यच्छतु। आत्माऽहारप्रमन्तरभूः। ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशत्। ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी। ध्रुवं विश्वमिदं जगत्। ध्रुवा हु पर्वता इमे। ध्रुवो राजा विशामयम्। इहैवैष्ठि मा व्यथिष्ठाः॥१९॥

पर्वत इवाविचाचलिः। इन्द्रं इवेह ध्रुवस्तिष्ठ। इह राष्ट्रमु धारय। अभितिष्ठ पृतन्युतः। अधरै सन्तु शत्रवः। इन्द्रं इव वृत्रहा तिष्ठ। अपः क्षेत्राणि सञ्जयन्। इन्द्रं एणमदीधरत। ध्रुवं ध्रुवेण हविषाः। तस्मै देवा अधिब्रवन्। अयं च ब्रह्मणस्पतिः॥२०॥

हविर्भिरास्यमभि वासतो विपश्चित्मप्रयावज्ञवसे ददाना व्यथिष्ठा ब्रवत्रेकं च॥२१॥ [२]

जुष्टी नरो ब्रह्मणा वः पितृणाम्। अक्षमव्ययं न किलारिषाथ। यच्छक्रीरषु बृहता रवेण। इन्द्रे शुष्ममदधाथा वसिष्ठाः। पावका नः सरस्वती। वाजेभिर्वाजिनीवती। यज्ञं वष्टु धिया वंसुः। सरस्वत्युभिनो नेषि वस्यः। मा पंस्करीः पयसा मा न आधक्। जुषस्व नः

सूख्या वेश्या च॥२१॥

मा त्वक्षेत्राण्यरणानि गन्म। वृजे हविर्नेमसा बरहिरग्नौ। अयोमि सुग्धृतवती सुवृत्तिः। अम्यक्षिः सद्य सदने पृथिव्याः। अश्रायि यज्ञः सूर्य न चक्षुः। इहार्वाश्चमति हये। इन्द्रं जैत्राय जेतवे। अस्माकमस्तु केवलः। अर्वाश्चमिन्द्रमुतौ हवामहे। यो गोजिष्ठनजिदश्च-जिद्यः॥२२॥

इमं नो यज्ञं विहवे ज्युषस्व। अस्य कुर्मो हरिवो मेदिनं त्वा। असम्मृष्टो जायसे मातृवोः शुचिः। मन्द्रः कविरुद्दितिष्ठो विवस्वतः। घृतेनं त्वा वर्धयन्नग्न आहुता। धूमस्तै केतुरभवद्विविश्रितः। अग्निरग्ने प्रथमो देवतानाम्। संयातानामुत्तमो विष्णुरासीत्। यज्ञमानाय परिगृह्यै देवान्। दीक्षयेद इहविरा गच्छतन्नः॥२३॥

अग्निश्च विष्णो तपं उत्तमं मुहः। दीक्षापालेभ्योऽवनंतः हि शंक्रा। विश्वैद्वैर्यज्ञियैः संविदानौ। दीक्षामस्मै यज्ञमानाय धत्तम्। प्र तद्विष्णुः स्तवते वीर्याय। मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः। यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेषु। अधिं क्षियन्ति भुवनानि विश्वाः। नूर्मतो दयते सनिष्वन् यः। विष्णव उरुग्रायाय दाशत्॥२४॥

प्रयः सत्राचा मनसा यजातै। एतावन्तन्नर्यमा विवासात्। विचक्रमे पृथिवीमेष एताम्। क्षेत्राय विष्णुर्मनुषे दशस्यन्। ध्रुवासौ अस्य कीरयो जनानाम्। उरुक्षितिः सुजनिमा चकारा। त्रिदेवः पृथिवीमेष एताम्। विचक्रमे शतर्चसं महित्वा। प्र विष्णुरस्तु तवस्त्वर्वीयान्। त्वेष इहस्य स्थविरस्य नामः॥२५॥

होतारं चित्ररथमध्वरस्य। यज्ञस्ययज्ञस्य केतुः रुशन्तम्। प्रत्यर्थिं देवस्यदेवस्य महा। श्रिया त्वंग्रिमतिर्थिं जनानाम्। आ नो विश्वाभिरुतिभिः सजोषाः। ब्रह्म जुषाणो हर्यश्च याहि। वरीवृजुर्थविरेभिः सुशिप्र। अस्मे दधद्वृष्णं शुष्मामिन्द्र। इन्द्रः सुवर्षा जनयन्नहानि। जिगायोशिभिः पृतना अभि श्रीः॥२६॥

प्रारोचयन्मनवे केतुमहाम्। अविन्दुज्योतिर्बहुते रणाय। अश्विनाववसे निहये वाम्। आ नूनं यातः सुकृताय विप्रा। प्रातर्युक्तेन सुवृता रथेन। उपागच्छतमवसागतनः। अविष्टं धीष्वश्विना न आसु। प्रजावद्रेतो अहंय नो अस्तु। आवां तोके तनये तूतुजानाः। सुरलांसो देवर्वतिं गमेम॥२७॥

त्वं सोमु क्रतुभिः सुकर्तुर्भूः। त्वं दक्षैः सुदक्षाँ विश्ववैदा। त्वं वृषां वृषत्वेभिर्महित्वा।

द्युमेभिर्द्युम्यंभवो नृचक्षाः। अषां युथ्सु पृतनासु पप्रिम्। सुवरूषामपस्वां वृजनस्य गोपाम्।
भरेषुजा॑ सुक्षिति॒ सुश्रवंसम्। जयन्तं त्वामनु मदेम सोम। भवां मित्रो न शेष्यो
घृतासुतिः। विभूतद्युम्न एव या उ सप्रथाः॥२८॥

अधां ते विष्णो विदुषां चिद्विष्यः। स्तोमो यज्ञस्य राध्यो हृविष्यतः। यः पूर्व्याय
वेधसे नर्वीयसे। सुमज्जानये विष्णवे ददाशति। यो जातमस्य महूतो मुहि ब्रवात्। सेदु
श्रवांभिर्युज्यं चिद्भ्यसत्। तमु स्तोतारः पूर्व्य यथा विद कृतस्य। गर्भैँ हृविष्णो पिपर्तन।
आऽस्य जानन्तो नामं चिद्विक्तन। बृहत्ते विष्णो सुमतिं भंजामहे॥२९॥

इमा धाना घृतस्तुवं। हरी इहोपवक्षतः। इन्द्रैँ सुखतमे रथैँ। एष ब्रह्मा प्रतेमहे।
विदथे शःसिषः हरी। य कृत्वियः प्रते वन्वे। वनुषो हर्यतं मदम्। इन्द्रो नामं घृतन्नयः।
हरिभिश्चारु सेचते। श्रुतो गुण आ त्वा विशन्तु॥३०॥

हरिवर्पसङ्किर्तः। आचरूषणिप्रा वृषभो जनानाम्। राजा कृष्णानां पुरुहृत इन्द्रः।
स्तुतश्रवस्यन्नवसोपमद्रिक्। युक्ता हरी वृषुणायाह्यर्वाङ्। प्रयथिसन्धवः प्रसुवं यदायन्।
आपः समुद्रैँ रथ्यैव जग्मुः। अतश्चिदिन्द्रः सदसो वरीयान्। यदीः सोमः पृणति दुर्घो
अःशुः। हयामसि त्वेन्द्रं याह्यर्वाङ्॥३१॥

अरन्ते सोमस्तुनुवे भवाति। शतक्रतो मादयस्वा सुतेषु। प्रास्माऽ अव पृतनासु
प्रयुथ्सु। इन्द्राय सोमाः प्रदिवो विदानाः। कृभुर्येभिर्वृषपर्व विहायाः। प्रयम्यमाणान्नति षू
गृभाय। इन्द्र पित्र वृषंधतस्य वृष्णाः। अहैङ्गमान् उपेयाहि यज्ञम्। तुभ्यं पवन्तु इन्द्रवः
सुतासः। गावो न वंज्रिन्स्वमोक्तो अच्छः॥३२॥

इन्द्रा गहि प्रथमो यज्ञियानाम्। या ते कुकुथ्सुकृता या वरिष्ठा। यया शश्वत्पिबसि
मध्वं ऊर्मिम्। तयां पाहि प्र ते अध्वर्युरस्थात्। सन्ते वज्रो वर्ततामिन्द्र गृव्युः। प्रातर्युजा
वि बौधय। अश्विनावेह गंच्छतम्। अस्य सोमस्य पीतयै। प्रातर्यावाणा प्रथमा यज्ञवम्।
पुरा गृप्रादररुषः पिबाथः। प्रातरहि यज्ञमश्विना दधाते। प्रशःसन्ति कवयः पूर्वभाजः।
प्रातर्यज्ञवमश्विना हिनोत। न सायमस्ति देवया अजुष्टम्। उतान्यो अस्मद्यजते विचायः।
पूर्वः पूर्वो यज्ञमानो वर्नीयान्॥३३॥

चाश्विज्यो गंच्छतं नो दाशामाभिश्रीर्गम सप्रथां भजामहे विशन्तु याह्यर्वाङ्च्छं पिबाथः पद्म॥३॥ [३]

नकुं जाताऽस्योषधे। रामे कृष्णे असिंक्रि च। इदं रंजनि रजय। किलासं पलितं
च यत्। किलासं च पलितं च। निरितो नाशया पृष्ठं। आ नः स्वो अश्वुतां वर्णः। परा
श्वेतानि पातय। असिंतं ते निलयंनम्। आस्थानुमसितं तवं॥३४॥

असिंक्रियस्योषधे। निरितो नाशया पृष्ठं। अस्थिजस्य किलासंस्य। तनूजस्य च
यत्क्वचि। कृत्ययां कृतस्य ब्रह्मणा। लक्ष्मं श्वेतमनीनशम्। सरूपां नामं ते माता। सरूपो
नामं ते पिता। सरूपाऽस्योषधे सा। सरूपमिदं कृथिः॥३५॥

शुनः हुवेम मुघवानुमिन्द्रम्। अस्मिभरे नृतम् वाजसातौ। शृण्वन्तं मुग्रमृतये सुमध्मु।
ग्रन्तं वृत्राणि सञ्जितं धनानाम्। धूनुथ द्यां पर्वतान्दाशुषे वसुं। नि वौ वनां जिहते यामं नो
भिया। कोपयंथ पृथिवीं पृश्निमातरः। युधे यदुग्राः पृष्ठतीरयुग्धम्। प्रवैपयन्ति पर्वतान्।
विविश्वन्ति वनस्पतीन्॥३६॥

प्रोवारत मरुतो दुर्मदां इव। देवांसः सर्वया विशा। पुरुत्रा हि सुद्धुसिं। विशो
विश्वा अनु प्रभु। सुमध्मु त्वा हवामहे। सुमध्स्वग्निमवंसे। वाजुयन्तौ हवामहे। वाजेषु
चित्रराघसम्। सङ्गच्छच्छुं संवदध्वम्। सं वौ मनांसि जानताम्॥३७॥

देवा भागं यथा पूर्वै। सञ्जानाना उपासत्। सुमानो मन्त्रः समितिः समानी। सुमानं मनः
सुह चित्तमेषाम्। सुमानं केतों अभि सः रंभध्वम्। सञ्जानैन वो हुविषां यजामः। सुमानी
व आकूतिः। सुमाना हृदयानि वः। सुमानमस्तु वो मनः। यथा वः सुसुहासति॥३८॥

सञ्जानं नः स्वैः। सञ्जानमरणैः। सञ्जानमश्विना युवम्। इहास्मासु नियच्छतम्। सञ्जानं
मे बृहस्पतिः। सञ्जानं सविता करता। सञ्जानमश्विना युवम्। इह मह्यं नि यच्छतम्।
उपं च्छायामिव घृणैः। अग्नम् शर्मं ते वयम्॥३९॥

अग्ने हिरण्यसन्दृशः। अदब्धेभिः सवितः पायुभिष्वम्। शिवेभिरद्य परिपाहि नो गयम्।
हिरण्यजिह्वः सुविताय नव्यंसे। रक्षा माकिर्णो अघशांस ईशता। मदेमदे हि नो ददुः।
यूथा गवामृजुकर्तुः। सङ्गभाय पुरुशता। उभया हस्त्या वसुं। शिशीहि राय आ भर॥४०॥

शिप्रिन्वाजानां पते। शर्वीवस्तवं दृसनां। आ तू न इन्द्र भाजय। गोष्वश्वेषु शुभ्रुषु।
सुहस्रेषु तुवीमघ। यदेवा देवहेडनम्। देवांसश्वकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा यूयम्।
ऋतस्युर्तेन मुश्वता। ऋतस्युर्तेनाऽदित्याः॥४१॥

यजंत्रा मुश्चते ह मां। युजैर्वौ यज्ञवाहसः। आशिक्षन्तो न शेकिम। मेदस्वता यजंमानाः। सुचाऽज्ज्यैन् जुहूतः। अकामा वौ विश्वेदेवाः। शिक्षन्तो नोपं शेकिम। यदि दिवा यदि नक्तम्। एनं एनुस्योकरत। भूतं मा तस्माद्बृव्यं च॥४२॥

द्रुपदादिव मुश्चतु। द्रुपदादिवेन्मुमुचानः। स्वित्रः स्नात्वी मलादिव। पूतं पवित्रेणवाऽज्ज्यम्। विश्वे मुश्चन्तु मैनसः। उद्धयं तमसस्पर्सि। पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यम्। अग्नम् ज्योतिरुत्तमम्॥४३॥

तवं कृप्ति वनस्पतीं आनन्दामसंति वृथं भर्गदित्याश्च नवं च॥४३॥ [४]

वृषा सो अ॒शुः पंवते हुविष्मा॑न्थ्सोमः। इन्द्रस्य भाग ऋतयुः शुतायुः। स मा वृषाणं वृषभं कृणोतु। प्रियं विशा॒ सर्ववीर॒ सुवीरम्। कस्य वृषां सुते सचाँ। नियुत्वा॑न्वृष्टभो रणत। वृत्रहा सोमपीतये। यस्ते शङ्खं वृषोनपात। प्रणापात्कुण्डपाय्यः। न्यस्मिन्दध्रु आमनः॥४४॥

त॒ सुध्रीर्च॒रूतयो वृष्णियानि। पौऽस्यानि नियुतः सश्वरिन्द्रम्। सुमुद्रं न सिन्धवं उक्थशुष्मा। उरुव्यच्चसुङ्गिरु आ विशन्ति। इन्द्राय गिरे अनिशितसर्गः। अ॒पः प्रैरयन्त्सगंरस्य बुधात। यो अक्षेणेव चक्रिया शर्चाभिः। विष्वकूस्तम्भं पृथिवीमुत द्याम्। अक्षोदयुच्छवंसा क्षामंबुधम्। वार्णवातस्तविषीभिरिन्द्रः॥४५॥

दृढान्यौद्वादुशमान् ओजः। अवाभिनत्कुभः पर्वतानाम्। आ नौ अग्ने सुकेतुना॥ रुयिं विश्वायुपोषसम्। मार्डीकं धैहि जीवसैः। त्वं सोम मुहे भगम्। त्वं यूनं ऋतायुते। दक्षं दधासि जीवसैः। रथं युञ्जते मुरुतः शुभे सुगम्। सूरो न मित्रावरुणं गर्विष्टिषु॥४६॥

रजाऽसि चित्रा विचरन्ति तन्यवः। दिवः सम्राजा पर्यसा न उक्षतम्। वाच॒ सुमित्रावरुणाविरांवतीम्। पर्जन्यश्चित्रां वंदति त्विषीमतीम्। अत्रा वंसत मरुतः सुमाययाँ द्यां वर्षयतमरुणामरेपसम्। अर्युक्त सुप्तं शुन्ध्युवः। सूरो रथस्य नुप्रियः। ताभिर्याति स्वयुक्तिभिः। वहिष्ठेभिर्विहरन् यासि तन्तुम्॥४७॥

अ॒वृव्युत्रसितं देव वस्वः। दविष्वतो रुशमयः सूर्यस्य। चर्मेवावधुस्तमौ अ॒पस्वन्तः। पर्जन्याय प्र गायत। दिवस्पुत्राय मीढुषैः। स नौ युवसमिच्छतु। अच्छां वद तवसं गीर्भिरुभिः। स्तुहि पर्जन्यं नमसाऽविवास। कनिंकदद्वृष्टभो जीरदानुः। रेतो दधात्वोषधीषु गर्भम्॥४८॥

यो गर्भमोषधीनाम्। गवा॑ कृणोत्यर्वताम्। पूर्जन्यः पुरुषीणांम्। तस्मा॒ इदास्यै हृविः। जुहोता॑ मधु॒मत्तमम्। इडा॑ नः संयतं करत्। तिस्रो यद्ब्रे॒ शुरद॒स्त्वामित्। शुचि॑ घृतेनु॒ शुचयः सपूर्यन्। नामानि॒ चिद्धिरे॒ यज्ञियानि॒। असूदयन्त तनुवः॒ सुजाताः॥४९॥

इन्द्रश्च नः शुनासीरौ। इमं यज्ञं मिमिक्षतम्। गर्भं धत्तङ् स्वस्तयै॑। ययौरिदं विश्वं भुवनमा॒ विवेशा॑। ययौरानुन्दो॒ निहितो॒ महश्च। शुनासीरावृतुभिः॒ संविदानौ। इन्द्रवन्तौ॒ हृविरिदं जुषथाम्। आघाये॒ अग्निमिन्द्यते॑। स्तृणन्ति॒ बुरुहिरानुषका॑। येषामिन्द्रो॒ युवा॑ सखा॑। अग्ने॒ इन्द्रश्च मेदिनाँ॑। हुथो॒ वृत्राण्यप्रति॑। युवः॒ हि॒ वृत्रहन्तमा॑। याभ्यां॒ सुवरजंयन्नग्रं॒ एवा॑। यावांतस्थुर्भुवनस्य॑ मध्ये॑। प्रचरण्णी॒ वृष्णा॒ वज्रबाहू॑। अग्नी॒ इन्द्रावृत्रहणाँ॒ हुवे॒ वाम्॥५०॥ मन॒ इन्द्रो॒ गर्विष्टपु॒ तनु॒ गर्भे॒ सुजाताः॒ सखा॑ सूतं च॥५१॥ [५]

उत नः प्रिया॒ प्रियासु॑। सुप्तस्वसा॒ सुजुष्टा॑। सरस्वती॒ स्तोम्यांभूता॑। इमा॒ जुह्वानायुष्मदा॒ नमोभिः। प्रति॒ स्तोमः॑ सरस्वति॒ जुषस्व। तवु॒ शर्मन्नियतमे॑ दधानाः। उपस्थेयाम शरणं॑ न वृक्षम्। त्रीणि॑ पुदा॒ विचक्रमे॑। विष्णुर्गोपा॑ अदौभ्यः। ततो॒ धर्माणि॒ धारयन्॥५१॥

तदस्य॑ प्रियमभि॒ पाथो॑ अश्याम्। नरो॒ यत्रं॒ देवयवो॒ मदंन्ति। उरुक्रमस्य॑ स हि॑ बन्धुरित्था॑। विष्णोः॑ पदे॒ परमे॒ मध्व॑ उथसः। क्रत्वादा॑ अस्थु॒ श्रेष्ठः। अद्य त्वा॑ वन्वन्धुरेकणाँ॑। मर्ते॑ आनाश सुवृक्तिम्। इमा॒ ब्रह्म॑ ब्रह्मवाह। प्रिया॒ तु॒ आ॒ बुरुहिः॑ सीदा॑। वीहि॑ सूर्य॒ पुरोडाशम्॥५२॥

उपं॑ नः॑ सूनवो॑ गिरः। कृष्णन्त्वमृतस्य॑ ये। सुमृडीका॑ भवन्तु॑ नः। अद्या॑ नौ॒ देव॑ सवितः। प्रजावंसावी॑ सौभंगम्। परां दुष्प्रियं॑ सुवा॑। विश्वानि॑ देव॑ सवितः। दुरितानि॑ परा॑ सुवा॑। यद्द्वंद्रं॑ तन्मु॑ आ॑ सुवा॑। शुचिमुक्तृहस्पतिम्॥५३॥

अध्वरेषु॑ नमस्यत। अनाम्योजु॑ आ॑ चके। या॑ धारयन्त देवा॑ सुदक्षा॑ दक्षपितारा॑। असुर्याय॑ प्रमहसा। स इत् क्षेति॑ सुधित् ओकंसि॑ स्वे। तस्मा॒ इडा॑ पिन्वते॒ विश्वदानी॑। तस्मै॒ विशः॑ स्वयमेवानंमन्ति। यस्मिन्नह्ना॑ राजनि॑ पूर्व॑ एति। सकूतिमिन्द॒ सच्युतिम्। सच्युतिं॑ जुघनंच्युतिम्॥५४॥

कनात्काभान्न॑ आ॑ भर। प्रयूफस्यन्निव॑ सूक्ष्यै॑। वि॑ न॑ इन्द्र॒ मृधो॑ जहि। कर्नौखुनदिव॑ सापयन्। अभि॑ नु॑ सुष्टृतिं॑ नय। प्रजापतिः॑ स्त्रियां॑ यशः। मुष्कयोरदधाऽध्यपम्। कामस्य॑

तृप्तिमानुन्दम्। तस्यांग्रे भाजयेह मां। मोदः प्रमोद आनुन्दः॥५५॥

मुष्क्योर्नीहितः सप्तः। सुत्वेव कामस्य तृप्याणि। दक्षिणानां प्रतिग्रहे।
मनसश्चित्तमाकूतिम्। वाचः सत्यमशीमहि। पशूनां रूपमन्तस्य। यशः श्रीः श्रयतां मर्यां।
यथाऽहमस्या अतृप्तं स्त्रियै पुमान्। यथा स्त्री तृप्यति पुरुसि प्रिये प्रिया। एवं भगव्यस्य
तृप्याणि॥५६॥

यज्ञस्य काम्यः प्रियः। ददामीत्प्रियर्वदति। तथेति वायुराहु तत्। हन्तेति सुत्यं चन्द्रमाः।
आदित्यः सत्यमोमिति। आपस्तथसत्यमा भरन्। यशो यज्ञस्य दक्षिणाम्। असौ मे कामः
समृद्ध्यताम्। न हि स्पशमविदन्त्यमस्मात्। वैश्वानरात्पुरएतारमुग्रे॥५७॥

अथैमन्थन्नमृतममूरा:। वैश्वानरं क्षेत्रजित्याय देवाः। येषामिमे पूर्वे अर्मास आसन्।
अयूपाः सद्विभृता पुरुणिः। वैश्वानरं त्वया ते नुत्ताः। पृथिवीमन्यामभितस्थुर्जनासः।
पृथिवीं मातरं महीम्। अन्तरिक्षमुपं ब्रुवो। बृहतीमृतये दिवम्। विश्वं विभर्ति पृथिवी॥५८॥

अन्तरिक्षं वि पंप्रथे। दुहे द्यौर्बृहती पयः। न ता नेशन्ति न दभाति तस्करः। नैना
अमित्रो व्यथिरादधर्षति। देवाङ्श्च याभिर्यजते ददाति च। ज्योगित्ताभिः सचते गोपति:
सुह। न ता अर्वा रेणुककाटो अशजुतो। न सङ्कृतत्रमुपं यन्ति ता अभि। उरुग्रायमभयं
तस्य ता अनु। गावो मर्त्यस्य वि चरन्ति यज्वनः॥५९॥

रात्री व्यरुद्यदायुती। पुरुत्रा देव्यक्षभिः। विश्वा अधि श्रियोऽधित। उपते गा इवाकरम्।
वृणीष्व दुहितर्दिवः। रात्री स्तोमं न जिग्युषी। देवीं वाचमजनयन्त देवाः। तां विश्वरूपाः
पश्वो वदन्ति। सा नौ मन्त्रेषमूर्ज दुहाना। धेनुर्वागस्मानुप सुष्टुतैतु॥६०॥

यद्वाग्वदन्त्यविचेतनानि। राष्ट्रौ देवानां निषुसाद मन्द्रा। चतस्रु ऊर्ज दुदुहे पयांसि।
क्षेत्रस्विदस्याः परमं जंगमा। गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी द्विपदी सा
चतुर्पदी। अष्टापदी नवपदी बभूवुषी। सुहस्राक्षरा परमे व्यौमन्। तस्यां समुद्रा अधि
विक्षरन्ति। तेन जीवन्ति प्रदिशशतंसः॥६१॥

ततः क्षरत्यक्षरम्। तद्विश्वमुपं जीवति। इन्द्रासूरो जनयन्विश्वकर्मा। मरुत्वां अस्तु
गणवांशसजातवान्। अस्य सूषा शशुरस्य प्रशिष्टिम्। सुपत्रा वाचं मनसा उपासताम्।
इन्द्रः सूरो अतरद्रजांसि। सूषा सुपत्रा शशुरोऽयमस्तु। अयं शत्रूञ्जयतु जरहृषाणः।

अ॒यं वा॒जं जयतु वा॒जं सातौ। अ॒ग्निः क्षंत्रभृदनि॒भृष्टमोजः। स॒हस्रियो दीप्यता॒मप्रयुच्छन्।
वि॒भ्राजं मानः सा॒मिधा न उग्रः। आ॒ऽन्तरिक्षमरुहृदग्न्याम्॥६२॥

धूर्यंसुरोऽाश् वृहस्पति॒ ज्युतिमान् न्दो भास्य तृप्याण्युः पृथिवी यज्वन एतु प्रदिशशत्रं वा॒जं मातौ चृत्वारि॒ च॥१२॥——[६]

वृषा॑ऽस्य॑ शुर्वृष्टभाय॑ गृह्यसे। वृषा॑ऽयमुग्रो नृचक्षसे। दिव्यः कर्मण्यो हितो बृहन्नामा॑
वृष्टभस्य॑ या कुकुत्। विषृवान् विष्णो भवतु। अ॒यं यो माम् को वृषा॑। अथो इन्द्रे इव
देवैभ्यः। वि॒ब्रवीतु जनैभ्यः। आयुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्। अथो अधिंपतिं विशाम्॥६३॥

अ॒स्या॑ पृथिव्या अध्यक्षम्। इ॒ममिन्द्र वृष्टभं कृणु। यः सु॒शृङ्खः सुवृष्टभः। क॒ल्याणो॑
द्रोण आहितः। कार्घीवल प्रगाणेन। वृष्टभेण यजामहे। वृष्टभेण यजं मानाः। अकूरेणैव
सृपिषाँ। मृद्धश्च सर्वा॑ इन्द्रेण। पृतं नाश्च जयामसि॥६४॥

यस्याय मृषुभो हृविः। इन्द्राय परिणीयतैः। जयांति शत्रुमायन्तम्। अथो हन्ति पृतन्युतः।
नृणामहं प्रणीरसंत्। अग्रं उद्धिन्दुतामंसत्। इन्द्र शुष्मं तुनुवा॑ मेरयस्व। नीचा विश्वा॑
अ॒भितिष्ठभिमांतीः। नि॒श्चौह्याबाधं यो नो अस्ति॑। उरुं नौ लोकं कृणुहि जीरदानो॥६५॥

प्रेह्युभि॑ प्रेहि॑ प्रभरा॑ सहस्वा। मा विवेनो॑ वि॒शृणुष्वा॑ जनैषु। उदीडितो॑ वृषभु॑ तिष्ठ॑
शुष्मैः। इन्द्र शत्रूम्पुरो अ॒स्माकं युध्य। अग्ने॑ जेता॑ त्वं जंय। शत्रू॒न्सहस् ओजं सा। वि॒
शत्रून् विमृधौ॑ नुद। एतं ते॑ स्तोमं तुविजात् विप्रः। रथं न धीरः॑ स्वपां अतक्षम्। यदीदग्ने॑
प्रतित्वं दैव॑ हर्याः॥६६॥

सुवर्वतीरुप ए॑ना जयेम। यो घृतेनाभिमांनितः। इन्द्र जैत्राय जन्मिषे। स नः सङ्कांसु॑
पारय। पृतनासाह्यैषु च। इन्द्रो॑ जिगाय पृथिवीम्। अ॒न्तरिक्ष॑ सुवर्महता। वृत्रहा॑ पुरुचेतनः।
इन्द्रो॑ जिगाय॑ सहसा॑ सहाँसि। इन्द्रो॑ जिगाय॑ पृतनानि॑ विश्वा॑॥६७॥

इन्द्रो॑ जातो॑ वि॒ पुरो॑ रुरोज। स नः परु॒स्पा वरिंवः॑ कृणोतु। अ॒यं कृतुरगृभीतः।
वि॒श्वुजिदुद्धिदिष्मोमः। क्रषिपि॒विप्रः॑ काव्यैन। वायुरुर्ग्रेगा॑ यंज्ञीः। साकङ्ग्नमन्सा॑ युज्ञम्।
शि॒वो नियुद्धिः॑ शि॒वाभिः। वायो॑ शुक्रो अंयामि॑ ते। मध्वो॑ अग्नं॑ दिविष्टिषु॥६८॥

आ याहि॑ सोमं पीतये। स्वारुहो॑ दैव॑ नियुक्तं ता। डुममिन्द्र वर्धय क्षत्रियाणाम्। अ॒यं
वि॒शां वि॒शपतिरस्तु राजा॑। अ॒स्मा इन्द्र महि॑ वर्चाँसि॑ धेहि। अ॒वर्चस॑ कणुहि॑ शत्रुमस्य।
इ॒ममा भंज् ग्रामे॑ अश्वेषु॑ गोषु। निरुम् भंज् योऽमित्रो अस्य। वर्षन् क्षत्रस्य॑ कुकुभि॑

श्रयस्व। ततो न उग्रो वि भंजा वसौनि॥६९॥

अस्मे द्यावापृथिवी भूरि वामम्। सन्दुहाथां घर्मदुधेव धेनुः। अयः राजा प्रिय इन्द्रस्य भूयात्। प्रियो गवामोष्ठीनामुतापाम्। युनजिमं त उत्तरावेन्तुमिन्द्रम्। येन जयासि न परा जयासै। स त्वाऽकरेकवृष्टम् स्वानाम्। अथो राजन्नुत्तमं मानवानाम्। उत्तरस्त्वमधरे ते सुपलाः। एकवृषा इन्द्रसखा जिगीवान्॥७०॥

विश्वा आशा: पृत्नाः सञ्जयं जयन्। अभि तिष्ठ शत्रूयतः संहस्व। तुभ्यं भरन्ति क्षितयौ यविष्ठ। बलिमग्ने अन्तित् ओत दूरात्। आ भन्दिष्ठस्य सुमृतिं चिकिद्धि। बृहत्तै अग्ने महि शर्म भद्रम्। यो देह्यो अनंमयद्वधस्तैः। यो अर्यपलीरुषसंश्कारां। स निरुद्ध्या नहुषो युह्वो अग्निः। विशंशके बलिहृतः सहोभिः॥७१॥

प्र सुद्यो अग्ने अत्येष्टुन्यान्। अविर्यस्मै चारुतरो बुभूथां। ईडेन्यौ वपुष्यौ विभावौ। प्रियो विशामतिंथिर्मानुषीणाम्। ब्रह्मज्येष्ठा वीर्या सम्भृतानि। ब्रह्मग्ने ज्येष्ठं दिव्मा तंताना। क्रृतस्य ब्रह्मं प्रथमोत जंजो। तेनारहति ब्रह्मणा स्पर्धितुङ्कः। ब्रह्म सुचो घृतवंतीः। ब्रह्मणा स्वरंवो मिताः॥७२॥

ब्रह्म यज्ञस्य तन्तवः। क्रृत्विजो ये हविष्कृतः। शृङ्गाणीवेच्छुङ्गिणाः सन्दद्वश्रिरे। चृषालंवन्तः स्वरंवः पृथिव्याम्। ते देवासः स्वरंवस्तस्थिवाः सः। नमः सखिभ्यः सन्नामाऽवंगात्। अभिभूरग्निरत्रद्वजाःसि। स्पृधौ विहत्य पृत्ना अभिश्रीः। जुषाणो मु आहुतिं मामहिष्ठ। हृत्वा सुपलान् वरिवस्करन्नः। ईशानं त्वा भुवनानामभिश्रियम्। स्तौम्यंग्र उरुकृतं सुवीरम्। हविर्जुषाणः सपलाः अभिभूरसि। जहि शत्रूः रप मृधौ नुदस्व॥७३॥ विशो जंयामसि जीरदानौ हर्षे विश्वा दिविष्ठिषु वसौने जिगीवान्महाभिमिता नश्वत्वार्ति च॥११॥ [७]

स प्रलवन्नर्वीयसा। अग्ने द्युम्नेन संयताः। बृहत्तंत्य भ्रानुनाः। नवं नु स्तोममग्नयै। दिवः श्येनायं जीजनम्। वसौः कुविद्वनातिं नः। स्वारुहा यस्य श्रियौ दृशो। रुयिर्वृरवतो यथा। अग्ने युज्ञस्य चेततः। अदाभ्यः पुरएता॥७४॥

अग्निर्विशां मानुषीणाम्। तूर्णी रथः सदा नवः। नवः सोमाय वाजिनैः। आज्यं पर्यसोऽजनि। जुष्टुः शुचितम् वसुं। नवः सोम जुषस्व नः। पीयूषस्येह तृष्णुहि। यस्ते भ्राग क्रृता वयम्। नवस्य सोम ते वयम्। आ सुमृतिं वृणीमहे॥७५॥

स नौ रास्व सहस्रिणः। नवः हविर्जुषस्व नः। क्रृतुभिः सोम भूतमम्। तदुङ्ग प्रति-

हर्य नः। राजन्थसोम स्वस्तयैः। नवङ्स्तोमन्त्रव॑ हृविः। इन्द्राग्नियां नि वेदया तज्जुषेत्^१
सचेतसा। शुचिं नु स्तोमं नवंजातम् द्या। इन्द्राग्नी वृत्रहणा जुषेथांम्॥७६॥

उभा हि वा॑ सुहवा॒ जोहवीमि। ता वाज॑ सुद्य उशुते धेष्ठा॑। अग्निरिन्द्रो नवस्य
नः। अस्य हृव्यस्य तृप्यताम्। इह देवौ संहस्रिणौ। यज्ञं नु आ हि गच्छताम्। वसुमन्त॑
सुवर्विदम्। अस्य हृव्यस्य तृप्यताम्। अग्निरिन्द्रो नवस्य नः। विश्वान्देवाऽस्तर्पयत॥७७॥

हृषिषोऽस्य नवस्य नः। सुवर्विदो हि जंजिरे। एदं बरुहिः सुष्टरीमा॒ नवेन। अयं
यज्ञो यज्ञमानस्य भागः। अयं बैभू॒ भुवनस्य गर्भः। विश्वे॑ देवा इदम्द्यागमिष्ठाः। इमे
नु द्यावापृथिवी सुमीचौ। तन्वाने यज्ञं पुरुपेशसन्धिया। आऽस्मै पृष्ठीतां भुवनानि॑ विश्वा॑।
प्रजां पुष्टिमृतं नवेन॥७८॥

इमे धेनू अमृतं ये दुहाते॑। पयस्वत्युत्तरामेतु पुष्टिः। इमं यज्ञं जुषमाणे॑ नवेन। सुमीचौ॑
द्यावापृथिवी घृताचौ। यविष्ठो हृव्यवाहनः। चित्रभानुर्घृतासुतिः। नवंजातो॑ वि रौचसे। अग्ने॑
तत्ते॑ महित्वनम्। त्वमंग्रे॑ देवताभ्यः। भागे॑ देव॑ न मीयसे॥७९॥

स एना विद्वान् यंक्ष्यसि। नवङ्स्तोमं॑ जुषस्व नः। अग्निः प्रथमः प्राशनातु। स हि
वेद् यथा॑ हृविः। शिवा अस्मभ्यमोषधीः। कृणोतु॑ विश्वचर्षणिः। भुद्रान्तः॑ श्रेयः॑ समनैष
देवाः। त्वयाऽवसेन समशीमहि त्वा। स नो॑ मयोभू॑ पितो॑ आ विशस्वा। शं तोकायं॑ तनुवे॑
स्योनः। एतमु॑ त्यं॑ मधुना॑ संयुतं यवम्। सरस्वत्या॑ अधिमनोवंचर्कृषुः। इन्द्रं आसी॑थसीरंपतिः॑
शतक्रतुः। कीनाशा॑ आसन्मरुतः॑ सुदानवः॥८०॥

पूरुता वृषीमहे॑ जुषेथान्तर्पयतामृतन्नैन मीयसे॑ स्योनश्चलर्वि॑ च॥८०॥

[८]

जुषब्रह्मणो॑ जुषीनगो॑ नक्तज्ञाता॑ वृपास उत नो॑ वृषेऽस्यु॑शः॑ सप्रबृवददौ॥८॥

जुषीं॑ मुरुर्भगो॑ जुषीं॑ नगे॑ हरिवर्पसुङ्गिः॑ शिष्ठिवाजानमृत ने॑ शिष्ठा॑ यद्वावदन्ती॑ विश्वा॑ आशा॑ अशांतिः॥८०॥

जुषः॑ सुदानवः॥

हरिः॑ अँ॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः॥

प्राणो रक्षति विश्वमेजंत्। इर्यो भूत्वा बहुधा बहूनि। स इथसर्वं व्यानशो। यो देवो देवेषु
विभून्तः। आवृदूदात् क्षेत्रियं व्यगद्वृष्टा। तमित्याणं मनुसोपं शिक्षत। अग्रं देवानां मिदमंतु
नो हृविः। मनसुश्चित्तदम्। भूतं भव्यं च गुप्यते। तद्विद्वेष्वग्नियम्॥१॥

आ नं एतु पुरश्चरम्। सुह देवैरिमः हवम्। मनः श्रेयसिश्रेयसि। कर्मन् यज्ञपर्ति
दघंत्। जुषतां मे वागिदः हृविः। विराङ्गेवी पुरोहिता। हृव्यवाडनं पायिनी। यया रूपाणि
बहुधा वदन्ति। पेशाऽसि देवाः परमे जनित्रै। सा नौ विराङ्गनं पस्फुरन्ती॥२॥

वाग्देवी जुषतामिदः हृविः। चक्षुर्देवानां ज्योतिरमृते न्यक्तम्। अस्य विज्ञानाय
बहुधा निर्धीयते। तस्य सुम्रमशीमहि। मा नौ हासीद्विचक्षुणम्। आयुरिन्नः प्रतीर्यताम्।
अनन्धाशक्षुषा वृयम्। जीवा ज्योतिरशीमहि। सुवर्ज्येतिरुतामृतम्। श्रोत्रेण भुद्रमुत
शृण्वन्ति सत्यम्। श्रोत्रेण वाचं बहुधोद्यमानाम्। श्रोत्रेण मोदश्च महश्च श्रूयते। श्रोत्रेण सर्वा
दिशः आ शृणोमि। येन प्राच्या उत दक्षिणा। प्रतीच्यै दिशः शृण्वन्त्युत्तरात्। तदिच्छोत्रे
बहुधोद्यमानम्। अरात्र नेमिः परि सर्वं बभूव॥३॥

अग्नियमनं पस्फुरन्ती सत्यः सप्त च॥३॥ [१]

उदेहिं वाजिन्यो अस्युपस्वन्तः। इदः राष्ट्रमा विश सूनतावत्। यो रोहितो विश्वमिदं
जनान्। स नौ राष्ट्रेषु सुधितान्दधातु। रोहः रोहः रोहित् आरुरोह। प्रजाभिर्वृद्धिं
जुषामुपस्थम्। ताभिः सर्वब्यो अविदुथङ्गुर्वा। गतुं प्रपश्यन्निह राष्ट्रमाऽहाः।
आऽहार्षीद्राष्ट्रमिह रोहितः। मृधो व्यास्थुदभयं नौ अस्तु॥४॥

अस्मभ्यं द्यावापृथिवी शक्तरीभिः। राष्ट्रं दुहाथामिह रेवर्तीभिः। विमं मरश् रोहितो
विश्वरूपः। समाचक्राणः प्ररुहो रुहश्च। दिवं गत्वाय महता महिम्ना। वि नौ राष्ट्रमुनन्तु
पयं सा स्वेन। यास्ते विशस्तपं सा सं बभूवः। गत्वात् वृथसमनु तास्तु आऽगुः। तास्त्वा
विशन्तु महसा स्वेन। सं माता पुत्रो अन्यैतु रोहितः॥५॥

यूयमुग्रा मरुतः पृश्निमातरः। इन्द्रेण सुयुजा प्रमृणीथ शत्रून्। आ वो रोहितो

अशृणोदभिद्यवः। त्रिसंसासो मरुतः स्वादुसम्मुदः। रोहिंतो द्यावापृथिवी जंजाना। तस्मिंस्तन्तु परमेष्ठी तंतान। तस्मिंच्छिश्रिये अ॒ज एकंपात्। अदृ॒हृद्यावापृथिवी बलेन। रोहिंतो द्यावापृथिवी अ॑दृ॒हत। तेन् सुवः स्तभिंतं तेन् नाकः॥६॥

सो अ॒न्तरिक्षे रजंसो विमानः। तेन देवाः सुवर्नविन्दन्। सुशोवत्वा भानवो दीदिवाऽसम्। समंग्रासो जृहो जातवेदः। उक्षन्ति त्वा वाजिनमा घृतेन। सःसंमग्रे युवसे भोजनानि। अग्ने शर्य महते सौभंगाय। तव द्युम्नान्युतमानि सन्तु। सज्ञास्पृत्यः सुयम्नमा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिंष्टा महाऽसि॥७॥

अस्वेतु रोहिंतो नाको महाऽसि॥८॥ [२]

पुनर्न इन्द्रो मधवा ददातु। धनानि शक्रो धन्यः सुराधाः। अ॒व॒चीनं कृणुतां याचितो मनः। श्रुष्टी नो अस्य हृविषो जुषाणः। यानि नोऽजिनं धनानि। जुहर्थं शूर मन्युनाः। इन्द्रानुविन्द नुस्तानि। अ॒नेन हृविषा पुनः। इन्द्र आशाभ्यः परि। सर्वभ्योभयं करत्॥८॥

जेता शत्रून् विचर्षणिः। आकूत्यै त्वा कामाय त्वा सुमधै त्वा। पुरो दधे अमृतत्वाय जीवसै। आकूतिमस्यावसे। कामंस्य समृद्धै। इन्द्रस्य युज्ञते धियः। आकूति देवीं मनसः पुरो दधे। यज्ञस्य माता सुहवा मे अस्तु। यदिच्छामि मनसा सकामः। विदेयमेनद्वदये निविष्टम्॥९॥

सेदप्त्रिग्रीऽरत्येत्यन्यान्। यत्र वाजी तनयो वीडुपाणिः। सुहस्रपाथा अ॒क्षरां सुमेति। आशानां त्वाऽशापालेभ्यः। चतुर्भ्यो अ॒मृतैभ्यः। इ॒दं भूतस्याध्यक्षेभ्यः। विधेम हृविषा वृयम्। विश्वा आशा मधुना सः सृजामि। अ॒नमीवा आपु ओषधयो भवन्तु। अ॒यं यजंमानो मृधो व्यस्यताम्॥१०॥

अगृभीताः पुशवः सन्तु सर्वैः। अ॒ग्निः सोमो वरुणो मित्र इन्द्रः। बृहस्पतिः सविता यः संहुस्ती। पूषा नो गोभिरवसा सरस्वती। त्वष्टा रूपाणि समनक्तु यज्ञैः। त्वष्टा रूपाणि दधती सरस्वती। पूषा भगः सविता नो ददातु। बृहस्पतिर्ददिन्द्रः सुहस्रम्। मित्रो दाता वरुणः सोमो अग्निः॥११॥

कुरुत्रिविष्टमस्यतारवच च॥१॥ [३]

आ नो भरु भगमिन्द्र द्युमन्तम्। नि तै देष्णस्य धीमहि प्ररेके। उर्व इव पप्रथे कामो अस्मो। तमापृणा वसुपते वसूनाम्। इ॒मं कामं मन्दया गोभिरश्वैः। चन्द्रवता राघसा

पूर्वथंश्च। सुवर्यवो मृतिभिस्तुभ्यं विप्राः। इन्द्राय वाहः कुशिकासो अक्रन्। इन्द्रस्य नुवीर्योणि प्रवोचम्। यानि चकारं प्रथमानि वृत्ती॥१२॥

अहुन्नहिमन्वपस्तंतर्दा। प्रवक्षणां अभिनुत्पर्वतानाम्। अहुन्नहिं पर्वते शिश्रियाणम्। त्वष्टौऽस्मै वज्रेऽस्मै वृथ्यन्ततक्षा। वाश्रा इव धेनवः स्यन्दमानाः। अङ्गः समुद्रमवं जग्मुरापः। वृषायमाणोऽवृणीतु सोमम्। त्रिकंद्रुकेष्वपिबथ्मृतस्य। आ सायंकं मृघवां दत्त वज्रम्। अहंत्रेनं प्रथमजा महीनाम्॥१३॥

यदिन्द्राहन्प्रथमजा महीनाम्। आन्मायिनामिन्नाः प्रोत मायाः। आथसूर्यं जुनयन्द्यामुषासम्। तादीक्षा शत्रून् किलाविविष्टे। अहन्वृत्रं वृत्रतरं व्यसम्। इन्द्रो वज्रेण महुता वृधेनां स्कन्धाऽसीवु कुलिशेनाविवृक्षणा। अहिः शयत उपपृक्षृथिव्याम्। अयोध्येव दुर्मदु आ हि जुहो। महावीरं तुविबाधमृजीषम्॥१४॥

नातारीरस्य समृतिं वधानाम्। स ए रुजानाः पिपिषु इन्द्रशत्रुः। विश्वो विहाया अरुतिः। वसुर्दधे हस्ते दक्षिणे। तरणिर्न शिश्रथत्। श्रवस्येया न शिश्रथत्। विश्वस्मा इदिषुध्युसो। देवत्रा हृव्यमूहिषे। विश्वस्मा इथसुकृते वारंमृणवति। अश्रिर्द्वारा व्यृणवति॥१५॥

उदुज्जिहानो अभि काममीरयन्। प्रपृश्वन्विश्वा भुवनानि पूर्वथाः। आ केतुना सुषमिष्ठो यजिष्ठः। कामं नो अग्ने अभिहर्य दिग्भ्यः। जुषाणो हृव्यमृतेषु दृढ्यः। आ नो रयिं बहुलां गोमतीमिषम्। नि धेहि यक्षदमृतेषु भूषन्। अश्विना यज्ञमागतम्। दाशुषः पुरुदःससा। पूषा रक्षतु नो रयिम्॥१६॥

इमं यज्ञमश्विनां वर्धयन्ता। इमौ रयिं यज्ञमानाय धत्तम्। इमौ पशून्रक्षतां विश्वतो नः। पूषा नः पातु सदमप्रयच्छन्। प्रते मुहे सरस्वति। सुभगे वाजिनीवति। सूत्यवाचे भरे मृतिम्। इदं ते हृव्यं घृतवध्मरस्वति। सूत्यवाचे प्रभरेमा हृवीःषि। इमानि ते दुरिता सौभगानि। तेभिर्वियः सुभगासः स्याम॥१७॥

वृज्यहीनामृजीपं व्यृणवति रक्षतु नो रयिः सोभगान्येकं च॥६॥——————[४]

यज्ञो रायो यज्ञ इशे वसूनाम्। यज्ञः सुस्यानामुत सुक्षितीनाम्। यज्ञ इष्टः पूर्वचित्तिं दधातु। यज्ञो ब्रह्मव्याः अप्येतु देवान्। अयं यज्ञो वर्धतां गोभिरश्वैः। इयं वेदिः स्वपत्या सुवीरां। इदं बरुहिरति बरुहीःप्यन्या। इमं यज्ञं विश्वे अवन्तु देवाः। भगं एव भगवाः

अस्तु देवाः। तेन वृयं भगवन्तः स्याम्॥१८॥

तं त्वा भग सर्व इज्ञोहवीमि। स नौ भग पुरएता भवेह। भग प्रणेतर्भग सत्यराघः। भगेमां धियमुद्वद ददन्नः। भग प्रणो जनय गोभिरश्वैः। भग प्रवृभिर्नवन्तः स्याम। शश्वतीः समा उपयन्ति लोकाः। शश्वतीः समा उपयन्त्यापाः। इष्टं पूर्तं शश्वतीनां समानां शाश्वतेन। हविषेष्टाऽनन्तं लोकं परमा रुरोह॥१९॥

इयमेव सा या प्रथमा व्यौच्छ्रुता। सा रूपाणि कुरुते पञ्च देवी। द्वे स्वसारौ वयतस्तत्रमेतत्। सनातनं विततुं षष्ठ्यूखम्। अवान्यांस्तन्त्रन्किरतौ धत्तो अन्यान् नावपृज्याते न गंमाते अन्तम्। आ वौ यन्तूदवाहासो अद्य। वृष्टिं ये विश्वे मरुतो जुनन्ति। अयं यो अग्निर्मरुतः समिष्टः। एतं जुषधं कवयो युवानः॥२०॥

धारावरा मरुतो धृष्णुवौजसः। मृगा न भीमास्तविषेभिर्भूर्मिभिः। अग्नयो न शुशुचाना ऋजीषिणः। भ्रुमित्यमन्तु उप गा अवृणवता। वि चक्रमे त्रिर्देवः। आ वेधसं नीलपृष्ठं बृहन्तम्। बृहस्पतिः सदने सादयध्यम्। सादद्यौनि दम् आ दीदिवा ऽसम्। हिरण्यवर्णमरुषः सपेम। स हि शुचिः शतपत्रः स शुन्ध्यः॥२१॥

हिरण्यवाशीरिषिरः सुवरूपाः। बृहस्पतिः स स्वावेश कृष्वाः। पूरु सखिभ्य आसुति करिष्टः। पूषुं स्तवं ब्रुते वृयम्। नरिष्येम कुदाचन। स्तोतारस्त इह स्मसि। यास्ते पूषन्ना वौ अन्तः संमुद्रे। हिरण्यर्थान्तरिक्षे चरन्ति। याभिर्यासि दृत्यां सूर्यस्य। कामेन कृतश्रव इच्छमानः॥२२॥

अरण्यान्यरण्यान्यसौ। या प्रेव नश्यसि। कथा ग्रामं न पृच्छसि। न त्वाभीरिव विन्दती(३)। वृषारवाय वदते। यदुपावति चिच्चिकः। आघाटीभिरिव धावयन्। अरण्यानिर्महीयतो उत गावं इवादन्। उतो वेशमेव दश्यते॥२३॥

उतो अरण्यानिः सायम्। शक्तीरिव सर्जति। गामङ्गेषु आ हृयति। दार्वज्ञेषु उपांवधीत्। वसन्नरण्यान्यां सायम्। अकुक्षुदिति मन्यते। न वा अरण्यानिरहन्ति। अन्यश्चेन्नाभिरुच्छ्रुतिः। स्वादोः फलस्य जग्ध्वा। यत्र कामं नि पंद्रते। आङ्गनगन्धी औ सुरभीम्। बहुन्नामकृषीवलाम्। प्राहं मृगाणां मातरम्। अरण्यानीमेशसिषम्॥२४॥

स्याम् रुरोह युवान् शुन्ध्यरुच्छ्रुमानो दश्यते निपंदते चृत्वार्थं च॥७॥

[५]

वार्त्रहत्यायु शवसे। पृतनासाद्याय च। इन्द्र त्वा वर्तयामसि। सुब्रह्माणं वीरवन्तं

बृहन्तम् । उरुं गंभीरं पृथुबुद्धमिन्द्रा । श्रुतर्षिं मुग्रमंभिमातिषाहम् । अस्मभ्यं चित्रं वृष्णं ९
रुयिं दाँ । क्षेत्रियै त्वा निरक्षेत्रै त्वा । ब्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशांत् । अनुगसुं ब्रह्मणे
त्वा करोमि ॥२५॥

शिवे ते द्यावां पृथिवी उभे इमे । शं ते अग्निः सुहाद्विरस्तु । शं द्यावां पृथिवी सुहौषंधीभिः ।
शमन्तरिक्षं सुह वातेन ते । शं ते चतस्रः प्रदिशो भवन्तु । या दैवीश्वतसः प्रदिशाः ।
वातपलीरभि सूर्यो विचष्टे । तासां त्वा जुरस् आ दंधामि । प्रयक्षम् एतु निरक्षेत्रिं पराचैः ।
अर्मोचि यक्षमाद्विरुतादवत्यै ॥२६॥

ब्रुहः पाशान्निरक्षेत्रै चोदमोचि । अहा अवर्तिमविदस्योनम् । अप्यभूद्वद्रे सुकृतस्य
लोके । सूर्यमृतं तमसो ग्राह्या यत् । देवा अमुञ्चन्नसृजन्व्येनसः । एवमहमिमं
क्षेत्रियाङ्गामिशः सात् । ब्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशांत् । बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्वः ।
दिव्यस्यैशाथे उत पार्थिवस्या धृत्तं रुयिः स्तुवुते कीरयेचित् ॥२७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः । देवायुधमिन्द्रमा जोहुवानाः । विश्वावृधमभि ये
रक्षमाणाः । येन हृता दीर्घमध्वानमायन् । अनन्तमर्थमनिवर्थ्यमानाः । यत्ते सुजाते हिमवथ्सु
भेषजम् । मुयोभूः शन्तमा यद्वदोऽसि । ततो नो देहि सीबले । अदो गिरिभ्यो अधि
यत्प्रधावसि । सः शोभमाना कन्येव शुभ्रे ॥२८॥

तां त्वा मुद्रला हुविषां वर्धयन्ति । सा नः सीबले रुयिमा भाजयेह । पूर्वं देवा
अपरेणानुपश्यं जन्मभिः । जन्मान्यवरैः पराणि । वेदानि देवा अयमस्मीति माम् । अहं ९
हित्वा शरीरं जुरसः परस्तांत् । प्राणापानौ चक्षुः श्रोत्रम् । वाचं मनसि सम्भृताम् । हित्वा
शरीरं जरसः परस्तांत् । आ भूति भूति वयमशजवामहै । इमा एव ता उषसो याः प्रथमा
व्योच्छन् । ता देव्यः कुर्वते पञ्चरूपा । शश्वतीर्नावपृज्यन्ति । न गंमन्त्यन्तम् ॥२९॥

करोम्यवत्यै चिच्छुभेऽशश्ववामहै चुत्वारि च ॥५॥ [६]

वस्मूनां त्वाऽर्धतेन । रुद्राणां मूर्म्या । आदित्यानां तेजसा । विश्वेषां देवानां क्रतुना ।
मरुतामेष्टा जुहोमि स्वाहा । अभिभूतिरहमागमम् । इन्द्रसखा स्वायुधः । आस्वाशांसु
दुष्पहः । इदं वर्चो अग्निनां दत्तमागांत् । यशो भर्गः सह ओजो बलं च ॥३०॥

दीर्घयुत्वाय शतशारदाय । प्रतिगृभ्यामि महुते वीर्याय । आयुरसि विश्वायुरसि ।

सुर्वायुरसि॑ सर्वमायुरसि॑। सर्वं म् आयुर्भूयात्। सर्वमायुर्गेषम्। भूर्भुवः सुवः।
अग्निर्धर्मेणान्नादः। मृत्युर्धर्मेणान्नपतिः। ब्रह्मं क्षत्रं स्वाहा॑॥३१॥

प्रजापतिः प्रणेता। बृहस्पतिः पुरएता। यमः पन्थाः। चन्द्रमाः पुनरुसुः स्वाहा॑।
अग्निर्नादोऽन्नपतिः। अन्नाद्यमस्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु स्वाहा॑। सोमो राजा॑
राजपतिः। राज्यमस्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु स्वाहा॑। वरुणः सम्राट्थस्म्राद्वितिः।
साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु स्वाहा॑॥३२॥

मित्रः क्षत्रं क्षत्रपतिः। क्षत्रमस्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु स्वाहा॑। इन्द्रो बलं बलपतिः।
बलमस्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु स्वाहा॑। बृहस्पतिर्ब्रह्म ब्रह्मपतिः। ब्रह्मस्मिन् यज्ञे
यज्मानाय ददातु स्वाहा॑। सविता राष्ट्रं राष्ट्रपतिः। राष्ट्रमस्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु
स्वाहा॑। पूषा विशां विद्वितिः। विशमस्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु स्वाहा॑। सरस्वती॑
पुष्टिः पुष्टिपत्री। पुष्टिमस्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु स्वाहा॑। त्वष्टा॑ पशुनां मिथुनानां
रूपकृद्वपतिः। रुपेणास्मिन् यज्ञे यज्मानाय पशुन्ददातु स्वाहा॑॥३३॥

च स्वाहा॑ साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु स्वाहा॑ विशमस्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु स्वाहा॑ चत्वारिं च (अग्निः सोमो वरुणो मित्र
इन्द्रो बृहस्पतिः सविता पूषा सरस्वती॑ त्वष्टा॑ दशा॑)॥४॥ [७]

स ई॑ पाहि यऋजीषी॑ तरुत्रः। यः शिप्रवान्वृषभो यो मंतीनाम्। यो गौत्रभिद्वज्ञभूद्यो
हरिष्ठाः। स इन्द्र चित्रां अभि तृन्धि वाजान्। आ ते॑ शुष्मो॑ वृषभ एतु पश्चात्।
ओत्तरादधरागा॑ पुरस्तांत्। आ विश्वतो॑ अभिसमैत्वर्वाङ्। इन्द्रं द्युम्रं॑ सुवर्वद्वेष्यस्मे।
प्रोष्ठस्मै पुरोरथम्। इन्द्राय॑ शृष्मर्चत्॥३४॥

अभीके॑ चिदु॑ लोककृत्। सुङ्गे॑ समध्यु॑ वृत्रहा॑। अस्माकं॑ बोधि चोदिता॑।
नभन्तामन्यकेषांम्। ज्याका॑ अधि॑ धन्वसु। इन्द्रं॑ वयं॑ शुनासीरम्। अस्मिन्॑ यज्ञे॑ हवामहे।
आ वाजैरुपं॑ नो गमत्। इन्द्राय॑ शुनासीराय। सुचा॑ जुहुतं॑ नो हुविः॥३५॥

जुषतां॑ प्रति॑ मेधिरः। प्र हुव्यानि॑ घृतवन्त्यस्मे। हर्यश्वाय॑ भरता॑ सजोषाः।
इन्द्रतुर्भिर्ब्रह्मणा॑ वावधानः। शुनासीरि॑ हुविरिदं॑ जुषस्व। वयः॑ सुपर्णा॑ उपसेदुरिन्द्रम्।
प्रियमेष्ठा॑ ऋषयो॑ नाधमानाः। अपे॑ ख्वान्तमूर्णुहि॑ पूर्णि॑ चक्षुः। मुमुक्ष्यस्मान्त्रिधयै॒ व बुद्धान्।
बृहदिन्द्राय॑ गायता॥३६॥

मरुतो॑ वृत्रहन्तम्। येन॑ ज्योतिरजनयन्नत्रृत्वधः। देवं॑ देवाय॑ जागृति। कामिहैका॑ः क

इमे पंतज्ञाः। मान्थालाः कुलिपरिमापतन्ति। अनावृतेनान्प्रधंमन्तु देवाः। सौपर्णि चक्षुस्तनुवा विदेय। एवा वन्दस्व वरुणं बृहन्तम्। नुमस्याधीरमुमृतस्य गोपाम्। स नः शर्म त्रिवरुथ वियं सत्॥३७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। नाके सुपर्णमुप यत्पतन्तम्। हृदा वेनन्तो अभ्यचक्षत त्वा। हिरण्यपक्षं वरुणस्य दृतम्। युमस्य योनौ शकुनं भुरुण्युम्। शं नौ देवीरभिष्ठये आपो भवन्तु पीतयै। शं योरभि संबन्धन्तु नः। ईशाना वार्याणाम्। क्षयन्तीश्वरपूर्णानाम्॥३८॥

अपो याचामि भेषजम्। अपसु मे सोमो अब्रवीत्। अन्तर्विश्वानि भेषजा। अग्निं च विश्वशम्भुवम्। आपश्च विश्वभेषजीः। यदुपसु ते सरस्वति। गोष्वश्वेषु यन्मधुं तेन मे वाजिनीवति। मुखंमङ्गु सरस्वती वैशम्भल्या॥३९॥

तस्यां मे रास्व। तस्यांस्ते भक्षीय। तस्यांस्ते भूयिष्ठभाजो भूयास्म। अहं त्वदस्मि मदस्मि त्वमेतत्। ममांसि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हृव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे लोककृञ्जातवेदः। इहैव सन्तत्र सन्त त्वाऽग्ने। प्राणेन वाचा मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्॥४०॥

ज्योतिषा त्वा वैश्वानरेणोपतिष्ठे। अयं ते योनिरकृत्वियः। यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्नग्ने आरोह। अथो नो वर्धया रुयिम्। या तै अग्ने यज्ञिया तुनुस्तयेह्यारोहात्माऽऽत्मानम्। अच्छावसूनि कृणवन्नस्मे नर्या पुरुणि। यज्ञो भूत्वा यज्ञमा सौद स्वां योनिम्। जातवेदो भुव आ जायमानः सक्षय एहि। उपावरोह जातवेदः पुनस्त्वम्॥४१॥

देवेभ्यो हृव्यं वह नः प्रजानन्। आयुः प्रजाः रुयिमस्मासु धेहि। अजस्तो दीदिहि नो दुरोणे। तमिन्द्रं जोहवीमि मुघवानमुग्रम्। सुत्रा दधानुमप्रतिष्कुतः शवाऽसि। मःहिष्ठो गीर्भिरा च यज्ञियोऽववर्तत्। रुये नो विश्वा सुपथा कृणोतु वृत्री। त्रिकंद्रुकेषु महिषो यवांशिरं तुविशुष्पस्तृपत्। सोमंमपिबद्विष्णुना सुतं यथाऽवशत्। स ईं ममाद् महि कर्म कर्तवे मुहामुरुम्॥४२॥

सेनः सश्वेवं देवः सृत्यमिन्दुः सृत्य इन्द्रः। विदद्यतीं सरमां रुणमद्रैः। महि पाथः पूर्व्यः सद्धियंकः। अग्नं नयसुपद्यक्षराणाम्। अच्छारवं प्रथमा जानतीगात्। विदद्व्यः सरमां हृष्टमूर्वम्। येनानुकं मानुषी भोजते विट्। आ ये विश्वाः स्वपृत्यानि

चकुः। कृणवानासो अमृतत्वाय गृतुम्। त्वं नृभिर्नृपते देवहृतौ॥४३॥

भूर्णीणि वृत्वा हर्यश्च हृसि। त्वन्निदस्युश्चुमुरिम्। धुनि चास्वापयो द्भीतये सुहन्तु।
एवा पाहि प्रलथा मन्दतु त्वा। श्रुधि ब्रह्म वावृथस्वोत गीर्भिः। आविः सूर्य कृष्णहि
पीपिहीषः। जहि शत्रूं रभि गा इन्द्र तृन्धि। अग्ने बाधस्व वि मृधौ नुदस्व। अपामीवा
अप रक्षाःसि सेध। अस्माथस्मुद्राहृतो दिवो नः॥४४॥

अपां भूमानमुपं नः सृजेह। यज्ञ प्रतिं तिष्ठ सुमतौ सुशेवा आ त्वा। वसौनि पुरुधा
विंशन्तु। दीर्घमायुर्यज्मानाय कृष्णन्। अथामृतेन जरितारमङ्ग्नि। इन्द्रः शुनावद्वित्तनोति
सीरम्। संवथ्सरस्य प्रतिमाणमेतत्। अर्कस्य ज्योतिस्तदिदास ज्येष्ठम्। संवथ्सरः
शुनवथ्सीरमेतत्। इन्द्रस्य राधः प्रयतं पुरु त्मनां। तदोर्करूपं विमिमानमेति। द्वादशारे
प्रतिं तिष्ठतीद्वृषां। अश्वायन्तो गव्यन्तो वाजयन्तः। हवामहे त्वोपगन्तवा उ। आभूषन्तस्त्वा
सुमतौ नवायाम्। वयमिन्द्र त्वा शुनः हुवेम॥४५॥

अर्चत हृविगायत यःसच्चरपणीना वैशम्भुत्या हासीत्वमुरु देवहृतो नुस्तमना पद्म॥१२॥ [८]

प्राण उदेहि पुनरा नौ भर यज्ञो रायो वार्त्रहत्याय वसौनाः स इ पाद्यौ॥८॥

प्राणो रक्षत्यग्नेता धारावरा मुरुतो दीर्घयुत्वाय ज्योतिषा त्वा पञ्चत्वारिःशत्॥४६॥

प्राणः शुनः हुवेम॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥षष्ठः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः॥

स्वाद्वीं त्वा॑ स्वादुना॑। तीव्रां तीव्रेणा॑। अमृतामृतेन। मधुमर्ती॑ मधुमता। सृजामि॑ सः॒
सोमेन। सोमौ॒ऽस्यु॒श्चिभ्या॑ पच्यस्व। सरंस्वत्यै पच्यस्व। इन्द्राय॑ सुत्राम्णे॑ पच्यस्व। परीतो॑
पिंश्चिता॑ सुतम्। सोमो॑ य उत्तमः॑ हृविः॥१॥

दृधुन्वा॑ यो नर्यो॑ अ॒पस्वन्तरा। सुपाव॑ सोम॑मद्रिभिः। पुनातु॑ ते परि॒स्तुतम्। सोमः॑
सूर्यस्य॑ दुहिता। वारेण॑ शश्वता॑ तना॑। वायुः॑ पूतः॑ पुवित्रेण। प्राङ्ग्लसोमो॑ अतिंद्रुतः। इन्द्रस्य॑
युज्यः॑ सखा॑। वायुः॑ पूतः॑ पुवित्रेण। प्रत्यङ्ग्लसोमो॑ अतिंद्रुतः॥२॥

इन्द्रस्य॑ युज्यः॑ सखा॑। ब्रह्म॑ क्षत्रं पंवते॑ तेज॑ इन्द्रियम्। सुरंया॑ सोमः॑ सुत आसुते॑
मदाय। शुक्रेण॑ देव देवताः॑ पिपृथि। रसेनान्त्रं यज्ञमानाय धेहि। कुविदङ्ग॑ यवमन्तो॑
यवश्चित्। यथा॑ दान्त्यनुपूर्वं वियूय॑। इहैैषां कृणुत भोजनानि। ये बुहिषो॑ नमो॑वृक्ति॑ न
जग्मु। उपयामगृहीतो॒ऽस्यु॒श्चिभ्या॑ त्वा॑ जुष्ट॑ गृह्णामि॥३॥

सरंस्वत्या॑ इन्द्राय॑ सुत्राम्ण॑। एष ते॑ योनिस्तेजःसे॑ त्वा। वीर्याय॑ त्वा॑ बलाय॑ त्वा।
तेजौ॒ऽसि॑ तेजो॑ मर्यि॑ धेहि। वीर्यमसि॑ वीर्य॑ मर्यि॑ धेहि। बलमसि॑ बल॑ मर्यि॑ धेहि। नाना॑
हि वाँ॑ देवहिंतः॑ सदः॑ कृतम्। मा सः॑सृक्षाथां परमे॑ व्योमन्। सुरा॑ त्वमसि॑ शुष्मिणी॑
सोमं एुषः। मा मा॑ हि॑सी॑ स्वां योनिमाविशन्॥४॥

उपयामगृहीतो॒ऽस्याश्चिनं॑ तेजः। सारस्वतं॑ वीर्यम्। ऐन्द्रं॑ बलम्। एष ते॑ योनिर्मोदाय॑
त्वा। आ॒नन्दाय॑ त्वा॑ महसे॑ त्वा। ओजो॒ऽस्योजो॑ मर्यि॑ धेहि। मन्युरसि॑ मन्यु॑ मर्यि॑ धेहि।
महो॒ऽसि॑ महो॑ मर्यि॑ धेहि। सहो॒ऽसि॑ सहो॑ मर्यि॑ धेहि। या॑ व्याघ्रं॑ विषूचिका। उभौ॑ वृक्षं॑
च रक्षति। श्येनं॑ पंतत्रिणः॑ सि॑हम्। सेमं॑ पात्वः॑हसः। सुम्पृच॑ स्थ॑ सं मा॑ भुद्रेण॑ पृङ्गा।
विपृच॑ स्थ॑ वि॑ मा॑ पाप्मना॑ पृङ्गा॥५॥

हृविः॑ प्रत्यङ्ग्लसोमो॑ अतिंद्रुतो॑ गृह्णाम्याविशन्विष॑चिका॑ पञ्चं॑ च॥५॥

[१]

सोमो॑ राजा॑मृतः॑ सुतः। कृजीषेण॑जहान्मृत्युम्। कृतेन॑ सृत्यमिन्द्रियम्। विपानः॑
शुक्रमन्धेसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इदं॑ पयो॒ऽमृतं॑ मधु॑। सोमं॑म्यो॑ व्यपिबत्। छन्दसा॑ हु॑सः॑
शुचिषत्। कृतेन॑ सृत्यमिन्द्रियम्। अ॒न्द्यः॑ क्षीरं॑ व्यपिबत्॥६॥

कुद्धाङ्गिरसो धिया। कृतेन सूत्यमिन्द्रियम्। अन्नात्परिस्मुतो रसम्। ब्रह्मणा व्यंपिबत् क्षत्रम्। कृतेन सूत्यमिन्द्रियम्। रेतो मूत्रं विजहाति। योनि प्रविशदिन्द्रियम्। गर्भो ज्ञायुणा-इवृतः। उल्बं जहाति जन्मना। कृतेन सूत्यमिन्द्रियम्॥७॥

वैदेन रूपे व्यक्तरोत्। सूतासती प्रजापतिः। कृतेन सूत्यमिन्द्रियम्। सोमेन् सोमौ व्यंपिबत्। सुतासुतो प्रजापतिः। कृतेन सूत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा रूपे व्याकरोत्। सूत्यानुते प्रजापतिः। अश्रद्धामनुतेऽदधात्। श्रद्धाऽ सूत्ये प्रजापतिः। कृतेन सूत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा परिस्मुतो रसम्। शुक्रेण शुक्रं व्यंपिबत्। पयः सोमं प्रजापतिः। कृतेन सूत्यमिन्द्रियम्। विपानऽ शुक्रमन्धसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इदं पयोऽमृतं मधुः॥८॥

अन्तः क्षीरं व्यंपिबृजमनुतेन सूत्यमिन्द्रियऽ श्रद्धाऽ सूत्ये प्रजापतेरथो च॥३॥ [२]

सुरावन्तं बरहिषदऽ सुवीरम्। यज्ञऽ हिन्वन्ति महिषा नमोभिः। दधानाः सोमं दिवि देवतासु। मदेमेन्द्रं यजमानाः स्वर्काः। यस्ते रसः सम्भृतं ओषधीषु। सोमस्य शुष्मः सुरंया सुतस्य। तेन जिन्व यजमानं मदेन। सरंस्वतीमश्विनाविन्द्रमश्विम्। यमश्विना नमुचेरासुरादधिं। सरंस्वत्यसनोदिन्द्रियाय॥९॥

इमन्तः शुक्रं मधुमन्तुमिन्द्रुम्। सोमऽ राजानमिह भक्षयामि। यदत्र रिसऽ रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबुच्छर्चर्चभिः। अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमऽ राजानमिह भक्षयामि। पितृभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। पितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। प्रपितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। अक्षम्पितरः॥१०॥

अर्मीमदन्त पितरः। अर्तीतृपन्त पितरः। अर्मीमृजन्त पितरः। पितरः शुन्धव्यम्। पुनन्तु मा पितरः सोम्यासः। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः। पवित्रेण शतायुषा। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः॥११॥

पवित्रेण शतायुषा। विश्वमायुर्व्यशजवै। अग्न आयूर्षि पवसेऽग्ने पवस्व। पवमानः सुवर्जनः पुनन्तु मा देवजनाः। जातवेदः पवित्रवृद्यते पवित्रमुर्चिषि। उभाभ्यां देव सवितर्वैश्वदेवी पुनती। ये समानाः समनसः। पितरो यमराज्यै। तेषां लोकः स्वधा नमः। यज्ञो देवेषु कल्पताम्॥१२॥

ये संजाताः समनसः। जीवा जीवेषु मामुकाः। तेषां श्रीर्मयि कल्पताम्। अस्मिंलोके शतऽ समाः। द्वे सुती अशृणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्। याभ्यांमिदं

पष्ठः प्रश्नः

विश्वेजुथ्समैति। यदन्तरा पितरं मातरं च। इदं हृविः प्रजननं मे अस्तु। दशवीरः सुर्वगणं इ स्वस्तयै। आत्मसनिं प्रजासनि। पुशुसन्यभयसनिं लोकसनि। अग्निः प्रजां बहुलां मे करोतु। अन्नं पयो रेतो अस्मासु धत्त। रायस्पोषमिष्मूर्जमस्मासु दीधरथ्वाहा॥१३॥

इद्विद्याय प्रितरः शतायुजा पुनर्तु मा पितामहः पुनर्तु प्रपितामहः कल्पताः स्वस्तये पञ्च च॥५॥ [३]

सीसेन तत्र मनसा मनीषिणः। ऊर्णसूत्रेण कुवयो वयन्ति। अश्विना यज्ञं सविता सरस्वती। इन्द्रस्य रूपं वरुणो भिषज्यन्। तदस्य रूपमृतुः शर्चाभिः। तिस्रोऽद्धुर्देवताः सः रराणाः। लोमानि शर्वैर्बहुधा न तोक्भिः। त्वंस्य माः समंभवत्र लाजाः। तदश्विना भिषजा रुद्रवर्तनी। सरस्वती वयति पेशो अन्तरः॥१४॥

अस्थि मज्जानं मासरैः। कारोतरेण दधतो गवा त्वचि। सरस्वती मनसा पेशलं वसु। नासात्याभ्यां वयति दर्शत वपुः। रसं परिसृता न रोहितम्। नग्नहुर्धरुस्तसरन्न वेम। पयसा शुक्रमृतं जनित्रम्। सुरया मूत्राङ्गनयन्ति रेतः। अपामतिं दुर्मतिं बाधमानाः। ऊर्ध्वं वातं सुबुवन्तदारात्॥१५॥

इन्द्रः सुत्रामा हृदयेन सत्यम्। पुरोडाशेन सविता जंजान। यकृत्क्लोमान् वरुणो भिषज्यन्। मतस्त्रे वायव्यैर्न मिनाति पित्तम्। आत्राणि स्थाली मधु पिन्वमाना। गुदा पात्राणि सुदुघा न धेनुः। श्येनस्य पत्रं न प्लीहा शर्चाभिः। आसन्दी नाभिरुदरं न माता। कुम्भो वनिष्टुर्जनिता शर्चाभिः। यस्मिन्नग्रे योन्यां गर्भो अन्तः॥१६॥

पूर्णीर्वक्तः शतधारं उथ्सः। दुहे न कुम्भीः स्वधां पितृभ्यः। मुखः सदस्य शिरः इथसदेन। जिह्वा पवित्रमश्विना सः सरस्वती। चप्पन्न पायुर्भिषगस्य वालः। वस्तिर्न शेषो हरसा तरस्वी। अश्विभ्यां चक्षुरमृतं ग्रहाभ्याम्। छागेन तेजो हृविषा शृतेन। पक्षमाणि गोधूमैः क्लैरुतानि। पेशो न शुक्लमसितं वसाते॥१७॥

अविर्न मेषो नसि वीर्या। प्राणस्य पथ्या अमृतो ग्रहाभ्याम्। सरस्वत्युपवाक्यानम्। नस्यानि बरहिर्बदरैर्जजान। इन्द्रस्य रूपमृषभो बलाय। कर्णभ्याः श्रोत्रममृतं ग्रहाभ्याम्। यवा न बरहिर्भुवि केसराणि। कर्कन्धु जज्ञे मधु सारुं मुखात्। आत्मनुपस्थे न वृक्षस्य लोमं। मुखे श्मश्रौणि न व्याघ्रलोमम्॥१८॥

केशा न शीरुषन् यशसे श्रिये शिखा। सिंहस्य लोम त्विषिरिन्द्रियाणि।

अङ्गान्यात्मन्मिषजा तदश्विना॑। आत्मानुमङ्गेः समधाश्वरस्वती। इन्द्रस्य रूपं
शतमानमायुः। चन्द्रेण ज्योतिरमृतं दधाना। सरस्वती योन्यां गर्भमन्तः। अश्विन्या॑
पत्नी सुकृतं बिर्मति। अपां रसेन वरुणो न साम्रा॑। इन्द्रः श्रिये जनयन्त्रपम्सु राजा॑।
तेजः पशुनां हविरिन्द्रियावत्। पुरुसुता॑ पर्यसा सारुघं मधुं। अश्विन्या॑ दुग्धं भिषजा॑
सरस्वत्या सुतासुताभ्यांम्। अमृतः सोम इन्दुः॥१९॥

अन्तर आरादन्तव्यसाते व्याप्तलोमः राजा॑ चुत्वारि च॥६॥ [४]

मित्रोऽसि वरुणोऽसि। समहं विश्वैर्दैवैः। क्षत्रस्य नाभिरसि। क्षत्रस्य योनिरसि।
स्योनामा सौदा॑। सुषदामा सौदा॑। मा त्वा॑ हिंसीत्। मा॒ मा॑ हिंसीत्। निर्षसाद धृत्रत्रते॑
वरुणः। पस्त्यास्वा॥२०॥

साम्राज्याय सुकृतुः। देवस्य त्वा॑ सवितुः प्रसुवे। अश्विनोर्बहुभ्यांम्। पूष्णो
हस्ताभ्याम्। अश्विनोर्भैर्पञ्ज्येन। तेजसे ब्रह्मवर्चसायाभिषिञ्चामि। देवस्य त्वा॑ सवितुः
प्रसुवे। अश्विनोर्बहुभ्यांम्। पूष्णो हस्ताभ्याम्। सरस्वत्यै॑ भैरंज्येन॥२१॥

वीर्यान्नाद्यायाभिषिञ्चामि। देवस्य त्वा॑ सवितुः प्रसुवे। अश्विनोर्बहुभ्यांम्। पूष्णो
हस्ताभ्याम्। इन्द्रस्येन्द्रियेण। श्रिये यशसे बलायाभिषिञ्चामि। कौऽसि कत्मोऽसि। कस्मै॑
त्वा॑ कायं त्वा॑। सुक्षेकाँ(४) सुमङ्गलाँ(४) सत्यरुजा(३)न। शिरो॑ मे॒ श्रीः॥२२॥

यशो॑ मुखम्। त्विषि॑ केशाश्च॑ श्मश्रूणि। राजा॑ मे प्राणोऽमृतम्। सुम्राद्वक्षुः। विराट्त्रोम्।
जिह्वा॑ मै॒ भुद्रम्। वाङ्महः। मनो॑ मन्युः। स्वराङ्गामः। मोदाः॑ प्रमोदा अङ्गुलीरङ्गानि॥२३॥

चित्तं मे॒ सहः। बाहू॑ मे॒ बलमिन्द्रियम्। हस्तौ॑ मे॒ कर्म॑ वीर्यम्। आत्मा॑ क्षत्रमुरो॑ मम।
पृथीर्मे॑ राष्ट्रमुदरमःसौ॑। ग्रीवाश्च॑ श्रोण्यौ॑। ऊरु॑ अरुली॑ जानुनी॑। विशो॑ मेऽङ्गानि॑ सुर्वतः।
नाभिर्मे॑ चित्तं॑ विज्ञानम्। पायुरुमेऽपचितिर्भुसत्॥२४॥

आनन्दनन्दावाण्डौ॑ मै॒। भगः॑ सौभाग्यं॑ पसः। जङ्घाभ्यां॑ पञ्चां॑ धर्मोऽस्मि। विशि॑
राजा॑ प्रतिष्ठितः। प्रति॑ क्षत्रे॑ प्रति॑ तिष्ठामि॑ राष्ट्रे॑। प्रत्यश्वेषु॑ प्रति॑ तिष्ठामि॑ गोषु॑। प्रत्यञ्जेषु॑
प्रति॑ तिष्ठाम्यात्मन्। प्रति॑ प्राणेषु॑ प्रति॑ तिष्ठामि॑ पुष्टे॑। प्रति॑ द्यावांपृथिव्योः। प्रति॑ तिष्ठामि॑
यज्ञे॥२५॥

त्रया॑ देवा॑ एकांदशा॑। त्रयस्त्रिःशा॑। सुराधसः। बृहस्पतिपुरोहिताः। देवस्य॑ सवितुः॑ सुवे॑।

पष्ठः प्रश्नः
देवा देवैरवन्तु मा। प्रथमा द्वितीयैः। द्वितीया स्तृतीयैः। तृतीयाः सूत्येन। सूत्यं यज्ञेन। यज्ञो यज्ञुभिः॥२६॥

यज्ञ॑षि सामंभिः। सामा॒न्यृभिः। ऋचो याज्याभिः। याज्या॑ वषद्वारैः। वषद्वारा आहृतिभिः। आहृतयो मे कामा॒न्समर्थयन्तु। भूः स्वाहा॑। लोमानि प्रयत्निमम्। त्वं आनंतिरागतिः। मा॒सं म उपनतिः। वस्त्रस्थि॑। मञ्चा॒ म आनंतिः॥२७॥

पुस्त्यांस्वा॒ सरंस्वत्ये॑ भैरवज्येन॑ श्रीरङ्गानि भूमच्छेऽयज्ञो यज्ञुभिः॒पनतिर्द्वै च॥॥ [५]

यद्वैवा देवहेडनम्। देवांसश्कृमा वृयम्। अग्निर्मा॒ तस्मादेनंसः। विश्वा॒न्मुश्वत्व॑हसः। यदि॑ दिवा॒ यदि॑ नक्तम्। एना॑सि चकृमा वृयम्। वायुर्मा॒ तस्मादेनंसः। विश्वा॒न्मुश्वत्व॑हसः। यदि॑ जाग्रद्यदि॑ स्वप्नैः। एना॑सि चकृमा वृयम्॥२८॥

सूर्यो॑ मा तस्मादेनंसः। विश्वा॒न्मुश्वत्व॑हसः। यद्वामे॑ यदरण्ये। यथसुभायां॑ यदिन्द्रिये। यच्छृद्धे॑ यदर्थे। एनंशकृमा वृयम्। यदेकस्याधि॑ धर्मणि। तस्यावृयज्ञनमसि। यदापो॑ अग्निया॑ वरुणेति॑ शपामहे। ततो॑ वरुण नो मुश्व॥२९॥

अवंभृथ निचङ्कुण निचुरुरासि॑ निचङ्कुण। अवं॑ देवैर्देवकृतमेनोऽयाद। अवं॑ मत्यैर्मर्त्यकृतम्। उरोरा नो॑ देव रिषस्पाहि। सुमित्रा॒ न आप् ओषधयः सन्तु। दुर्मित्रासत्स्मै॑ भूयासुः। यौऽस्माद्वेष्टि॑। यं च वृयं द्विष्मः। द्रुपदादिवेन्मुमुचानः। स्विन्नः॑ स्नात्वी॑ मलादिव॥३०॥

पूतं॑ पवित्रेण॑वाऽज्यम्। आपः॑ शुन्धन्तु॑ मैनसः। उद्धयं॑ तमस्स्परि। पश्यन्तो॑ ज्योतिरुत्तरम्। देवं॑ देवत्रा॑ सूर्यम्। अगंन्म ज्योतिरुत्तमम्। प्रतियुतो॑ वरुणस्य॑ पाशः। प्रत्यस्तो॑ वरुणस्य॑ पाशः। एषौऽस्येधिषुमहि॑। सुमिदसि॑॥३१॥

तेजोऽसि॑ तेजो॑ मयि॑ धेहि। अपो॑ अन्वचारिषम्। रसैन्॑ समसृक्ष्महि। पर्यस्वा॑ अग्न्॑ आगंनम्। तं मा॑ संसृजु॑ वर्चसा। प्रजया॑ च॒ धनेन च। सुमाववर्ति॑ पृथिवी। समुषाः। समु॑ सूर्यः। समु॑ विश्वमिदं॑ जगत्। वैश्वानरज्योतिर्भूयासम्। विभुं॑ कामं॑ व्यशजवै। भूः॑ स्वाहा॑॥३२॥

स्वप्न॑ एनारसि॑ चकृमा॑ वृयं॑ संश्व॑ मलादिव॑ सुमिदसि॑ जगत्रौणि॑ च॥५॥ [६]

होता॑ यक्षसुमिदेन्द्रमिदस्पदे। नाभा॑ पृथिव्या॑ अधि॑। दिवो॑ वर्षन्समिध्यते। ओजिंष्टश्रृणी॑ सहान्। वेत्वाऽज्यस्य॑ होतुर्यज्ञा॑। होता॑ यक्षुत्तनूनपातम्। ऊतिभिर्जेतार्-

मपंराजितम्। इन्द्र॑ देव॒ सुवर्विदम्। पुथिभिर्मधुमत्तमैः। नरा॒शः सैन् तेजसा॥३३॥

वेत्वा॒ इज्यस्य होतर्यजं। होता॑ यक्षदिर्भिरिन्द्रभीडितम्। आ॒जुहां॑ ममत्यम्। देवो॑ देवैः सर्वैर्यः। वज्रंहस्तः पुरन्दरः। वेत्वा॒ इज्यस्य होतर्यजं। होता॑ यक्षद्वृहिषीन्द्रन्निषष्ट्वरम्। वृषभं नर्यापसम्। वसुभीरुद्वैरादित्यैः। सुयुग्मिर्बुरुहिरासंदत्॥३४॥

वेत्वा॒ इज्यस्य होतर्यजं। होता॑ यक्षदोजो न वीर्यम्। सहो॑ द्वारु॑ इन्द्रमवर्धयन्। सुप्रायणा॑ विश्रयन्तामृतावृधः। द्वारु॑ इन्द्राय॑ मीढुर्णै। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता॑ यक्षद्वृषे॑ इन्द्रस्य धेनू। सुदुर्घे॑ मातरौ॑ मुही। सवातरौ॑ न तेजसी। वृथ्समिन्द्रमवर्धताम्॥३५॥

वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता॑ यक्षद्वैव्या॑ होतारा। भिषजा॑ सखाया। हुविषेन्द्र॑ भिषज्यतः। कवी॑ देवौ प्रचेतसौ। इन्द्राय॑ धत्त इन्द्रियम्। वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता॑ यक्षत्तिस्त्रो॑ देवीः। त्रयस्त्रिधातवोपसः। इडा॑ सरस्वती॑ भारती॥३६॥

महीन्द्रपत्रीरुविष्मितीः। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता॑ यक्षत्वष्टारमिन्द्र॑ देवम्। भिषज॑ सुयजं॑ घृतश्रियम्। पुरुरूप॑ सुरेतसं॑ मुघेनिम्। इन्द्राय॑ त्वष्टा॑ दर्धदिन्द्रियाणि। वेत्वा॒ इज्यस्य होतर्यजं। होता॑ यक्षद्वनुस्पतिम्। शमितार॑ शतक्रतुम्। धियो॑ जोष्टारमिन्द्रियम्॥३७॥

मध्वा॑ समञ्चन्पथिभिः॑ सुगेभिः। स्वदाति॑ हुव्यं॑ मधुना॑ घृतेन। वेत्वा॒ इज्यस्य होतर्यजं। होता॑ यक्षदिन्द्र॑ स्वाहा॒ इज्यस्य। स्वाहा॑ मेदसः। स्वाहा॒॑ स्तोकानाम्। स्वाहा॒॑ स्वाहाकृतीनाम्। स्वाहा॒॑ हुव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा॒॑ देवा॒॑ आ॑ज्युपान्। स्वाहेन्द्र॒॑ होत्राञ्जुषाणाः। इन्द्र॑ आज्यस्य॑ वियन्तु। होतर्यजं॥३८॥

तेजसा॒ इसदवर्थतु॑ भारतीन्द्रिय॑ जुषाणा॑ द्वे च॑ (सुमिधेन्द्रनूनपूर्वांतमिडामिर्बुहिष्योजं उषे॑ देव्यां॑ तिष्ठस्त्वष्टार॑ वनस्पतिमिन्द्रम्)। सुमिधेन्द्र॑ चृतर्वेत्वेको॑ वियन्तु॑ द्विर्वृतामेको॑ वियन्तु॑ द्विर्वैत्वेको॑ वियन्तु॑ होतर्यजं॥३९॥

समिद्ध॑ इन्द्र॑ उषसामनीके। पुरोरुचा॑ पूर्वकृद्वावृधानः। त्रिभिर्देवैस्त्रिं॑ शतात् वज्रबाहुः। जघानं॑ वृत्रं॑ वि॑ दुरो॑ ववारा। नरा॒शः॑ प्रतिशूरो॑ मिमानः। तनूनपात्रति॑ यज्ञस्य॑ धाम। गोभिर्वपावान्मधुना॑ समञ्चन्। हिरण्यैश्वन्द्री॑ यंजति॑ प्रचेताः। इडितो॑ देवैरहरिवा॒॑ अभिष्ठिः। आ॒जुहांनो॑ हुविषा॑ शर्धमानः॥३९॥

पुरन्दरो॑ मधवान् वज्रबाहुः। आयांतु॑ यज्ञमुपनो॑ जुषाणः। जुषाणो॑ बुरुहिरहरिवान्। इन्द्रः। प्राचीन॑ सीदत्प्रदिशा॑ पृथिव्या॑। उरुव्यचा॑ प्रथमान॑ स्योनम्। आ॒दित्यैरुक्तं

पष्ठः प्रश्नः
वसुंभिः सुजोषाः। इन्द्रं दुरः कवृष्यो धावमानाः। वृषाणं यन्तु जनयः सुपर्लीः। द्वारे देवीरामितो विश्रयन्ताम्। सुवीरां वीरं प्रथमाना महौभिः॥४०॥

उषासानक्ता वृहती बृहन्तम्। पयस्वती सुदुधे शूरमिन्द्रम्। पेशस्वती तन्तुना सुव्ययन्ती। देवानां देवं यजतः सुरुक्मे। दैव्या मिमान्ता मनसा पुरुत्रा। होताराविन्द्रं प्रथमा सुवाचा॒। मूर्धन् यज्ञस्य मधुना॒ दधाना। प्राचीनं ज्योतिर्हविषा॒ वृधातः। तिसो देवीरहविषा॒ वर्धमानाः। इन्द्रं जुषाणा॒ वृषणं न पर्वीः॥४१॥

अच्छिन्नं तन्तुं पयसा॒ सरस्वती। इडा॑ देवी भारती विश्वतूर्तिः। त्वष्टा॑ दधिदिन्द्रायु॒ शुष्मम्। अपाकोचिष्ठृशसे॒ पुरुणि। वृषा॒ यजुन्वृषणं भूरिरेताः। मूर्धन् यज्ञस्य समनकु॒ देवान्। वनस्पतिरवसृष्टो॒ न पाशैः। त्मन्या॑ समञ्जछमिता॒ न देवः। इन्द्रस्य हृव्यैर्जठरं॒ पृणानः। स्वदाति॒ हृव्यं मधुना॒ घृतेन। स्तोकानामिन्दु॒ प्रति॒ शूर इन्द्रः। वृषायमाणो॒ वृषभस्तुरापाद। घृतप्रुषा॒ मधुना॒ हृव्यमुन्दन्। मूर्धन् यज्ञस्य॒ जुषताङ्गु॒ स्वाहा॑॥४२॥

शर्धमानो॒ महौभिः॒ पत्रोर्धृतेन॒ चत्वारि॒ च॥४॥

[८]

आचरणिप्रा॑ विवेषु॒ यन्मा॑। तत्सुधीर्चाँ॑। सत्यमित्तन्न त्वावाऽ॑ अन्यो अस्ति। इन्द्रं देवो॒ न मत्येऽ॑ ज्यायान्। अहुत्रहिं॑ परिशयान्मर्णः। अवासृजोऽपो॑ अच्छा॑ समुद्रम्। प्रसंसाहिषे॑ पुरुहूतू॑ शत्रून्। ज्येष्ठस्ते॑ शुष्मं॑ इह॑ रातिरस्तु। इन्द्रा॑ भरं॑ दक्षिणेना॒ वसूनि। पतिः॑ सिन्धूनामसि॑ रेवतीनाम्। स शेवृथमधिं॑ धाद्युम्भ्रमस्मे। महिं॑ क्षत्रं॑ जनापाडिन्द्रं॑ तव्यम्। रक्षा॑ च नो॑ मधोनः॑ पाहि॑ सूरीन्। गुये॑ चं॑ नः॑ स्वपुत्या॑ इषे॑ धाँ॑॥४३॥

रेवतीनां॑ चत्वारि॒ च॥४॥

[९]

देवं॑ बुरहिरिन्द्रं॑ सुदेवं॑ देवैः। वीरवस्तीर्णं॑ वेद्यामवर्धयत्। वस्तोर्वृतं॑ प्राक्तो॑भृतम्। राया॑ बुरहिष्मतो॑ इत्यंगात्। वसुवनै॑ वसुधेयस्य॑ वेतु॑ यजं। देवीद्वारा॑ इन्द्रं॑ सङ्घाते। विझीर्यामन्नवर्धयन्। आ॑ वथ्सेन॑ तरुणेन॑ कुमारेण॑ चमीविता॑ अपार्वाणम्। रेणुकंकाटं॑ नुदन्ताम्। वसुवनै॑ वसुधेयस्य॑ वियन्तु॑ यजं॥४४॥

देवी॑ उषासानक्ता॑। इन्द्रं॑ यज्ञे॑ प्रयत्यहेताम्। दैवीर्विशः॑ प्रायासिष्टाम्। सुप्रीते॑ सुधिते॑ अभूताम्। वसुवनै॑ वसुधेयस्य॑ वीतां॑ यजं। देवी॑ जोष्टी॑ वसुधिती॑। देवमिन्द्रमवर्धताम्। अयाव्यन्याघा॑ द्वेषाऽसि। आन्यावाक्षीद्वसु॑ वायाणि। यजमानाय॑ शिक्षिते॥४५॥

वृसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं। देवी ऊर्जाहृती दुर्घे सुदृघे। पयसेन्द्रमवर्धताम्।
इष्मूजेमन्याऽवक्षीत्। सग्धिः सपौतिमन्या। नवेन पूर्वं दयमाने। पुराणेन नवम्।
अथातमूर्जमूर्जाहृती वसु वार्याणि। यजमानाय शिक्षिते। वसुवने वसुधेयस्य वीतां
यजं॥४६॥

देवा दैव्या होतारा। देवमिन्द्रमवर्धताम्। हृताघशः सावाभाईर्ष्ट वसुवार्याणि। यजमानाय
शिक्षितौ। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं। देवीस्तिस्तिसो देवीः। पतिमिन्द्रमवर्धयन्।
अस्पृक्षद्वारती दिवम्। रुद्रैर्जः सरस्वती। इडा वसुमती गृहान्॥४७॥

वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देव इन्द्रो नराशः सः। त्रिवरुथस्त्रिवन्धुरः।
देवमिन्द्रमवर्धयत्। शतेन शितिपृष्ठानामाहितः। सहस्रेण प्रवर्तते। मित्रावरुणेदस्य
होत्रमरहतः। बृहस्पतिः स्तोत्रम्। अश्विनाऽऽव्यर्थवम्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं॥४८॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यपर्ण मधुशाखः सुपिप्लः। देवमिन्द्रमवर्धयत्।
दिवमग्रेणाप्रात्। आऽन्तरिक्षं पृथिवीमध्ये हीत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवं
बृहिर्वारितीनाम्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्वासस्थमिन्द्रेणासत्रम्। अन्या बृहीः प्यभ्यभूता।
वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवो अग्निः स्विष्टकृत। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्विष्टं
कुर्वन्त्स्विष्टकृत। स्विष्टमद्य करोतु नः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं॥४९॥

वियन्तु यजं शिक्षिते शिक्षिते वसुवने वसुधेयस्य वीता यजं गृहान वेतु यजाभृष्टद्वे देवी जोर्णी देवी
ऊर्जाहृती देवा दैव्या होतारा शिक्षितौ देवीस्तिस्तिसो देवीदेव इन्द्रो नराशः सो देव इन्द्रो वनस्पतिदेव बृहिर्वारितीनादेवो अग्निः स्विष्टकृदेवम्।
वेतु वियन्तु चतुर्वात्मेकां वियन्तु चतुर्तत्वर्थवर्धयदवर्धयत्रिवर्धतामकौ वर्धय श्वतुर्वर्धयत। वस्तोरा वथेन देवीरयावीषरहृताऽस्त्रक्षुतेन दिवै
स्वासुस्य इस्त्रिंश्च शिक्षिते शिक्षिते शिक्षिते॥५०॥

होता यक्षसमिधाऽग्निमिडस्पदे। अश्विनेन्द्रः सरस्वतीम्। अजो धूमो न गोधूमैः
क्लैर्भेषजम्। मधु शप्तैर्न तेज इन्द्रियम्। पयः सोमः परिसुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य
होतर्यजं। होता यक्षत्तनूनपाथसरस्वती। अविर्मेषो न भेषजम्। पथा मधुमतभरन्।
अश्विनेन्द्राय वीर्यम्॥५०॥

बदैरूपवाकाभिर्भेषजं तोक्मभिः। पयः सोमः परिसुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य
होतर्यजं। होता यक्ष नराशः सु न नग्नहम्। पति सुरायै भेषजम्। मेषः सरस्वती
भिषक्। रथो न चन्द्रश्चिनोर्वपा इन्द्रस्य वीर्यम्। बदैरूपवाकाभिर्भेषजं तोक्मभिः। पयः
सोमः परिसुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं॥५१॥

होता॑ यक्षदिडेडित आ॒जुहाँनः सरंस्वतीम्। इन्द्रं बलेन वर्धयन्। कृषभेण गवै॒न्द्रियम्। अ॒श्विनेन्द्राय वी॒र्यम्। यवैः कुर्कन्द्युभिः। मधु॑ लाजैर्न मासरम्। पयुः सोमः परिस्मुता॑ घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्यु॑ होतुर्यजं। होता॑ यक्षद्वरुहि॑ः सुष्टरीमोर्णप्रदाः। भिषङ्गासत्या॥५२॥

भिषजाऽश्विनाऽश्वा॑ शिशुमतो। भिषग्धेनुः सरंस्वती। भिषग्दुह॑ इन्द्राय भेषजम्। पयुः सोमः परिस्मुता॑ घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्यु॑ होतुर्यजं। होता॑ यक्षद्वरो॑ दिशः। कृष्वयो॑ न व्यचंस्वतीः। अ॒श्विभ्यां॑ न दुरो॑ दिशः। इन्द्रो॑ न रोदसी॑ दुर्घै॑ दुहे॑ कामान्धसरंस्वती॥५३॥

अ॒श्विनेन्द्राय भेषजम्। शुक्रं न ज्योतिरिन्द्रियम्। पयुः सोमः परिस्मुता॑ घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्यु॑ होतुर्यजं। होता॑ यक्षश्मुपेशसोषे॑ नक्तं॑ दिवा॑॥। अ॒श्विना॑ सञ्चानानुने। समं जाते॑ सरंस्वत्या। त्विषिमिन्द्रे॑ न भेषजम्। श्येनो॑ न रजंसा॑ हृदा। पयुः सोमः परिस्मुता॑ घृतं मधुं॥५४॥

वियन्त्वाज्यस्यु॑ होतुर्यजं। होता॑ यक्षद्वैव्या॑ होतारा॑ भिषजाऽश्विना॑॥। इन्द्रं न जागृवी॑ दिवा॑ नक्तं॑ न भेषजैः। शूष॒॒॑ सरंस्वती॑ भिषक्। सीसैन दुह॑ इन्द्रियम्। पयुः सोमः परिस्मुता॑ घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्यु॑ होतुर्यजं। होता॑ यक्षत्तिसो॑ देवीर्न भेषजम्। त्रयस्त्रिधातवो॑पसः॑ रूपमिन्द्रे॑ हिरण्ययम्॥५५॥

अ॒श्विनेद्वा॑ न भारती। वाचा॑ सरंस्वती। मह॑ इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्। पयुः सोमः परिस्मुता॑ घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्यु॑ होतुर्यजं। होता॑ यक्षत्वष्टार॑मिन्द्रमश्विना॑॥। भिषजं॑ न सरंस्वतीम्। ओजो॑ न जूतिरिन्द्रियम्। वृको॑ न रभुसो॑ भिषक्। यशः॑ सुरंया॑ भेषजम्॥५६॥

श्रीया॑ न मासरम्। पयुः सोमः परिस्मुता॑ घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्यु॑ होतुर्यजं। होता॑ यक्षद्वन्स्पतिम्। शुमितार॒॒॑ शुतक्रतुम। भीमं॑ न मन्यु॒॑ राजानं॑ व्याघ्रं॑ नमस्ताऽश्विना॑ भामम्। सरंस्वती॑ भिषक्। इन्द्राय॑ दुह॑ इन्द्रियम्। पयुः सोमः परिस्मुता॑ घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्यु॑ होतुर्यजं॥५७॥

होता॑ यक्षदग्निः॒॒॑ स्वाहाऽज्यस्य॑ स्तोकानाम्। स्वाहा॑ मेदसां॑ पृथक्। स्वाहा॑ छांगमश्विभ्याम्। स्वाहा॑ मेष॒॒॑ सरंस्वत्यै। स्वाहरूषभमिन्द्राय॑ सि॒॒॑हाय॑ सहस्रेन्द्रियम्। स्वाहाऽग्निः॑ न भेषजम्। स्वाहा॑ सोममिन्द्रियम्। स्वाहेन्द्र॒॒॑ सुत्रामाण॒॒॑ सवितारं॑ वरुणं॑ भिषजां॑ पतिम्। स्वाहा॑ वनस्पतिं॑ प्रियं॑ पाथो॑ न भेषजम्। स्वाहा॑ देवा॒॒॑ औज्युपान्॥५८॥

स्वाहाऽग्निं होत्राञ्जुषाणो अग्निर्भेषजम्। पयः सोमः परिस्तुता घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदश्विना सरस्वतीमिन्द्रं सुत्रामाणम्। इमे सोमाः सुरामाणः। छागैर्न मैषैरकृष्टपैः सुताः। शप्तैर्न तोकर्भिः। लाजैर्महस्वन्तः। मदा मासरेण परिष्कृताः। शुक्राः पयस्वन्तोऽमृताः। प्रस्थिता वो मधुश्वतः। तानुश्विना सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा। जुषन्ताऽ सौम्यं मधुं। पिबन्तु मदन्तु वियन्तु सोमम्। होतर्यजं॥५९॥

वीर्यं वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं नासन्त्वा सरस्वती मधुं हिण्यर्यं भेषजं वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजाञ्यपानमृताः पञ्च च (सुमिधाऽग्निं पदा तनूनप्यासुम्) नगशः सूमपैः। इडौडितो यवैरुद्यो बुरुहुः सुमा दुर्गाश्विना नवा सुपेशुसर्विः। दैव्या होतारा सोमेन रक्तः। तिप्रस्तवाण्डरमृद्यावदी। वनस्पतिशृणिः। अग्निर्योदशा। अश्विना द्वादश त्रयोदशा। सुमिधाऽग्निं वैरैर्बद्यवैरुश्विना त्विषिमृश्विना न भेषजः रूपमृश्विनो भीमा भासम्॥॥६०॥

[११]

समिंद्रो अग्निरश्विना। तुसो घर्मो विराटथ्सुतः। दुहे धेनुः सरस्वती। सोमः शुक्रमिहेन्द्रियम्। तनूपा भिषजां सुतो। अश्विनोभा सरस्वती। मध्वा रजाऽसीन्द्रियम्। इन्द्राय पृथिविर्वहान्। इन्द्रायेन्दुः सरस्वती। नरशः सेन नग्रहः॥६०॥

अधांतामश्विना मधुं। भेषजं भिषजां सुतो। आजुहाना सरस्वती। इन्द्रायेन्द्रियाणि वीर्यम्। इडाभिरश्विनाविषमः। समूर्जः सः रुयिं दंधुः। अश्विना नमुचेः सुतम्। सोमः शुक्रं परिस्तुतां। सरस्वती तमाभरत्। बुरुहिषेन्द्राय पातवे॥६१॥

कुवष्यो न व्यचस्वतीः। अश्विभ्यां न दुरो दिशः। इन्द्रो न रोदसी दुर्घै। दुहे कामान्धसरस्वती। उषासा नक्तमश्विना। दिवेन्द्रं सायमिन्द्रियैः। सञ्जानाने सुपेशसा। समं जाते सरस्वत्या। पातं नौ अश्विना दिवां। पाहि नक्तं सरस्वति॥६२॥

दैव्या होतारा भिषजा। पातमिन्द्रः सचां सुतो। तिस्रम्भेधा सरस्वती। अश्विना भारतीडौ। तीव्रं परिस्तुता सोमम्। इन्द्राय सुषवुर्मदम्। अश्विना भेषजं मधुं। भेषजं नः सरस्वती। इन्द्रे त्वष्टा यशः श्रियम्। रूपः रूपमधुः सुतो। ऋतुथेन्द्रो वनस्पतिः। शशमानः परिस्तुतां। कीलालमश्विभ्यां मधुं। दुहे धेनुः सरस्वती। गोभिर्न सोममश्विना। मासरेण परिष्कृतां। समधाताऽ सरस्वत्या। स्वाहेन्द्रे सुतं मधुं॥६३॥

नग्रहः पातवे सरस्वत्यधुः सूर्तेऽष्टौ च॥

[१२]

अश्विना हुविरिन्द्रियम्। नमुचेर्धिया सरस्वती। आ शुक्रमासुराद्वसु। मुघमिन्द्राय जप्त्रिरो यमश्विना सरस्वती। हुविषेन्द्रमवर्धयन्। स बिभेद वलं मुघम्। नमुचावासुरे सचां। तमिन्द्रं पशवः सचां। अश्विनोभा सरस्वती॥६४॥

दधाना अभ्यनूषता हृविषां यज्ञमिन्द्रियम्। य इन्द्रं इन्द्रियं दधुः। सविता वरुणो भगः। स सुत्रामा हृविष्टीतिः। यजमानाय सश्चता सविता वरुणोऽदधत्। यजमानाय दाशुषे। आदत् नमुचर्वसु। सुत्रामा बलमिन्द्रियम्॥६५॥

वरुणः क्षत्रिमिन्द्रियम्। भगेन सविता श्रियम्। सुत्रामा यशसा बलम्। दधाना यज्ञमाशता। अश्विना गोभिरिन्द्रियम्। अश्वेभिर्वीर्यं बलम्। हृविषेन्द्रः सरस्वती। यजमानमवर्धयन्। ता नासत्या सुपेशसा। हिरण्यवर्तनी नरा। सरस्वती हृविष्टीती। इन्द्रं कर्मसु नोऽवत। ता भिषजां सुकर्मणा। सा सुदुघा सरस्वती। स वृत्रहा शतक्रतुः। इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्॥६६॥

उमा सरस्वती बलमिन्द्रियत्रग् पद्म॥३॥ [१३]

देवं बृहिः सरस्वती। सुदेवमिन्द्रे अश्विना। तेजो न चक्षुरक्ष्योः। बृहिषां दधुरिन्द्रियम्। वसुवनै वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवीद्वारां अश्विना। भिषजेन्द्रे सरस्वती। प्राणं न वीर्यन्त्रसि। द्वारां दधुरिन्द्रियम्। वसुवनै वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥६७॥

देवी उषासांवश्विना। भिषजेन्द्रे सरस्वती। बलं न वाचमास्यै। उषाभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवनै वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवी जोर्षीं अश्विना। सुत्रामेन्द्रे सरस्वती। श्रोत्रं न कर्णयोर्यशः। जोर्षीभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवनै वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥६८॥

देवी ऊर्जाहुती दुधे सुदुधै। पयुसेन्द्रः सरस्वत्यश्विना भिषजाऽवत। शुक्रं न ज्योतिः स्तनयोराहुती धत्त इन्द्रियम्। वसुवनै वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवा देवानां भिषजा। होताराविन्द्रमुश्विना। वषद्वारैः सरस्वती। त्विषि न हृदये मुतिम्। होतृभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवनै वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥६९॥

देवीस्तिस्तिस्तो देवीः। सरस्वत्यश्विना भारतीडा। शूषन्न मध्ये नाभ्याम्। इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्। वसुवनै वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देव इन्द्रो नराशः सः। त्रिवरुथः सरस्वत्याऽश्विभ्यांमीयते रथः। रेतो न रूपमृतं जनित्रम्। इन्द्राय त्वष्टा दर्घदिन्द्रियाणि। वसुवनै वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥७०॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यपर्णो अश्विभ्याम्। सरस्वत्याः सुपिप्लः। इन्द्राय पच्यते मधुं। ओजो न जूतिमृषभो न भामम्। वनस्पतिर्नो दर्घदिन्द्रियाणि। वसुवनै वसुधेयस्य

वियन्तु यजं। देवं बृहिर्वारितीनाम्। अध्वरे स्तीर्णमृश्चिभ्यांम्। ऊर्णम्रदाः सरस्वत्याः॥७१॥

स्योनमिन्द्र ते सदः। ईशायै मन्युः राजानं बृहिषां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य
वियन्तु यजं। देवो अग्निः स्विष्टकृत्। देवान् यक्षद्यथायथम्। होताराविन्द्रमृश्चिनां। वाचा
वाचः सरस्वतीम्। अग्निः सोमः स्विष्टकृत्। स्विष्ट इन्द्रः सुत्रामां सविता वरुणो भिषक्।
इष्टो देवो वनस्पतिः। स्विष्ट देवा आञ्ज्यपाः। इष्टो अग्निरग्निनां। होतां होत्रे स्विष्टकृत्।
यशो न दधिन्द्रियम्। ऊर्जमपचिति इ स्वधाम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥७२॥

द्वारो दधिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं जोष्टांभ्यां दधिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजौन्त्रियाणि वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं होतुंयां दधिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजौन्त्रियाणि वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं सरस्वत्यु वनस्पतिः। पट्ठ (देवं बृहिर्वैदीवार्गे देवीं उपासांविशेषां देवीं जोष्टीं देवीं ऊर्जाहुंतीं देवां देवानां भिषजां वपद्वारेऽदेवीस्त्रिवस्त्रिस्त्री देवीर्वै व हन्त्रे नराशःसौं देव इन्द्रे वनस्पतिर्वै बृहिर्वारितीनानेदेवो अग्निः स्विष्टकृदेवान्। समिहताग्निः देवं वरहिः सरस्वत्युश्चिना सर्व वियन्तु द्वारस्त्वाः सर्ववियन्तु अज इन्द्रोजोडग्निः परः सरस्वतीम्। नक्तं पूर्वः सरस्वति। अन्यत्र सरस्वती। भिषक्पूर्वे दुह इन्द्रियम्। अञ्जन्यत्र दधुरिन्द्रियम्। सोत्रामण्याः सुतासुती। अञ्जन्यत्र यजमानः॥८॥

अग्निमद्य होतारमवृणीता। अय ए सुतासुती यजंमानः। पचन्पत्कीः। पचन्पुरोडाशानं।
गृहन्प्रहान्। बृधन्मृश्चिभ्यां छागः सरस्वत्या इन्द्राय। बृधन्प्रसरस्वत्यै मेषमिन्द्रायाश्चिभ्यांम्।
बृधन्निन्द्रायरूपभमृश्चिभ्याः सरस्वत्यै। सूपस्था अद्य देवो वनस्पतिरभवत्। अश्चिभ्यां
छागेन सरस्वत्या इन्द्राय॥७३॥

सरस्वत्यै मेषेणेन्द्रायाश्चिभ्यांम्। इन्द्रायरूपभेणाश्चिभ्याः सरस्वत्यै। अक्षुः स्तामेदुस्तः
प्रतिपचताग्रभीषुः। अर्वावृथन्तु ग्रहैः। अपातामृश्चिनां सरस्वतीन्द्रः सुत्रामां वृत्रहा।
सोमांश्चुराम्णः। उपो उकथामुदाः श्रौद्विमदां अदन्। अर्वावृथन्ताङ्गुष्ठैः। त्वामद्यरूप
आरघेयरूपीणां नपादवृणीता। अय ए सुतासुती यजंमानः। बृहस्य आ सङ्गतेभ्यः। एष मै
देवेषु वसु वार्या यंक्ष्यत इति। ता या देवा देवदानान्यदुः। तान्यस्मा आ च शास्व। आ
च गुरस्व। इषितश्च होतरसि भद्रवाच्याये प्रेषितो मानुषः। सूक्तवाकायं सूक्ता ब्रूहि॥७४॥

इन्द्राय यजमानः सूक्तं च॥२॥

उशन्तस्त्वा हवामहु आ नौ अग्ने सुकेतुनां। त्व ए सोम मुहे भगुं त्व ए सोम प्रचिकितो
मनीषा। त्वया हि नः पितरः सोम पूर्वे त्व ए सोम पितृभिः संविदानः। बरहिष्पदः पितर
आऽहं पितृन्। उपहूताः पितरोऽग्निष्वात्ताः पितरः। अग्निष्वात्तानृतुमतो हवामहे। नराशः से
सोमपीथं य आशुः। ते नौ अर्वन्तः सुहवां भवन्तु। शं नौ भवन्तु द्विपदे शं चतुष्पदे। ये
अग्निष्वात्ता येऽन्नग्निष्वात्ताः॥७५॥

अः होमुचः पितरः सोम्यासः। परेऽवरेऽमृतासु भवन्तः। अधिः ब्रवन्तु ते

अंवन्त्वस्मान्। वान्यायै दुग्धे जूषमाणाः करम्भम्। उदीरणा अवरे परे च। अग्निष्वाता
ऋतुभिः संविदानाः। इन्द्रवन्तो हृविरिदं जूषन्ताम्। यदेग्रे कव्यवाहन् त्वमग्न ईडितो
जातवेदः। मातली कव्यैः। ये तातृपुर्देवता जेहमानाः। होत्रावृथः स्तोमतषासो अकैः।
आज्ञे याहि सुविदत्रिभिर्वाङ्। सुत्यैः कव्यैः पितृभिर्घर्मसद्भिः। हृव्यवाहमजरं पुरुप्रियम्।
अग्निं घृतेन हृविषां सपर्यन्। उपासदं कव्यवाहं पितृणाम्। स नः प्रजां वीरवर्तीं
समर्पणतु॥७६॥

अनग्निष्वाता जेहमानाः सुत च॥२॥

[१६]

होतो यक्षदिडस्पदे। सुमिधानं महद्यशः। सुषमिष्ठुं वरेण्यम्। अग्निमिन्द्रं वयोधसम्।
गायत्रीं छन्दं इन्द्रियम्। त्र्यविं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होतो
यक्षच्छुचिव्रतम्। तनूनपातमुद्दिदम्। यं गर्भमदितिर्दधे॥७७॥

शुचिमिन्द्रं वयोधसम्। उष्णिहुं छन्दं इन्द्रियम्। दित्यवाहुं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽ-
ज्यस्य होतर्यजं। होतो यक्षदीडेन्यम्। ईडितं वृत्रहन्तम्। इडाभिरीड्युः सहः। सोममिन्द्रं
वयोधसम्। अनुष्टुभुं छन्दं इन्द्रियम्। त्रिवृथसं गां वयो दधत्॥७८॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होतो यक्षसुबरहिषदम्। पूषणवन्तमर्त्यम्। सीदन्तं
बरहिषि प्रिये। अमृतेन्द्रं वयोधसम्। बृहतीं छन्दं इन्द्रियम्। पञ्चाविं गां वयो दधत्।
वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होतायक्षद्व्यचस्वतीः। सुप्रायुणा क्रतुवृथः॥७९॥

द्वारो देवीरहिण्यर्थीः। ब्रह्माण इन्द्रं वयोधसम्। पङ्कि छन्दं इहेन्द्रियम्। तुर्यवाहुं
गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होतो यक्षसुपेशसे। सुशिल्पे बृहती उभो
नक्तोषासा न दर्शते। विशुमिन्द्रं वयोधसम्। त्रिष्टुभुं छन्दं इन्द्रियम्॥८०॥

पृष्ठवाहुं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होतो यक्षत्वचेतसा। देवानामुत्तमं
यशः। होतां दैव्यां कवी। सुयुजेन्द्रं वयोधसम्। जगतीं छन्दं इहेन्द्रियम्। अनङ्गाहुं गां
वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होतो यक्षत्पेशस्वतीः॥८१॥

तिसो देवीरहिण्यर्थीः। भारतीर्बृहतीर्महीः। पतिमिन्द्रं वयोधसम्। विराजं छन्दं
इहेन्द्रियम्। धेनुं गां न वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होतो यक्षसुरेतसम्।
त्वष्टारं पुष्टिवर्धनम्। रूपाणि विभ्रतं पृथक्। पुष्टिमिन्द्रं वयोधसम्॥८२॥

द्विपदं छन्दं इहेन्द्रियम्। उक्षाणं गां न वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं।
होता॒ यक्षच्छुतकृतुम्। हिरण्यपर्णमुविथनम्। रुशानां बिभ्रतं वृशिम्। भग्नमिन्द्रं वयोधसम्।
कुकुभं छन्दं इहेन्द्रियम्। वृशां वेहतुं गां न वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता॒
यक्षश्वाहांकृतीः। अग्निं गृहपतिं पृथक्। वरुणं भेषजं कुविम्। क्षत्रमिन्द्रं वयोधसम्।
अतिच्छन्दसं छन्दं इन्द्रियम्। बृहद॑षभं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं॥८३॥
दथे दयेहताखं इन्द्रियं पेशस्वतीवर्येधसं वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं सुसं च (डडस्पैदेगिङ्गांत्रीत्यविम्। शुचित् शुचिसुणिहृदित्यवाहम्। डडन्यै
सोमामयुद्धं त्रिवयामा। सुबृहित्यदग्नमुत्त्रं बृहतीं पञ्चविम्। व्यचंस्वतीः सुप्रयुणा द्वारा॑ ब्रह्माणः पुङ्किमिहृ तुर्यवाहम्। सुप्रशस्ते विश्वमिन्द्रं त्रिष्ठै
पृथवाहम्। प्रचेतसा सुयुजेन्द्रं जगतीमिहानुङ्गाहम्। पेशस्वतीत्यस्त्रः पर्ति विराजमिहृ धेन्नत्र। सुरतसुनवद्यां रुषिमिन्द्रं द्विपदमिहृक्षानुना। शतकं तु
भग्नमिन्द्रं कुकुभंमिहृ बृशात्। स्वाहांकृतीः क्षत्रमित्यच्छन्दसं बृहद॑षभं गां वयो दधतेन्द्रियमैर्विवसु नवं दुशेहृदियमैर्विवसु नव दशं गां न वयो
दधतेन्द्रियमैर्विवसु देवं सर्वं वेतु)॥८३॥

[१७]

समिद्धो अग्निः समिद्धो वरेण्यः। गायत्री छन्दं इन्द्रियम्। त्र्यविगौर्वयो
दधुः। तनूपाच्छुचित्रतः। तनूपाच्च सरस्वती। उष्णिकछन्दं इन्द्रियम्। दित्यवाङ्गौर्वयो दधुः।
इडाभिरुग्निरीड्यः। सोमां देवो अमर्त्यः॥८४॥

अनुष्टुप्छन्दं इन्द्रियम्। त्रिवस्तो गौर्वयो दधुः। सुबृहित्यः पूष्णवान्।
स्तीर्णबीर्हरमर्त्यः। बृहती छन्दं इन्द्रियम्। पञ्चविगौर्वयो दधुः। दुरो देवीदिशो
महीः। ब्रह्मा देवो बृहस्पतिः। पुङ्किश्छन्दं इहेन्द्रियम्। तुर्यवाङ्गौर्वयो दधुः॥८५॥

उषे यहीं सुपेशसा। विश्वे देवा अमर्त्याः। त्रिष्ठुप्छन्दं इन्द्रियम्। पृष्ठवाङ्गौर्वयो दधुः।
दैव्यां होतारा भिषजा। इन्द्रेण सुयुजां युजा। जगती छन्दं इहेन्द्रियम्। अनुङ्गानौर्वयो
दधुः। तिस्त्र इडा सरस्वती। भारती मूरतो विशः॥८६॥

विराद्वन्दं इहेन्द्रियम्। धेनुर्गौर्वयो दधुः। त्वष्टा॒ तुरीपो अद्भुतः। इन्द्रांश्च पुष्टिवर्धना।
द्विपाच्छन्दं इहेन्द्रियम्। उक्षा गौर्वयो दधुः। शमिता नो वनस्पतिः। सविता प्रसुवन्भगम्।
कुकुच्छन्दं इहेन्द्रियम्। वृशा वेहद्वौर्वयो दधुः। स्वाहा॑ यज्ञं वरुणः। सुक्षत्रो भैषजं करता।
अतिच्छन्दाशछन्दं इन्द्रियम्। बृहद॑षभो गौर्वयो दधुः॥८७॥
अमर्त्यस्त्रुवाङ्गौर्वयो दधुविशां वृशा वेहद्वौर्वयो दधुवृत्वार्विच च॥८८॥

[१८]

वसन्तेनर्तुना॑ देवा। वसंवस्त्रिवृता॑ स्तुतम्। रथन्तरेण तेजसा। हृविरिन्द्रे वयो दधुः।
ग्रीष्मेण देवा कृतुना॑। रुद्राः पञ्चदशे स्तुतम्। बृहता यशसा॑ बलम्। हृविरिन्द्रे वयो दधुः।
वरुषाभिरुक्ततुना॑ऽदित्याः। स्तोमे॑ सप्तदशे स्तुतम्॥८८॥

वैरूपेण विशौजंसा। हुविरिन्द्रे वयो दधुः। शारदेनर्तुना देवाः। एकविंश कृभवः स्तुतम्। वैराजेन श्रिया श्रियम्। हुविरिन्द्रे वयो दधुः। हेमन्तेनर्तुना देवाः। मरुतालिणवे स्तुतम्। बलेन शक्तीः सहः। हुविरिन्द्रे वयो दधुः। शैशिरेणर्तुना देवाः। त्रयस्त्रिंशेऽमृतं स्तुतम्। सत्येन रेवतीः क्षत्रम्। हुविरिन्द्रे वयो दधुः॥८९॥

स्तोमै सप्तदशे स्तुतः सहो हुविरिन्द्रे वयो दधुश्चत्वारै च (वृसुनेन ग्रीष्मेण वृश्चामि शारदेन हेमन्तेन शैशिरेण पद)॥२॥—[१९]

देवं बृहिरिन्द्रं वयोधसम्। देवं देवमवर्धयत्। गायत्रिया छन्दसेन्द्रियम्। तेज इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज्ञ। देवीद्वारां देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवीर्देवमवर्धयन्। उष्णिहा छन्दसेन्द्रियम्। प्राणमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज्ञ॥९०॥

देवी देवं वयोधसम्। उषे इन्द्रमवर्धताम्। अनुष्टुभा छन्दसेन्द्रियम्। वाचमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज्ञ। देवी जोष्टीं देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवी देवमवर्धताम्। बृहत्या छन्दसेन्द्रियम्। श्रोत्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज्ञ॥९१॥

देवी ऊर्जाहृती देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवी देवमवर्धताम्। पङ्क्षा छन्दसेन्द्रियम्। शुक्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज्ञ। देवा दैव्या होतारा देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवा देवमवर्धताम्। त्रिष्टुभा छन्दसेन्द्रियम्। त्विषिमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज्ञ॥९२॥

देवीस्तिस्तिस्तो देवीर्वयोधसम्। पतिमिन्द्रमवर्धयन्। जगत्या छन्दसेन्द्रियम्। बलमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज्ञ। देवो नराशःसो देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्। विराजा छन्दसेन्द्रियम्। रेत इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज्ञ॥९३॥

देवो वनस्पतिर्देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्। द्विपदा छन्दसेन्द्रियम्। भगमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज्ञ। देवं बृहिर्वारितीनां देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवं देवमवर्धयत्। कुकुभा छन्दसेन्द्रियम्। यश इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज्ञ। देवो अग्निः स्वेष्टकुदेवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्। अतिंच्छन्दसा छन्दसेन्द्रियम्। क्षत्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज्ञ॥९४॥ वियन्तु यज्ञ वीतां यज्ञ वीतां यज्ञ वेतु यज्ञ पञ्च च (देवं बृहिर्वारितीया तेजः। देवीद्वारं उष्णिहा प्राणम्। देवी देवमुषे अनुष्टुभा वाचम्। देवी जोष्टीं बृहत्या श्रोत्रम्। देवी ऊर्जाहृती पङ्क्षा शुक्रम्। देवा दैव्या होतारा त्रिष्टुभा त्विषिमां। देवीस्तिस्तिस्तो देवीः पति जगत्या

बलम्। देवो नगुशांसो विगजा रेतः। देवो वनस्पतिंद्विपदा भगम्। देवं बृहिर्वारितीनां कुकुभा यशः। देवो अुप्तिः स्मिष्टकुदतिच्छन्दसा क्षुत्रम्। वेतु वियुन्तु चतुर्वाँतुमेको वियन्तु चतुर्वापर्यदवर्धयः क्षुतुर्वर्धतुमेको उवर्धयः क्षुतुर्वर्धयत्॥)॥५॥ [२०]

स्वाद्वाँ त्वा सोमः सुरावन्तः सीसेन मित्रैऽसि यदेवा होता यक्षस्मिभेन्द्रः समिद्ध इन्द्र आचरणपिप्रा देवं बृहिरहोता यक्षस्मिभेन्द्रप्रियः समिद्धो अुप्तिरथिनुऽश्विनो हृविरिन्द्रिय देव बृहिः सरस्वत्युप्रिमुद्योशन्तो होता यक्षदिउप्युदे समिद्धो अुप्तिः समिधो वसन्तेन्तुनां देवं बृहिरिन्द्रवयोधसं विश्वितः॥२०॥

स्वाद्वाँ त्वा इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

हरिः ॐ ॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

त्रिवृथ्स्तोमो भवति। ब्रह्मवर्चुसं वै त्रिवृत्। ब्रह्मवर्चुसमेवावं रुन्धे। अग्निष्टोमः सोमो भवति। ब्रह्मवर्चुसं वा अग्निष्टोमः। ब्रह्मवर्चुसमेवावं रुन्धे। रथन्तरं सामं भवति। ब्रह्मवर्चुसं वै रथन्तरम्। ब्रह्मवर्चुसमेवावं रुन्धे। परिस्तुजी होता भवति॥१॥

अरुणो मिर्मिरस्त्रिशुक्रः। एतद्वै ब्रह्मवर्चुसस्य रूपम्। रूपेणैव ब्रह्मवर्चुसमवं रुन्धे। बृहस्पतिरकामयत देवानां पुरोधां गच्छेयुमिति। स एतं बृहस्पतिसुवर्मपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स देवानां पुरोधामगच्छत्। यः पुरोधाकामः स्यात्। स बृहस्पतिसुवेन यजेत॥२॥

पुरोधामेव गच्छति। तस्य प्रातः सवुने सुन्नेषु नाराशः सेषु। एकादश दक्षिणा नीयन्ते। एकादश माध्यं दिने सवुने सुन्नेषु नाराशः सेषु। एकादश तृतीयसवुने सुन्नेषु नाराशः सेषु। त्रयस्त्रिः शस्त्रं पद्यन्ते। त्रयस्त्रिः शद्वै देवताः। देवता एवावं रुन्धे। अश्वश्वतुस्त्रिः शः। प्राजापत्यो वा अश्वः॥३॥

प्रजापतिश्वतुस्त्रिः शो देवतानाम्। यावतीरेव देवताः। ता एवावं रुन्धे। कृष्णाजिने-अभिषिञ्चति। ब्रह्मणो वा एतद्रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मवर्चुसेनैवैनः समर्धयति। आज्येनाभिषिञ्चति। तेजो वा आज्यम्। तेज एवास्मिन्दधाति॥४॥

होता भवति यजेत् वा अश्वे दधाति॥३॥

[१]

यदग्नेयो भवति। अग्निमुखा ह्यृद्धिः। अथ यत्पौष्णः। पुष्टिर्वै पूषा। पुष्टिर्वैश्यस्य। पुष्टिमेवावं रुन्धे। प्रसुवाय सावित्रः। अथ यत्पाष्ठः। त्वष्टा हि रूपाणि विकरोति। निर्वरुणत्वाय वारुणः॥५॥

अथो य एव कश्च सन्ध्यूयते। स हि वारुणः। अथ यद्वैश्वदेवः। वैश्वदेवो हि वैश्यः। अथ यन्मारुतः। मारुतो हि वैश्यः। सैसेतानि हृवीः अष्टिं भवन्ति। सैसगणा वै मरुतः। पृश्चिरः पष्ठौही मारुत्या लभ्यते। विद्वै मरुतः। विश एवैतन्मध्यतौ अभिषिञ्चयते। तस्माद्वा एष विशः प्रियः। विशो हि मध्यतौ अभिषिञ्चयते। ऋषभचर्मेऽध्यभिषिञ्चति। स हि प्रजनयिता। दुध्रा-अभिषिञ्चति। ऊर्गवा अन्नाद्य दधिः। ऊर्जैवैनमन्नाद्यैन् समर्धयति॥६॥

वारुणो विद्वै मरुतोऽस्ते च॥२॥

[२]

यदग्नेयो भवति। आग्नेयो वै ब्रह्मणः। अथ यस्मौम्यः। सौम्यो हि ब्रह्मणः। प्रसुवायैव

सांवित्रः। अथ यद्वारहस्पत्यः। एुतद्वै ब्राह्मणस्य वाक्पृतीयम्। अथ यद्ग्रीष्मोर्मीयः। आग्रेयो वै ब्राह्मणः। तौ युदा सुङ्गच्छेते॥७॥

अथ वीर्यावत्तरो भवति। अथ यथ्सारस्वतः। एुतद्वि प्रत्यक्षं ब्राह्मणस्य वाक्पृतीयम्। निर्वरुणत्वायैव वारुणः। अथो य एुव कश्चि सन्ध्यूतैः। स हि वारुणः। अथ यद्वावापृथिव्यः। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। तं द्यावापृथिवी नान्वमन्येताम्। तमेतेनैव भांगधेयेनान्वमन्येताम्॥८॥

वज्रस्य वा एुषोऽनुमानाय। अनुमतवज्रः सूयाता इति। अष्टावेतानि हृवीऽष्टि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्री ब्रह्मवर्चसम्। गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमवर्ण रुप्ये। हिरण्येन घृतमुत्पुनाति। तेजस एुव रुचे। कृष्णाजिनेऽभिषिश्वति। ब्रह्मणो वा एुतद्वर्खसामयो रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मन्नैवैनंमृख्सामयोरध्यभिषिश्वति। घृतेनाभिषिश्वति। तथा वीर्यावत्तरो भवति॥९॥

सुङ्गच्छेते भागुपेयेनान्वमन्येताः रुपं चत्वारिं च॥३॥ [३]

न वै सोमेन सोमस्य सुवोऽस्ति। हुतो ह्येषः। अभिषुतो ह्येषः। न हि हुतः सूयतैः। सौमीऽ सूतवैशामा लभते। सोमो वै रेतोधाः। रेतं एुव तद्वधाति। सौम्यर्चाऽभिषिश्वति। रेतोधा ह्येषा। रेतः सोमः। रेतं एुवास्मिन्दधाति। यत्किं च राजसूयमृते सोमम्। तथसर्वभवति। अषाढं युथ्सु पृतनासु पप्रिम्। सुवरुषामप्स्वां वृजनस्य गोपाम्। भरेषुजाऽ सुक्षिति ऽ सुश्रवसम्। जयन्तु त्वामनु मदेम सोम॥१०॥

रेतः सोमः सुम च॥१॥ [४]

यो वै सोमेन सूयतैः। स दैवसुवः। यः पशुनां सूयतैः। स दैवसुवः। य इष्टां सूयतैः। स मनुष्यसुवः। एुतं वै पृथंये देवाः प्रायच्छन्। ततो वै सोऽप्यारुण्यानां पशूनामसूयता। यावतीः कियतीश प्रजा वाचुं वदन्ति। तासाऽ सर्वासाऽ सूयते॥११॥

य एुतेन यजतो। य उ चैनमेवं वेद। नाराशुऽस्यर्चाऽभिषिश्वति। मनुष्यो वै नराशऽसः। निहृत्य वावैतत्। अथाभिषिश्वति। यत्किं च राजसूयमनुतरवेदीकम्। तथसर्वभवति। ये मै पश्चाशतं ददुः। अश्वानाऽ सुधस्तुतिः। द्युमदग्ने महि श्रवः। बृहत्कृष्ण मुघोनाम्। नृवदंमृतनृणाम्॥१२॥

सूयते सुपस्तुतिर्मीणि च॥२॥ [५]

एष गोसुवः। पृद्विंश उक्थ्यो बृहथ्सामा। पवमाने कण्वरथन्तरं भंवति। यो वै वांजपेयः। स स्म्रादथसुवः। यो राजुसूयः। स वरुणसुवः। प्रजापतिः स्वाराज्यं परमेष्ठी। स्वाराज्यं गौरेव। गौरिंव भवति॥१३॥

य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेदां उभे बृहद्रथन्तरे भंवतः। तद्वि स्वाराज्यम्। अयुतं दक्षिणाः। तद्वि स्वाराज्यम्। प्रतिधुषाऽभिषिञ्चति। तद्वि स्वाराज्यम्। अनुद्धते वेद्यै दक्षिणत आहवनीयस्य बृहतः स्तोत्रं प्रत्यभिषिञ्चति। इयं वाव रथन्तरम्॥१४॥

असौ बृहत्। अनयोरैवैनमनन्तराहितमभिषिञ्चति। पशुस्तोमो वा एषः। तेन गोसुवः। पृद्विंशः सर्वः। रेवज्ञातः सहसा वृद्धः। क्षत्राणां क्षत्रभृत्तमो वयोधाः। महान्महित्वे तस्तमानः। क्षत्रे राष्ट्रे च जागृहि। प्रजापतेस्त्वा परमेष्ठिनः स्वाराज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। स्वाराज्यमेवैन गमयति॥१५॥

इव भवति रथन्तरमाहैकं च॥३॥ [६]

सिंहे व्याघ्र उत या पृदाकौ। त्विषिंग्नौ ब्राह्मणे सूर्ये या। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। या राजन्ये दन्तुभावायतायाम्। अश्वस्य कन्द्ये पुरुषस्य मायौ। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। या हस्तिनि द्विपिनि या हिरण्ये। त्विषिंश्चेषु पुरुषेषु गोषु॥१६॥

इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। रथे अक्षेषु वृभस्य वाजै। वाते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मै। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। राडसि विराडसि। सम्राडसि स्वराडसि। इन्द्राय त्वा तेजस्वते तेजस्वन्तः श्रीणामि। इन्द्राय त्वौजस्वते ओजस्वन्तः श्रीणामि॥१७॥

इन्द्राय त्वा पर्यस्वते पर्यस्वन्तः श्रीणामि। इन्द्राय त्वाऽज्युष्मत् आयुष्मन्तः श्रीणामि। तेजोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि। तेजस्वदस्तु मे मुखम्। तेजस्वच्छिरो अस्तु मे। तेजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्ग। तेजसा सम्पिपृण्डि मा। ओजोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि॥१८॥

ओजस्वदस्तु मे मुखम्। ओजस्वच्छिरो अस्तु मे। ओजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्ग। ओजसा सं पिपृण्डि मा। पर्योऽसि। तत्ते प्र यच्छामि। पर्यस्वदस्तु मे मुखम्। पर्यस्वच्छिरो अस्तु मे। पर्यस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्ग। पर्यसा सं पिपृण्डि मा॥१९॥

आयुरसि। तत्ते प्र यच्छामि। आयुष्मदस्तु मे मुखम्। आयुष्मच्छिरो अस्तु मे। आयुष्मान् विश्वतः प्रत्यङ्गः। आयुषा सं पिपृग्धि मा। हुममग्न आयुषे वर्चसे कृधि। प्रियः रेतो वरुण सोम राजन्। मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ। विश्वे देवा जरंदृष्ट्यथाऽसंत्॥२०॥

आयुरसि विश्वायुरसि। सुर्वायुरसि सर्वमायुरसि। यतो वातो मनोजवाः। यतः क्षरन्ति सिन्ध्यवः। तासा॑ त्वा॒ सर्वासा॑ रुचा। अभिषिश्वामि॑ वर्चसा। सुमुद्र इवासि॑ गृह्णना॑। सोम इवास्यदाभ्यः। अग्निरिव विश्वतः प्रत्यङ्गः। सूर्य इव ज्योतिषा॑ विभूः॥२१॥

अपां यो द्रवणे॑ रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। तेजसे॑ ब्रह्मवर्चसाय॑ गृह्णामि। अपां य ऊर्मो॑ रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। ओजसे॑ वीर्याय॑ गृह्णामि। अपां यो मध्यतो॑ रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। पुष्टै॑ प्रजननाय॑ गृह्णामि। अपां यो यज्ञियो॑ रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। आयुषे॑ दीर्घायुत्वाय॑ गृह्णामि॥२२॥

गोज्वांजस्वन्त श्रीणुम्योजसि॑ तत्ते॑ प्रयच्छामि॑ पर्यासा॑ समिपृग्धि॑ माऽसर्वद्विर्यज्ञियो॑ रसो॑ द्वे च॥७॥

[७]

अभिप्रेहिं वीरयस्वा। उग्रश्वेता॑ सपलहा। आतिष्ठ मित्रवर्धनः। तुभ्ये॑ देवा अधिव्रवन्। अङ्गौ॑ न्यङ्गावभित् आतिष्ठ वृत्रहृत्रथम्। आतिष्ठन्तं परि॑ विश्वे॑ अभूषन्। श्रिय॑ वसानश्वरति॑ स्वरोचा। महत्तदस्यासुरस्य॑ नाम। आ विश्वरूपो अमृतानि॑ तस्थौ। अनु॑ त्वेन्द्रो॑ मदत्वनु॑ बृहस्पतिः॥२३॥

अनु॑ सोमो॑ अन्वग्निरावीत्। अनु॑ त्वा॑ विश्वे॑ देवा अवन्तु। अनु॑ सु॑स राजानो॑ य॑ उताभिषिक्ताः। अनु॑ त्वा॑ मित्रावरुणाविहावत्मा। अनु॑ द्यावापृथिवी॑ विश्वशम्भू। सूर्यो॑ अहोभिरनु॑ त्वाऽवतु। चुन्द्रमा॑ नक्षत्रैरनु॑ त्वाऽवतु। द्यौश्वे॑ त्वा॑ पृथिवी॑ च॑ प्रचेतसा। शुक्रो॑ बृहदक्षिणा॑ त्वा॑ पिपर्तु। अनु॑ स्वधा॑ चिंकिताऽसोमो॑ अग्निः। आऽयं पृणकु॑ रजसी॑ उपस्थम्॥२४॥

बृहस्पतिः॑ सोमो॑ अग्निरेकं च॥२॥

[८]

प्रजापतिः॑ प्रजा असृजत। ता॑ अस्माथसृष्टाः॑ परांचीरायन्। स॑ पुतं प्रजा-पतिरोदनमपश्यत्। सोऽन्नं॑ भूतोऽतिष्ठत्। ता॑ अन्यत्रान्नाद्यमवित्वा। प्रजापतिं प्रजा॑ उपावर्तन्त। अन्नमेवैर्भूतं पश्यन्तीः॑ प्रजा॑ उपावर्तन्तो। य॑ पुतेन् यजते। य॑ उ॑ चैनमेव॑ वेद। सर्वाण्यन्नानि॑ भवन्ति॥२५॥

सर्वे॑ पुरुषाः। सर्वाण्येवान्नान्यव॑ रुन्धे। सर्वान्पुरुषान्। राडसि॑ विराङ्गसीत्याह।

स्वारोऽज्यमेवैन् गमयति। यद्धिरण्यं ददाति। तेजुस्तेनावं रुन्धे। यत्तिसृधन्वम्। वीर्यं तेन। यदष्टाम्॥२६॥

पुष्टं तेन। यत्कमुण्डलुम्। आयुषेन। यद्धिरण्यमा बृग्राति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेवास्मिन्दधाति। अथो तेजो वै हिरण्यम्। तेजं एवाऽत्मन्यते। यदोदूनं प्राशजाति। एतदेव सर्वमवरुद्धये॥२७॥

तदस्मिन्नेकघाऽधात्। रोहिण्यां कार्यः। यद्वाह्युण एव रोहिणी। तस्मादेव। अथो वर्षेवैनं समानानां करोति। उद्यता सूर्येण कार्यः। उद्यन्तं वा एतम् सर्वाः प्रजाः प्रतिनन्दन्ति। दिवुक्षेण्यो दर्शनीयो भवति। य एवं वेदा। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥२८॥

अवेत्योऽवभूथा(३) ना(३) इति। यद्वर्भपुञ्जीलैः पवयति। तथिस्वदेवावैति। तत्रावैति। त्रिभिः पवयति। त्रयं इमे लोकाः। एुभिरेवैनं लोकैः पवयति। अथो अपां वा एतत्तेजो वर्चः। यद्वर्भाः। यद्वर्भपुञ्जीलैः पवयति। अपामेवैनं तेजसा वर्चसाऽभिर्षिश्वति॥२९॥

भवन्त्यष्टामवरुद्धयं वदन्ति दर्भा यद्वर्भपुञ्जीलैः पवयत्येकं च॥५॥ [५]

प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयाऽन्धस्यामिति। स एतं पञ्चशारदीयमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स बहोर्भूयानभवत्। यः कामयेत बहोर्भूयाऽन्धस्यामिति। स पञ्चशारदीयेन यजेत। बुहोरेव भूयाऽन्धवति। मरुस्तोमो वा एषः। मरुतो हि देवानां भूयिष्ठाः॥३०॥

बुहर्भवति। य एतेन यजते। य उचैनमेवं वेदा। पञ्चशारदीयो भवति। पञ्च वा क्रृतवः संवर्थस्तः। क्रृतुष्वेव संवर्थस्ते प्रतिं तिष्ठति। अथो पञ्चाक्षरा पुङ्किः। पाङ्को यज्ञः। यज्ञमेवावरुन्धे। सप्तदशः स्तोमा नाति यन्ति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै॥३१॥

भूयिष्ठा यन्ति द्वे च॥१०॥ [१०]

अगस्त्यौ मरुद्ध्यं उक्षणः प्रौक्षत्। तानिन्द्र आदत्ता। त एतेन वज्रमुद्यत्याभ्यायन्त। तानगस्त्यश्वैवेन्द्रश्च कयाशुभीयेनाशमयताम्। ताङ्गुन्तानुपाह्यत। यत्कयाशुभीयं भवति शान्त्यै। तस्मादेत ऐन्द्रामारुता उक्षाणः सवनीयो भवन्ति। त्रयः प्रथमेऽहन्ता लभ्यन्ते। एवं द्वितीयै। एवं तृतीयै॥३२॥

एवं चतुर्थे। पश्चोत्तमेऽहन्ता लभ्यन्ते। वर्षिष्ठमिव ह्येतदहः। वर्षिष्ठः समानानां भवति। य एतेन यजते। य उचैनमेवं वेदा। स्वारोऽज्यं वा एष यज्ञः। एतेन वा एकुया वा कान्दमः स्वारोऽज्यमगच्छत्। स्वारोऽज्यं गच्छति। य एतेन यजते॥३३॥

य उ चैनमेवं वेदं। मारुतो वा एषः स्तोमः। एतेन वै मरुतो देवान् भूयिष्ठा अभवन्। भूयिष्ठः समानानां भवति। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेदं। पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः। आ पञ्चमात्पुरुषादन्नमत्ति। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेदं। सप्तदशः स्तोमानाति यन्ति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरेव नैति॥ ३४॥

तृतीये गच्छति य एतेन यजते इति य एतेन यजते य उ चैनमेवं वेदं त्रीणि च (अगस्त्यः स्वाराज्यं मारुतः पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः सप्तदशः प्रजापतेरेव नैति॥)॥ ३॥ [११]

अस्या जरासो दुमा मुरित्रिः। अर्चद्वूमासो अग्रयः पावकाः। श्विचीचयः क्षत्रासो भुरण्यवः। वनरूपदौ वायवो न सोमाः। यजां नो मित्रावरुणा। यजां देवाः कृतं बृहत्। अग्ने यक्षे स्वन्दमम्। अश्विना पिबते युतम्। दीद्यंगी शुचिव्रता। कृतुना यज्ञवाहसा॥ ३५॥

द्वे विरुपे चरतः स्वर्थैः। अन्याऽन्यां वृथसमुपं धापयेते। हरिरन्यस्यां भवति स्वधावान्। शुक्रो अन्यस्यां ददशे सुवर्चाः। पूर्वापरं चरतो माययैतौ। शिशू क्रीडन्तौ परि यातो अध्वरम्। विश्वान्यन्यो भुवनाऽभिचर्षैः। कृतून्यन्यो विदधंजायते पुनः। त्रीणि शता त्रीषुहस्राण्यग्निम्। त्रिःशच्च देवा नवं चाऽसपर्यन्॥ ३६॥

औक्षं घृतैरास्तृणन्बुरुहिरस्मै। आदिष्ठोतां न्यापादयन्त। अग्निनाऽग्निः समिध्यते। कविर्गृहपतिर्युवां। हृव्यवाङ्मुखाऽस्यः। अग्निर्देवानां जुठरम्। पूर्तदक्षः कुविक्रतुः। देवो देवेभिरा गमत्। अग्निश्रियो मरुतो विश्वकृष्टयः। आ त्वेषमुग्रमवं ईमहे वयम्॥ ३७॥

ते स्वानिनौ रुद्रियां वरुषनिर्णिजः। सिंहा न हेषक्रतवः सुदानवः। यदुक्तुमे मरुतो मध्यमे वाँ। यद्वाऽवृमे सुभगासो दिवि इ। ततो नो रुद्रा उत वाऽन्वस्य। अग्ने वित्ताद्विषो यद्यजामः। ईडे अग्निः स्ववंसुन्नमोभिः। इह प्रसुतो वि च यत्कृतं नः। रथैरिव प्रभर्व वाजुयद्विः। प्रदक्षिणिमरुताङ्गु स्तोमंमृद्याम्॥ ३८॥

श्रुधि श्रुत्कर्ण वहिभिः। देवैरग्ने सुयावभिः। आसीदन्तु बुहिषि। मित्रो वरुणो अर्यमा। प्रातर्यावाणो अध्वरम्। विश्वेषामर्दितिर्यज्ञियानाम्। विश्वेषामर्तिर्थिर्मानुषाणाम्। अग्निर्देवानामवं आवृणनः। सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः। त्वे अग्ने सुमतिं भिक्षमाणाः॥ ३९॥

दिवि श्रवो दधिरे यज्ञियासः। नक्तां च चक्रुषसा विरुपे। कृष्णं च वर्णमरुणं च सन्धुः। त्वामग्ने आदित्यासं आस्यम्। त्वां जिह्वाः शुचयश्चक्रिरे कवे। त्वाः रातिषाचो अध्वरेषु सश्विरे। त्वे देवा हुविरदन्त्याहुतम्। नि त्वा यज्ञस्य साधनम्। अग्ने होतारमृत्विजम्॥

वृनुष्वदेव धीमहि प्रचेतसम्। जीरं दूतममर्त्यम्॥४०॥

यज्ञवाहुसाप्तर्णव्यमृद्धा निक्षेमाणः प्रवैतपत्मकं च॥६॥

[१२]

तिष्ठा हरी रथे आ युज्यमाना याहि। वायुर्न नियुतो नो अच्छं। पिबास्यन्यौ अभिसृष्टो अस्मे। इन्द्रः स्वाहा ररिमा ते मदाया कस्य वृषा सुते सचाँ। नियुत्वान्वृषभो रणत। वृत्रहा सोमपीतये। इन्द्रं वयं मंहाधने। इन्द्रमर्भं हवामहे। युजं वृत्रेषु वृत्रिणम्॥४१॥

द्विता यो वृत्रहन्तमः। विद इन्द्रः शतऋतः। उपं नो हरिभिः सुतम्। स सूर आजनयं ज्योतिरिन्द्रम्। अया धिया तरणिरद्रिवरहाः। कृतेन शुष्मी नवमानो अर्कैः। व्युस्मिधौ अस्तो अद्रिर्बिभेद। उतत्यदाश्वधियम्। यदिन्द्र नाहुपीष्वा। अग्रे विक्षु प्रतीदयत॥४२॥

भरेष्विन्द्रं सुहवं हवामहे। अऽहोमुचं सुकृतं दैव्यं जनम्। अग्निं मित्रं वरुणं सातये भगम्। द्यावापृथिवी मरुतः स्वस्तयैः। महि क्षेत्रं पुरुश्चन्द्रं वि विद्वान्। आदिथसखिभ्यश्चरथः समैरत्। इन्द्रो नृभिरजनदीद्यानः साकम्। सूर्यमुषसं गातुमग्निम्। उरुं नो लोकमनु नेषि विद्वान्। सुवर्वज्योतिरभयं स्वस्ति॥४३॥

ऋष्वा ते इन्द्र स्थविरस्य बाहू। उपस्थेयाम शरणा बृहन्ता। आ नो विश्वाभिरुतिभिः सुजोषाः। ब्रह्मं जुषाणो हर्यश्च याहि। वरीवृजस्थविरेभिः सुशिप्र। अस्मे दधद्वृषणं शुष्मामिन्द्र। इन्द्राय गावं आशिरम्। दुदुहे वृत्रिणं मधुं। यथसीमुपहुरे विदत्। तास्ते वत्रिन्येनवो जोजयुर्नः॥४४॥

गमस्तयो नियुतो विश्वांगः। अहरहर्भूय इओगुवानाः। पूर्णा इन्द्र क्षुमतो भोजनस्य। इमां ते धियं प्र भरे महो महीम्। अस्य स्तोत्रे धिषणा यत्त आनुजो। तमुंसुवे च प्रसुवे च सासहिम्। इन्द्रं देवासः शवसा मदं ननु॥४५॥

वृत्रिणमयथ्वस्ति जोजयुर्नः सुस च॥५॥

[१३]

प्रजापतिः पशूनसृजत। तैऽस्माश्मृष्टाः परां च आयन्। तान्ग्रिष्टोमेन नाऽप्नोत्। तानुकथ्यैन नाऽप्नोत्। तान्थ्योऽशिना नाऽप्नोत्। तात्रात्रिया नाऽप्नोत्। तान्थसुन्धिना नाऽप्नोत्। सोऽग्निमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तान्ग्रिष्टिवृता स्तोमेन नाऽप्नोत्॥४६॥

स इन्द्रमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तानिन्द्रः पश्वदशेन स्तोमेन नाऽप्नोत्। स विश्वान्देवानंब्रवीत्। इमान्म ईप्सतेति। तान् विश्वदेवाः संपश्वदशेन स्तोमेन नाऽप्सुवन्। स विष्णुमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तान् विष्णुरेकविश्वेन स्तोमेनाऽप्नोत्।

वारवन्तीयैनावारयत्॥४७॥

इदं विष्णुर्वि चक्रम् इति व्यक्तमत। यस्मात्पृशवः प्रप्रेव भ्रशैरन्। स एतेन यजेत। यदप्रोत्। तदसोर्यमस्यासोर्यमत्वम्। एतेन वै देवा जैत्वानि जित्वा। यं कामुमकामयन्तु तमाऽप्सुवन्। यं कामं कामयते। तमेतेनाऽप्सोति॥४८॥

स्तोमेन नाऽप्रादेवारयत् नवं च॥३॥ [१४]

व्याघ्रोऽयमग्नौ चरति प्रविष्टः। ऋषीणां पुत्रो अभिशस्तिपा अयम्। नमस्कारेण नमस्ते जुहोमि। मा देवानां मिथुयाकर्म भागम्। सावीरहि देव प्रसवाय पित्रे। वृष्णिंमस्मै वरिमाणमस्मै। अथास्मभ्य उ सवितः सर्वतांता। दिवेदिव आ सुवा भूरि पृथ्वः। भूतो भूतेषु चरति प्रविष्टः। स भूतानामधिपतिर्बभूव॥४९॥

तस्य मृत्यौ चरति राजुसूयम्। स राजा राज्यमनु मन्यतामिदम्। येभिः शिल्पैः पप्रथानामद्वहत्। येभिर्द्यामभ्यपि शत्रुजापतिः। येभिर्वर्चं विश्वरूपां समव्ययत्। तेनेममंग्र इह वर्चसा समझ्नि। येभिरादित्यस्तपति प्र केतुभिः। येभिः सूर्यो ददृशे चित्रभानुः। येभिर्वर्चं पुष्कलेभिरव्ययत्। तेनेममंग्र इह वर्चसा समझ्नि॥५०॥

आज्यं भातु शवसा पश्च कृषीः। इन्द्रे इव ज्येष्ठो भवतु प्रजावान्। अस्मा अस्तु पुष्कलं चित्रभानु। आज्यं पृष्ठकुर रजसी उपस्थम्। यत्ते शिल्पं कशयप रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्म्यूर्या अपिता: सुस साकम्। तस्मिन्नाजानमधि विश्रयेमम्। घोरसि पृथिव्यसि। व्याघ्रो वैयाघ्रेऽधिः॥५१॥

विश्रयस्व दिशो महीः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशत्। या दिव्या आपुः पर्यसा सम्भूवः। या अन्तरिक्ष उत पार्थिवीर्याः। तासां त्वा सर्वसां रुचा। अभिषिश्चामि वर्चसा। अभि त्वा वर्चसाऽसिचं दिव्येन। पर्यसा सुह। यथासा राष्ट्रवर्धनः॥५२॥

तथा त्वा सविता करत। इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्। समुद्रव्यचसङ्गिरः। रथीतमः रथीनाम्। वाजानां सत्पतिं पतिम्। वसंवस्त्वा पुरस्ताऽभिषिश्चन्तु गायत्रेण छन्दसा। रुद्रास्त्वा दक्षिणतोऽभिषिश्चन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसा। आदित्यास्त्वा पश्चादभिषिश्चन्तु जागतेन छन्दसा। विश्वं त्वा देवा उत्तरतोऽभिषिश्च त्वाऽनुष्टुभेन छन्दसा।

बृहस्पतिस्त्वोपरिष्टादुभिषिंश्चतु पाङ्केन छन्दसा॥५३॥

अऽरुणं त्वा वृक्मुग्रज्ञं जङ्गुरम्। रोचमानं मुरुतामग्रे अर्चिषः। सूर्यवन्तं मुघवानं विषासुहिम्। इन्द्रमुक्थेषु नामहृतमः हुवेम। प्र ब्रह्मवां सिसृतं जीवसे नः। आ नो गव्यौतिमुक्षतं घृतेन। आ नो जने श्रवयतं युवाना। श्रुतं मै मित्रावरुणा हवेमा। इन्द्रस्य ते वीर्यकृतः। बाहू उपावं हरामि॥५४॥

बृहवायं यत्तेनमम्भु इह वर्चसा समङ्गि वैयाग्रेऽधिं गाढवर्धनः पाङ्केन छन्दसोपावंहरामि॥६॥ [१५]

अभि प्रेहि वीरयस्व। उग्रश्चेत्तां सपल्हा। आतिष्ठ वृत्रहन्तमः। तुभ्यं देवा अधिंब्रवन्। अङ्गौ न्युङ्गावुभितो रथं यौ। ध्वान्तं वाताग्रमनु सुश्वरन्तौ। दूरहेतिरन्दियावान्यत्त्री। ते नोऽग्रयः पप्रयः पारयन्तु। नमस्त ऋषे गद। अव्यथायै त्वा स्वधायै त्वा॥५५॥

मा न इन्द्राभितस्त्वद्व्यारिष्टासः। एवा ब्रह्मन्तवेदस्तु। तिष्ठ रथे अधि यद्वत्रहस्तः। आ रुशमीन्देव युवसे स्वश्वः। आ तिष्ठ वृत्रहन्त्रातिष्ठन्तुं परिं। अनु त्वेन्द्रो मदत्वनु त्वा मित्रावरुणौ। द्यौश्वं त्वा पृथिवी च प्रचेतसा। शुक्रो बृहदक्षिणा त्वा पिपर्तु। अनु स्वधा चिंकिताऽ सोमां अग्निः। अनु त्वाऽवतु सविता सुवेन।॥५६॥

इन्द्रं विश्वां अवीवृधन्। सुमुद्रव्यं च सुङ्गिरः। रथीतमः रथीनाम्। वाजानाऽ सत्पत्तिं पतिम्। परिमा सेन्या घोर्णाः। ज्यानां वृजन्तु गृध्रवः। मेथिष्ठाः पिन्वमाना इह। मां गोपतिमभि संविशन्तु। तन्मेऽनुमतिरनु मन्यताम्। तन्माता पृथिवी तत्प्रिता द्यौः॥५७॥

तद्वावाणः सोमसुतो मयोभुवः। तदश्विना शृणुतः सौभगा युवम्। अवं ते हेड उदृतमम्। एना व्याघ्रं परिषस्वजानाः। सिंहः हिन्वन्ति महृते सौभग्या। सुमुद्रं न सुहुवन्तस्थिवा ऽसमै। मर्मज्यन्ते द्वीपिनमप्सवन्तः। उदसावेतु सूर्यः। उदिदं मामकं वचः। उदिदिह देव सूर्य। सह वग्नुना मम। अहं वाचो विवाचनम्। मयि वागस्तु धर्णसिः। यन्तु नदयो वर्षन्तु पुर्जन्याः। सुपिप्ला ओषधयो भवन्तु। अन्नवतामोदनवतामामिक्षवताम्। एषा ऽ राजा भूयासम्॥५८॥

स्वधायै त्वा सुवेन द्यौः सूर्य सुत च॥८॥ [१६]

ये केशिनः प्रथमाः सत्रमासत। येभिराभृतं यदिदं विरोचते। तेभ्यो जुहोमि बहुधा घृतेन। रायस्पोषेणेमं वर्चसा सः सृजाथ। नर्ते ब्रह्मणस्तपसो विमोकः। द्विनाम्रीं दीक्षा वशिनीं हुंग्रा। प्र केशाः सुवते काण्डिनो भवन्ति। तेषां ब्रह्मदीशे वपनस्य नान्यः। आ

रोहु प्रोष्ठं विष्णहस्तं शत्रून्। अवास्त्रागदीक्षा वृशिनी ह्युग्रा॥५९॥

देहि दक्षिणां प्रतिरस्वायुः। अथामुच्यस्तु वरुणस्य पाशांत्। येनावपथसविता क्षुरेण। सोमस्य राजो वरुणस्य विद्वान्। तेन ब्रह्माणो वपतेदमस्योर्जेमम्। रुद्धा वर्चसा सः सृजाथा। मा ते केशननु गुद्धचर्च एतत्। तथा धाता करोतु ते। तुभ्युमिन्द्रो बृहस्पतिः। सुविता वर्च आदधात्॥६०॥

तेभ्यो निधानं बहुधा व्येच्छन्। अन्तरा द्यावांपृथिवी अपः सुवः। दर्भस्तुम्बे वीर्यकृते निधाय। पौङ्स्येनेमं वर्चसा सः सृजाथा। बलं ते बाहुवोः संविता दंधातु। सोमस्त्वाजनकु पयसा घृतेन। स्त्रीषु रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्। पौङ्स्येनेमं वर्चसा सः सृजाथा। यथसीमन्तं कङ्कतस्ते लिलेख। यद्वा क्षुरः परिवर्वर्ज वपङ्स्ते। स्त्रीषु रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्। पौङ्स्येनेमः सः सृजाथो वीर्येण॥६१॥

अवास्त्रागदीक्षा वृशिनी ह्युग्राऽद्यावर्जु वपङ्स्ते द्वे चं॥३॥ [१७]

इन्द्रं वै स्वाविशो मरुतो नापाचायन्। सोऽनपचाय्यमान एतं विघ्नमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। तेनैवासान्तः सः स्तुभ्यं व्यहन्। यद्यहन्। तद्विघ्नस्य विघ्नत्वम्। वि पाप्मानं भ्रातृव्यः हते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥६२॥

य राजानं विशो नापचायेयुः। यो वा ब्राह्मणस्तमसा पाप्मना प्रावृतः स्यात्। स एतेन यजेत् विघ्नेनैवैनद्विहत्य। विशामाधिपत्यं गच्छति। तस्य द्वे द्वादशे स्तोत्रे भवतः। द्वे चतुर्विंशो। औद्विद्यमेव तत्। एतद्वै क्षत्रस्योद्विद्यम्। यदस्मै स्वाविशो बलिः हरन्ति॥६३॥

हरन्त्यस्मै विशो बलिम्। ऐनुमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं वेद। प्रबाहुग्वा अग्रे क्षत्राण्यातेषुः। तेषामिन्द्रः क्षत्राण्यादत्त। न वा इमानि क्षत्राण्यभूवन्निति। तत्रक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्। आ श्रेयसो भ्रातृव्यस्य तेज इन्द्रियं दत्ते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥६४॥

तद्यथा ह वै सच्चक्रिणौ कप्लकावुपावहितौ स्याताम्। एवमेतौ युग्मन्तौ स्तोमौ। अयुक्तु स्तोमेषु क्रियेते। पाप्मनोऽपहत्यै। अप पाप्मानं भ्रातृव्यः हते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। तद्यथा ह वै सूतग्रामाण्यः। एवं छन्दाऽस्मि। तेष्वसावादित्यो बृहतीरभ्यूढः॥६५॥

स्तोबृहतीषु स्तुवते स्तो बृहन्। प्रजयो पशुमिरसानीत्येव। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते।

व्यतिषक्तं वै क्षत्रं विशा। विशेवैन् क्षत्रेण व्यतिषज्जति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै ग्रामणीः संजातैः। संजातैरैवैन् व्यतिषज्जति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै पुरुषः पाप्मभिः। व्यतिषक्ताभिरेवास्य पाप्मनो नुदते॥६६॥

वेद हरन्येनमेवं वेदाभ्यूठः पाप्मभिरेकं च॥५॥

[१८]

त्रिवृद्यदौश्र्योऽग्निमुखा हृद्युर्यदौश्र्ये औश्रयो न वै सोमेन् यो वै सोमेनैष गौमुवः सिंहैऽभि प्रेहि मित्रवधेनः प्रजापतिरकामयत बुहोर्मूलनगस्योऽप्या जरासुस्तिष्ठा हरीं प्रजापतिः पशून्याप्नोऽयमभिप्रेहि वृहन्तमो ये केशिन् इन्द्रं वा अष्टादशा॥१८॥
त्रिवृद्यो वै सोमेनायुरुप्ति बहुभवति तिष्ठा हरीरथु आयं भातु तेभ्यै निघान् पटद्यंष्ठिः॥६६॥
त्रिवृद्यपाप्मनो नुदते॥

हरिः ॐ ॥

॥इति श्रीकृष्णायज्ञुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥अष्टमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः॥

पीवोन्नां रयिवृद्धः सुमेधाः। श्वेतः सिंषक्ति नियुतांभिश्रीः। ते वायवे समनसो वित्स्थुः। विश्वेन्नरः स्वपत्यानि चकुः। रायेऽनु यज्ञज्ञतृ रोदसी उभे। राये देवी धिषणा धाति देवम्। अधा वायुं नियुतः सश्वत् स्वाः। उत श्वेतं वसुधितिनिरेके। आ वायो प्रयाभिः। प्र वायुमच्छ बृहती मनीषा॥१॥

बृहद्र्विणि विश्ववारां रथप्राम्। द्युतद्यांमा नियुतः पत्यमानः। कुविः कुविमियक्षसि प्रयज्ज्यो। आ नौ नियुद्दिः शतिर्नाभिरध्वरम्। सहस्रिणोभिरुपं याहि यज्ञम्। वायो अस्मिन् हृविषिं मादयस्व। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। प्रजापते न त्वदेतान्यन्यः। विश्वा जातानि परि ता बंभूवा। यत्कामास्ते जुहुमस्तं नौ अस्तु॥२॥

वयः स्याम पतयो रयीणाम्। रयीणां पति यज्ञतं बृहन्तम्। अस्मिन्भरे नृतम् वाजंसातौ। प्रजापतिं प्रथमजामृतस्य। यजाम देवमधिं नो ब्रवीतु। प्रजापते त्वन्निधिः पुराणः। देवानां पिता जनिता प्रजानाम्। पतिर्विश्वस्य जगतः परस्पाः। हृविनो देव विहवे जुषस्व। तवेमे लोकाः प्रदिशो दिशश्च॥३॥

परावतो निवतं उद्गतंश्च। प्रजापते विश्वसृज्ञीवधंन्य इुदं नौ देव। प्रतिर्हर्य हृव्यम्। प्रजापतिं प्रथमं यज्ञियानाम्। देवानामग्रे यज्ञतं यंजध्वम्। स नौ ददातु द्रविणः सुवीर्यम्। रायस्पोषं वि ष्यतु नाभिर्मुस्मे। यो राय ईशे शतदाय उक्ष्यः। यः पशूनां रक्षिता विष्ठितानाम्। प्रजापतिः प्रथमजा क्रुतस्य॥४॥

सुहस्रधामा जुषतां हृविर्विः। सोमापूषणौ देवौ। सोमापूषणा रजसो विमानम्। सप्तचक्रः रथमविश्वमिन्वम्। विष्पूवृत्तं मनसा युज्यमानम्। तं जिन्वथो वृषणा पञ्चरश्मिम्। दिव्यन्यः सदनं चक्र उच्चा। पृथिव्यामन्यो अध्यन्तरिक्षे। तावस्मयं पुरुवारं पुरुक्षुम्। रायस्पोषं विष्यतान्नाभिर्मुस्मे॥५॥

यियं पूषा जिन्वतु विश्वमिन्वः। रयिः सोमो रयिपतिर्दधातु। अवतु देव्यदितिरन्वा। बृहद्वदेम विदथै सुवीराः। विश्वान्यन्यो भुवना जजानां। विश्वमन्यो अभिचक्षाण एति। सोमापूषणाववत् धियं मे। युवभ्यां विश्वाः पृतना जयेम। उदृतमं वरुणास्तभ्राद्याम्।

यत्किं चेदं किंतुवासः। अवं ते हेडस्तत्वा यामि। आदित्यानुमवंसा न दक्षिणा। धारयन्त
आदित्यासांस्ति स्त्रो भूर्मीर्घरयन्। यज्ञो देवानां शुचिरुपः॥६॥
मनीषाऽस्तु चर्चस्यास्मे किंतुवासंश्वत्वार्थं च॥६॥

[१]

ते शुक्रासः शुचयो रश्मिवन्तः। सीदंत्रादित्या अधि बुरुहिं प्रिये। कामेन देवाः
सुरथं दिवो नः। आ यान्तु यज्ञमुपं नो जुषाणाः। ते सूनवो अदितेः पीवसामिषम्। घृतं
पिन्वत्रिहर्यन्ते ज्ञाः। प्र यज्ञिया यज्ञमानाय येमुरे। आदित्याः कामं पितुमन्तमुस्मे। आ
नः पुत्रा अदितेर्यान्तु यज्ञम्। आदित्यासः पृथिभिर्देवयानैः॥७॥

अस्मे कामं दाशुषे सुन्नमन्तः। पुरोडाशं घृतवन्तं जुषन्ताम्। स्कृभायत निरक्षति इ
सेधृतामौतिम्। प्र रश्मिभिर्यतं माना अमृथाः। आदित्याः कामं प्रयत्नां वषष्टुतिम्। जुषध्वं नो
हृव्यदाति यजत्राः। आदित्यान्काममवंसे हुवेम। ये भूतानि जनयन्तो विचिरव्युः। सीदन्तु
पुत्रा अदितेरुपस्थम्। स्तीर्णं बुरुहिर्हविरद्याय देवाः॥८॥

स्तीर्णं बुरुहिः सीदता यज्ञे अस्मिन्। ध्राजाः सेधन्तो अमृतं दुरेवाम्। अस्मभ्यं पुत्रा
अदितेः प्र यस्त। आदित्याः कामं हविषो जुषाणाः। अग्ने नयं सुपथो राये अस्मान्।
विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोर्ध्वंस्मञ्जुहरुणमेनः। भूर्यिष्ठान्ते नमं उक्तिं विधेम। प्र
वः शुक्राय भानवे भरध्वम्। हृव्यं मृतिं चाग्रये सुपूतम्॥९॥

यो दैव्यानि मानुषा जनू॒षिं। अन्तर्विश्वानि विद्वन् जिगाति। अच्छा गिरे मतयो
देवयन्तीः। अग्निं यन्ति द्रविणं भिक्षामाणाः। सुसन्दृशं सुप्रतीकुङ्कु स्वश्वम्। हृव्यवाहं मरति
मानुषाणाम्। अग्ने त्वमस्मद्युयोधर्मीवाः। अर्नग्नित्रा अभ्यंमन्त कृष्टीः। पुनरस्मभ्यं
सुविताय देव। क्षां विश्वभिर्जर्भिर्यजत्र॥१०॥

अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्। स्वस्तिभिरति दुर्गणि विश्वा। पूशं पृथ्वी बहुला
नं उर्वा। भवां तोकाय तनयाय शं योः। प्रकारवो मनना वच्यमानाः। देवद्रीर्चीं नयथ
देवयन्तः। दक्षिणावाङ्मूजिनी प्राच्येति। हविर्भरन्त्यग्रये घृताचीं। इन्द्रं नरो यज्ञे रथम्।
जुगृभ्णाते दक्षिणमिन्द्र हस्तम्॥११॥

वसूयवो वसुपते वसूनाम्। विद्वा हि त्वा गोपति शूर गोनाम्। अस्मभ्यं चित्रं
वृषणं रथिन्दाः। तवेदं विश्वभितः पशव्यम्। यत्पश्यसि चक्षसा सूर्यस्य। गवामसि

गोपतिरेकं इन्द्र। भृक्षीमहि ते प्रयत्नस्य वस्वः। समिन्द्र णो मनसा नेषि गोभिः। सः सूरिमैर्मधवन्धसः स्वस्त्या। सं ब्रह्मणा देवकृतं यदस्ति॥१२॥

सं देवानाऽ सुमत्या यज्ञियानाम्। आराच्छत्रुमप बाधस्व दूरम्। उग्रो यः शम्बः पुरुहूत तेन। अस्मे धेहि यवम्नोमदिन्द्र। कृथीधियं जरिते वाजरलाम्। आ वेधसः स हि शुचिः। बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। मुहो ज्योतिषः परमे व्योमन्। सुप्तास्यस्तुविजातो रवेण। वि सुप्तरश्मिरथमत्तमाऽसि॥१३॥

बृहस्पतिः समजयद्वसूनि। मुहो ब्रजान्मोमतो देव एषः। अपः सिषांसन्ध्युवरप्रतीतः। बृहस्पतिरहन्त्यमित्रमैः। बृहस्पते पर्येवा पित्रे। आ नौ दिवः पावीरवी। इमा ज्ञहाना यस्ते स्तनः। सरस्वत्यभि नौ नेषि। इयः शुष्मेभिर्बिसखा इवारुजत्। सानु गिरीणां तविषेभिर्मिर्मिभिः। पारावद्ग्रीमवसे सुवृक्तिभिः। सरस्वतीमा विवासेम धीतिभिः॥१४॥
देवयानेद्वा: सुपूर्तं यजत्र हस्तमिति तमाइस्यमिभृद्वं च॥१५॥

[२]

सोमो धेनुः सोमो अर्वन्तमाशुम्। सोमो वीरं कर्मण्य ददातु। सादन्यं विद्यथः सभेयम्। पितुः श्रवणं यो ददाशदस्मै। अषाढं युथु त्वः सोम क्रतुभिः। या ते धामानि हविषा यजन्ति। त्वमिमा ओषधीः सोम विश्वाः। त्वमुपो अंजनयस्त्वङ्गाः। त्वमाततन्थोर्वन्तरिक्षम्। त्वं ज्योतिषा वि तमो वर्वथ॥१५॥

या ते धामानि दिवि या पृथिव्याम्। या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु। तेभिर्नौ विश्वैः सुमना अहेडन्। राजन्थसोम प्रति हृव्या गृभाया। विष्णोर्नुकं तदस्य प्रियम्। प्र तद्विष्णुः। पुरो मात्रया तनुवा वृधान। न ते महित्वमन्वशजुवन्ति। उभे ते विद्व रजसी पृथिव्या विष्णो देव त्वम्। पुरमस्य विश्वे॥१६॥

विचक्रमे त्रिदेवः। आ ते मुहो यो जात एव। अभि गत्राणि। आभिः स्पृधौ मिथीररिषण्यन्। अमित्रस्य व्यथया मन्युमिन्द्र। आभिर्विश्वा अभियुजो विषूचीः। आर्यविशोवतरीदासीः। अयः शृण्वे अध जयत्रुत घन्। अयमुत प्र कृणुते युधा गाः। यदा सत्यं कृणुते मन्युमिन्द्रः॥१७॥

विश्वे दृढं भयत एजदस्मात्। अनु स्वधामक्षरन्नापो अस्य। अवर्धत मध्य आ नाव्यानाम्। सधीचीनेन मनसा तमिन्द्र ओजिष्ठेन। हन्मनाहन्त्रभिद्यून्। मरुत्वन्तं वृषभं वावधानम्। अकवारिं दिव्य शासमिन्द्रम्। विश्वासाहमवसे नूतनाया। उग्रः सहोदामिह

त ए हुवेमा जनिष्ठा उग्रः सहसे तुराये॥१८॥

मुद्र ओजिष्ठो बहुलाभिमानः। अवर्धन्निन्द्रं मुरुतश्चिदत्रा। मृता यद्वीरं दुधनुद्धनिष्ठा। क्वस्यावौ मरुतः स्वधाऽऽसौत्। यन्मामेकं सुमधत्ताहित्यै। अहं ह्युग्रस्तंविपस्तुविष्मान्। विश्वस्य शत्रोरनं वधस्तेः। वृत्रस्य त्वा श्वसथा दीषमाणाः। विश्वे देवा अंजहुर्ये सखायाः। मुरुद्धिरिन्द्रं सुख्यं ते अस्तु॥१९॥

अथेमा विधाः पृतना जयासि। वर्धो वृत्रं मरुत इन्द्रियेण। स्वेन भासेन तविषो बभूवान्। अहमेता मनवे विश्वश्चन्द्राः। सुगा अपश्चकरु वज्रबाहुः। स यो वृषा वृष्णियेभिः समोकाः। महो दिवः पृथिव्याश्च सम्राट्। सतीनसत्त्वा हव्यो भरेषु। मरुत्वां नो भवत्विन्द्रं ऊती। इन्द्रो वृत्रमंतरद्वत्तूर्यै॥२०॥

अनाधृष्यो मधवा शूर इन्द्रः। अन्वेन विशो अमदन्त पूर्वोः। अयं राजा जगतश्चरणीनाम्। स एव वीरः स उ वीर्यवान्। स एकराजो जगतः परस्पाः। यदा वृत्रमतरच्छूर इन्द्रः। अथाभवद्विमिताभिक्रत्तनाम्। इन्द्रो यज्ञं वर्धयन्विश्ववेदाः। पुरोडाशस्य जुषतां हविर्नः। वृत्रं तीर्त्वा दानवं वज्रबाहुः॥२१॥

दिशोऽहं हृहिता हृहेण। इमं यज्ञं वर्धयन्विश्ववेदाः। पुरोडाशं प्रति गृणात्विन्द्रः। यदा वृत्रमतरच्छूर इन्द्रः। अथैकराजो अभवज्ञनानाम्। इन्द्रो देवाञ्छम्बरहत्य आवत्। इन्द्रो देवानांभवत्पुरोगाः। इन्द्रो यज्ञे हविषां वावृथानः। वृत्रतूर्नो अभयं शर्म यस्त। यः सुस सिन्धुं रदधात्पृथिव्याम्। यः सुस लोकानकृणोदिशश्च। इन्द्रो हविष्मान्थसगणो मुरुद्धिः। वृत्रतूर्नो यज्ञमिहोप यासत्॥२२॥

वर्वर्थ विष्टु इन्द्रस्तुरायास्तु वृत्रतूर्ये वज्रबाहुः पृथिव्यात्रीर्णि च॥८॥ [३]

इन्द्रस्तरस्वानभिमातिहोग्रः। हिरण्यवाशीरिषिरः सुवृषाः। तस्य वयं सुमुतौ यज्ञियस्य। अपि भद्रे सौमनसे स्यामा। हिरण्यवर्णो अभयं कृणोतु। अभिमातिहेन्द्रः पृतनासु जिष्णुः। स नः शर्म त्रिवर्क्षथं वि यस्त। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। इन्द्रः स्तुहि वृत्रिणुः स्तोमपृष्ठम्। पुरोडाशस्य जुषतां हविर्नः॥२३॥

हुत्वाऽभिमातीः पृतनाः सहस्वान्। अथाभयं कृणुहि विश्वतो नः। स्तुहि शूरं

वृत्तिर्णमप्रतीक्षम्। अभिमातिहनं पुरुहृतमिन्द्रम्। य एकं इच्छुतपतिर्जनेषु। तस्मा इन्द्राय हविरा जुहोत। इन्द्रौ देवानांमधिपाः पुरोहितः। दिशां पतिरभवद्वाजिनीवान्। अभिमातिहा तविषस्तुविष्मान्। अस्मभ्य चित्रं वृष्णं रुयिन्दात्॥२४॥

य इमे द्यावापृथिवी महित्वा। बलेनादहृदभिमातिहेन्द्रः। स नौ हृविः प्रति गृण्णातु रातयै। देवानां देवो निंधिपा नौ अव्यात। अनवस्ते रथं वृष्णे यत्ते। इन्द्रस्य नु वीर्याण्यहुन्नहिम्। इन्द्रौ यातोऽवसितस्य राजा। शमस्य च शृङ्गिणो वज्रबाहुः। सेदु राजा क्षेति चर्षणीनाम्। अरात्र नेमिः परि ता बभूव॥२५॥

अभि सिध्मो अजिगादस्य शत्रून्। वितिगमेन वृषुभेण पुरोभेत। सं वज्रेणासृजद्वृत्रमिन्द्रः। प्र स्वां मतिमतिरच्छाशदानः। विष्णु देवं वरुणमूतये भगम्। मेदसा देवा वृपया यजध्वम्। ता नौ यज्ञमागतं विश्वधेना। प्रजावदस्मे द्रविणेह धत्तम्। मेदसा देवा वृपया यजध्वम्। विष्णु च देवं वरुणं च रातिम्॥२६॥

ता नो अर्मीवा अप बाधमानौ। इमं यज्ञं जुषमाणावुपेतम्। विष्णूवरुणा युवमध्वरायं नः। विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। दीर्घप्रयश्य हविषां वृधाना। ज्योतिषाऽरातीर्दहतन्तमाऽसि। ययोरोजसा स्कभिता रजाऽसि। वीर्यभिर्वीरतम् शविष्ठा। याऽपत्ये ते अप्रतीक्षा सहायिः। विष्णु अग्नवरुणा पूर्वहूतौ॥२७॥

विष्णूवरुणावभिशस्तिपावाम्। देवा यजन्त हृविषां घृतेन। अपार्मीवाऽ सेधतः रक्षसंश्व। अथाधत्तं यजमानाय शं योः। अऽहोमुचां वृषभा सुप्रतीर्ता। देवानां देवतम् शचिष्ठा। विष्णूवरुणा प्रतिर्हर्यतन्नः। इदं नरा प्रयत्नमूतये हृविः। मुही नु द्यावापृथिवी इह ज्येष्ठैः रुचा भवताऽ शुचयद्विरक्तः॥२८॥

यथर्मी वरिष्ठे बृहती विमिन्वन्। नृवज्योक्षा पंप्रथानेभिरेवैः। प्रपूर्वजे पितरा नव्यसीभिः। गीर्भिः कृणुध्वऽ सदने क्रृतस्य। आ नौ द्यावापृथिवी दैव्येन। जनैन यात् महि वां वरुथम्। स इथ्यवपु भुवनेष्वास। य इमे द्यावापृथिवी जुजान। उर्वी गर्भीरे रजसी सुमेकौ। अवश्य धीरः शाच्या समैरत्॥२९॥

भूरिं द्वे अचरन्ती चरन्तम्। पुद्वन्तं गर्भमपदीदधाते। नित्यं न सूनुं पित्रोरुपस्थैः। तं पिंपृतः रोदसी सत्यवाचम्। इदं द्यावापृथिवी सत्यमस्तु। पितृमातृर्यादिहोपं ब्रुवे वाम्।

भूतं देवानां मवुमे अवोभिः। विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम्। उर्वी पृथ्वी बंहुले दूरे अन्ते। उपं
ब्रुवे नमसा यज्ञे अस्मिन्। दधाते ये सुभगे सुप्रतूर्ती। द्यावा रक्षतं पृथिवी नो अभ्वात्।
या जाता ओषध्योऽति विश्वः। परिष्ठाः। या ओषध्यः सोमराजीरश्वावतीँ सोमवतीम्।
ओषधीरिति मातरोऽन्या वौ अन्यामेवतु॥३०॥

हृविनो वाद्भूव गतिं पूर्वहृत्वाकैररुमिन्यच च॥१॥ [४]

शुचिं नु स्तोमुङ्गु इजथंद्वृत्रम्। उभा वामिन्द्राग्नी प्र चरणिभ्यः। आ वृत्रहणा गीर्भिर्विप्रः।
ब्रह्मणस्पते त्वमस्य यन्ता। सूक्तस्य बोधि तनयं च जिन्व। विश्वं तद्ब्रुद्रं यद्वन्ति देवाः।
बृहद्वदेम विदथं सुवीराः। स ईँ सत्येभिः सखिभिः शुचद्विः। गोधायसुं विधन्सैरतर्दत्।
ब्रह्मणस्पतिर्वृषभिर्विराहैः॥३१॥

घर्मस्वेदेभिर्द्विविणं व्यानट। ब्रह्मणस्पतेरभवद्यथावशम्। सत्यो मन्युर्महि कर्मा
करिष्यतः। यो गा उदाजस्त दिवे वि चाभजत। महीव रीतिः शवसा सरत्पृथक्। इन्धानो
अग्निं वेनवद्वनुष्युतः। कृतब्रह्मा शूशुवद्रातहव्य इत। जातेन जातमतिसूत्र सृँसते। यं
युं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः। ब्रह्मणस्पते सुयमस्य विश्वहौ॥३२॥

रायः स्याम रथ्यो विवस्वतः। वीरेषु वीराङ उपपृद्धि नस्त्वम्। यदीशानो ब्रह्मण
वेषि मे हवम्। स इज्जनेन स विशा स जन्मना। स पुत्रैर्वाज भरते धना नृभिः। देवानां
यः पितरंमा विवासति। श्रद्धामना हुविषा ब्रह्मणस्पतिम्। यास्ते पूपन्नावौ अन्तः। शुक्रं तै
अन्यत्पूषेमा आशाः। प्रपथे पथामजनिष पूषा॥३३॥

प्रपथे दिवः प्रपथे पृथिव्याः। उभे अभि प्रियतमे सधस्थैः। आ च परा च चरति
प्रजानन्। पूषा सुबन्धुर्दिव आ पृथिव्याः। इडस्पतिर्मधवा दस्मवंचर्वाः। तं देवासो अददुः
सूर्यायै। कामेन कृतं तुवसुङ्गु स्वश्वम्। अजाऽश्वः पशुपा वाजंबस्त्यः। धियं जिन्वो विश्वे
भुवने अर्पितः। अष्ट्रौ पूषा शिथिरामुद्वरीवृजत॥३४॥

सञ्चक्षाणो भुवना देव ईयते। शुची वो हव्या मरुतः शुचीनाम्। शुचिः हिनोम्यध्वरः
शुचिभ्यः। क्रृतेन सत्यमृतसाप आयन्। शुचिजन्मानः शुचयः पावकाः। प्र चित्रमर्कं गृणते
तुराय। मारुताय स्वतंवसे भरध्वम्। ये सहांसि सहांसा सहन्ते। रेजते अग्ने पृथिवी
मखेभ्यः। अँसेष्वा मरुतः खादयो वः॥३५॥

वक्षः सुरुक्भा उपं शिश्रियाणाः। वि विद्युतो न वृष्टिर्भी रुचानाः। अनुं स्वधामायुर्येत्यच्छमानाः। या वः शर्म शशमानाय सन्ति। त्रिधातौनि दाशुषे यच्छुताधि। अस्मभ्युं तानि मरुतो वियन्त। रुयिं नौ धत्त वृषणः सुवीरम्। इमे तुरं मरुतो रामयन्ति। इमे सहः सहस् आ नमन्ति। इमे शः संवनुष्युतो नि पान्ति॥३६॥

गुरुद्वेषो अरंरुषे दधन्ति। अरा इवेदचरम् अहैव। प्रप्र जायन्ते अकंवा महोभिः। पृश्वेः पृत्रा उपमासो रमिष्ठाः। स्वयां मृत्या मरुतः सं मिमिक्षुः। अनुं ते दायि मह इन्द्रियाय। सुत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्यै। अनुं क्षत्रमनु सहो यजत्र। इन्द्रं देवेभिरनुं ते नृष्टहै। य इन्द्रं शुष्मो मघवन्ते अस्ति॥३७॥

शिक्षा सखिभ्यः पुरुहूतू नृथ्यः। त्वः हि दृढा मंघवुन्विचेताः। अपांवृधि परिवृत्ति न राधः। इन्द्रो राजा जगतश्चरणीनाम्। अधिक्षमि विषुरूपं यदस्ति। ततो ददातु दाशुषे वसूनि। चोदद्राघु उपस्तुतश्चिद्वर्वाक्। तमुष्टहि यो अभिभूत्योजाः। वन्वन्ववातः पुरुहूत इन्द्रः। अषाढमुग्रः सहमानमाभिः॥३८॥

गीर्भिर्वर्ध वृषभं चरणीनाम्। स्थूरस्य रायो बृहुतो य ईशै। तमुं षवाम विदथेष्विन्द्रम्। यो वायुना जयति गोमतीषु। प्रधृष्ण्या नयति वस्यो अच्छु। आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चात्। ओत्तरादधरागा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभिसमैत्वाङ्। इन्द्रं द्युम्नः सुवर्वद्वेह्युम्ने॥३९॥ बुगहैविश्वाऽजनेष पूषोद्विश्वादयै वः पान्त्यस्त्युभिनवं च॥३९॥

आ देवो यातु सविता सुरक्षः। अन्तरिक्षप्रा वहमानो अश्वैः। हस्ते दधानो नर्य पुरुणिं। निवेशयं च प्रसुवं च भूमौ। अभीवृतं कृशनैर्विश्वरूपम्। हिरण्यशम्यं यजुतो बृहन्तम्। आस्थादथ ल सविता चित्रभानुः। कृष्णा रजांसि तविष्ठुं दधानः। सधो नो देवः सविता सवाय। आ साविपद्वसुपतिर्वसूनि॥४०॥

विश्रयमाणो अमृतिमुरुचीम्। मर्तभोजनमधरासतेन। विजनाऽच्छावाः शितिपादो अख्यन्। रथः हिरण्यप्रउगं वहन्तः। शशद्विशः सवितुर्दव्यस्य। उपस्थे विश्वा भुवनानि तस्थः। वि सुपुणो अन्तरिक्षाण्यख्यत। गभीरवेपा असुरः सुरीथः। क्षेदानीः सूर्यः कक्षिकेत। कुतमान्द्याः रश्मिरस्या ततान॥४१॥

भगं धियं वाजयन्तः पुरान्धिम्। नराशः सो ग्रास्पतिर्नो अव्यात्। आ ये वामस्य सङ्ग्रथे रथीणाम्। प्रिया देवस्य सवितुः स्यांमा। आ नो विश्वे अस्क्रांगमन्तु देवाः। मित्रो

अर्यमा वरुणः सुजोषाः। भुवन् यथा नो विश्वे वृधासः। करन्थ्मुषाहा विथुरं न शवः। शं नौ देवा विश्वदेवा भवन्तु। शः सरस्वती सुह धीभिरस्तु॥४२॥

शमभिषाचः शमु रातिषाचः। शं नौ दिव्याः पार्थिवाः शं नो अप्याः। ये संवितुः सुत्यसंवस्य विश्वैः। मित्रस्य ब्रुते वरुणस्य देवाः। ते सौभंगं वीरवद्वोमदप्नैः। दधांतन् द्रविणं चित्रमस्मे। अग्ने याहि दूत्यं वारिषेण्यः। देवाः अच्छां ब्रह्मकृतां गुणेन। सरस्वतीं मूरतो अश्विनाऽपः। युक्षि देवान्त्रिक्षेयांय विश्वान्॥४३॥

द्यौः पितृः पृथिवि मातुरध्रुक्। अग्ने भ्रातर्वसवो मृडतां नः। विश्वे आदित्या अदिते सुजोषाः। अस्मभ्युः शर्म बहुलं वि यन्त। विश्वे देवाः शृणुतेमः हवं मे। ये अन्तरिक्षे य उप द्यवि ष। ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्राः। आसद्यास्मिन्बुरुहिषि मादयध्वम्। आ वां मित्रावरुणा हृव्यजुष्टिम्। नमसा देवाववसाऽववृत्याम्॥४४॥

अस्माकं ब्रह्म पृतनासु सह्या अस्माकम्। वृष्टिर्दिव्या सुपारा। युवं वस्त्राणि पीवसा वंसाथे। युवोरच्छिंद्रा मन्तवो हु सर्गाः। अवांतिरतुमनृतानि विश्वाः। क्रुतेन मित्रावरुणा सचेथे। तथम् वां मित्रावरुणा महित्वम्। ईर्मा तुस्थुषीरहंभिर्दुद्हेह। विश्वाः पिन्वथ स्वसंरस्य धेनाः। अनु वामेकं पुविरा वंवर्ति॥४५॥

यद्वःहिष्टन्नाति विदे सुदानू। अच्छिंद्रुः शर्म भुवनस्य गोपा। ततो नो मित्रावरुणावीष्टम्। सिषांसन्तो जीगिवाऽसः स्याम। आ नौ मित्रावरुणा हृव्यदातिम्। घृतेर्गव्यूतिमुक्षतुमिडाभिः। प्रति वामत्र वरुमा जनाय। पृणीतमुद्वो दिव्यस्य चारौः। प्र बाहवां सिसृतं जीवसे नः। आ नो गव्यूतिमुक्षतं घृतेन॥४६॥

आ नो जनै श्रवयतं युवाना। श्रुतं मै मित्रावरुणा हवेमा। इमा रुद्रायं स्थिरधन्वने गिरः। क्षिप्रेषवे देवाय स्वधाम्नैः। अषांदाय सहमानाय मीढुषैः। तिग्मायुधाय भरता शृणोत्तन। त्वादत्तेभी रुद्र शान्तमेभिः। शतः हिमो अशीय भेषजेभिः। व्यस्मद्वेषो वितरं व्यःहः। व्यर्मावाऽश्वातयस्वा विषूचीः॥४७॥

अरहंबिभर्षि मा नस्तोके। आ तै पितर्मरुताऽ सुम्रमेतु। मा नः सूर्यस्य सन्दृशो युयोथाः। अभि नौ वीरो अर्वति क्षमेत। प्र जायेमहि रुद्र प्रजाभिः। एवा ब्रंगो वृषभ चेकितान। यथा देव न हृणीषे न हःसि। हावनश्रूर्णो रुद्रेह बौधि। बृहद्वदेम विदथे

सुवीराः। परिं णो रुद्रस्य हृतिः स्तुहि श्रुतम्। मीढुष्टमारहन्विभर्षि। त्वमंग्रे रुद्र आ वो
राजानम्॥४८॥

वसूनि ततानास्तु विश्वारं ववत्यां ववर्ति पृथेन विपूचीः श्रुतद्वे चां॥१॥

[६]

सूर्यो देवीमुषसूर्यो रोचमानामर्यः। न योषामभ्यैति पश्चात्। यत्रा नरो देवयन्तो
युगान्ति। वित्न्वते प्रति भुद्राय भुद्रम्। भुद्रा अश्वा हुरितः सूर्यस्य। चित्रा एदंग्वा
अनुमाद्यासः। नमस्यन्तो दिव आ पृष्ठमस्थुः। परि द्यावांपृथिवी यन्ति सद्यः। तथसूर्यस्य
देवत्वं तन्महित्वम्। मध्या कर्त्तर्विततुः सञ्जभार॥४९॥

यदेदयुक्त हुरितः सधस्थात्। आद्रात्री वासस्तनुते सिमस्मै। तन्मित्रस्य
वरुणस्याभिचक्षेण। सूर्यो रूपं कृणुते घोरुपस्थै। अनन्तमन्यद्रुशदस्यु पाजः। कृष्णमन्यद्वरितः
सं भरन्ति। अद्या देवा उदिता सूर्यस्य। निरङ्गहसः पिपूतान्निरवद्यात्। तत्रो मित्रो वरुणो
मामहन्ताम्। अदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः॥५०॥

दिवो रुक्म उरुचक्षा उदैति। दूरे अर्थस्तरणिर्भाजमानः। नूनं जनाः सूर्येण प्रसूताः।
आयन्त्रथानि कृणवन्नपांसि। शं नो भव चक्षसा शं नो अहा॑। शं भानुना शः हिमा शं
घृणेन। यथा शमस्मै शमसद्वरोणे। तथसूर्य द्रविणं धेहि चित्रम्। चित्रं देवानामुदंगादर्नीकम्।
चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्रेः॥५१॥

आप्रा द्यावांपृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगतस्तुस्थुषेश्च। त्वष्टा दधत्तन्नस्तुरीपम्।
त्वष्टा वीरं पिशङ्गरूपः। दशेमन्त्वद्वर्जनयन्तु गर्भम्। अतन्द्रासो युवतयो विभर्त्रम्।
तिग्मार्नीकङ्गु स्वयंशसुं जनेषु। विरोचमानं परिषीन्नयन्ति। आविष्यो वर्धते चारुरासु।
जिह्वानामूर्धस्वयंशा उपस्थै॥५२॥

उभे त्वष्टैर्बिभ्यतुर्जायमानात्। प्रतीची सिंहं प्रतिजोषयेते। मित्रो जनान्प्र स मित्र।
अयं मित्रो नमस्यः सुशेवः। राजा सुक्ष्मो अंजनिष्ठ वेधाः। तस्य वयः सुमतौ यज्ञियस्य।
अपि भद्रे सौमनसे स्याम। अनुमीवासु इडया मदन्तः। मितज्मवो वरिमन्ना पृथिव्याः।
आदित्यस्य ब्रतमुपक्ष्यन्तः॥५३॥

वयं मित्रस्य सुमतौ स्याम। मित्रं न ईः शिम्या गोषु गव्यवत्। स्वाधियो विदथे
अपस्वज्ञाजनन्। अरेजयताः रोदसी पाजसा गिरा। प्रति प्रियं यज्ञतं जनुषामवः। महा॑

आंदित्यो नमसोपसद्यः। युतयज्ञनो गृणते सुशेवः। तस्मा एतत्पञ्चतमायु जुष्टम्। अग्नौ मित्रायं हृविरा जुहोत। आ वाऽ रथो रोदसी बद्धधानः॥५४॥

हिरण्ययो वृभिर्यात्वश्चैः। घृतवर्तनिः पविर्भीरुचानः। इषां वोढा नृपतिर्वज्जिनीवान्। स पंप्रथानो अभि पश्च भूमौ। त्रिवृन्धुरो मनसाऽऽयांतु युक्तः। विशो येन गच्छथो देवयन्तीः। कुत्रा चिद्याममश्चिना दधानाना। स्वश्वां यशसाऽऽयांतमर्वाक्। दस्मां निधिं मधुमन्तं पिबाथः। वि वाऽ रथो वध्वा यादमानः॥५५॥

अन्तान्दिवो बाधते वर्तनिभ्याम्। युवोः श्रियं परि योषावृणीत। सूर्यो दुहिता परितक्षियायाम्। यद्वैवयन्तमवर्थः शर्चाभिः। परिम्ब्रः सवां मनावां वयोगाम्। यो हस्यवाऽ रथिरावस्तु उसाः। रथो युजानः परियाति वर्तिः। तेन नः शं योरुषसो व्युष्टौ। न्यश्चिना वहतं यज्ञे अस्मिन्। युवं भुज्युमविष्टः समुद्रे॥५६॥

उद्हृहथुर्णसो अस्त्रिधानैः। पत्रिभिरश्रमैरव्यथिभिः। दःसनाभिरश्चिना पारयन्ता। अग्नीषोमा यो अद्य वाम्। इदं वचः सपर्यति। तस्मै धत्तः सुवीर्यम्। गवां पोषः स्वश्चियम्। यो अग्नीषोमां हृविषां सपर्यात्। देवद्रीचा मनसा यो घृतेन। तस्य ब्रृतः रक्षतं पातमःहसः॥५७॥

विशो जनाय महि शर्म यच्छतम्। अग्नीषोमा य आहुतिम्। यो वां दाशांद्विष्कृतिम्। स प्रजया सुवीर्यम्। विश्वमायुर्व्यशजवत्। अग्नीषोमा चेति तद्वीर्यं वाम्। यदमुष्णीतमवृसं पणिङ्गोः। अवांतिरतं प्रथंयस्य शेषः। अविन्दतं ज्योतिरेकं बुह्यः। अग्नीषोमाविमः सुमेऽग्नीषोमा हृविषः प्रस्थितस्य॥५८॥

ज्ञानार द्युमेषुरुपस्य उपश्यन्ते बद्धधाने वध्वा यादमानः समुद्रेऽहसः प्रस्थितस्य॥१०॥

[७]

अहमस्मि प्रथमजा क्रृतस्य। पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य नाभिः। यो मा ददाति स इदेव माऽवाः। अहमत्रमन्मदन्तमद्विः। पूर्वमग्नेरपि दहृत्यन्म्। यत्तौ हासाते अहमत्तरेषु। व्यात्तमस्य पशवः सुजम्भम्। पश्यन्ति धीराः प्रचरन्ति पाकाः। जहाम्यन्यन्न जहाम्यन्यम्। अहमत्रं वशमिच्चरामि॥५९॥

समानमर्थं पर्येमि भुञ्जत्। को मामन्नं मनुष्यो दयेत। पराके अन्नं निहितं लोक एतत्। विश्वैदेवः पितृभिर्गुसमन्नम्। यदुद्यते लुप्यते यत्परोप्यते। शततमी सा तनुर्मै बभूव।

महान्तौ चरु संकृदुग्धेन पप्रौ। दिवं च पृश्निं पृथिवीं च साकम्। तथसुम्पिबन्तो न
मिनन्ति वेधसः। नैतद्गूयो भवति नो कर्नीयः॥६०॥

अन्नं प्राणमन्नमपानमाहुः। अन्नं मृत्युं तमुं जीवातुमाहुः। अन्नं ब्रह्माणो जरसं वदन्ति।
अन्नमाहुः प्रजननं प्रजानाम्। मोघमन्नं विन्दते अप्रचेताः। सत्यं ब्रवीमि वध इथ्स तस्या।
नार्यमणं पुष्यति नो सखायम्। केवलाघो भवति केवलादी। अहं मेघः स्तनयन्वर्षन्नस्मि।
मामदन्त्यहमेव्यन्यान्॥६१॥

अहं सद्मृतो भवामि। मदादित्या अधि सर्वे तपन्ति। देवीं वाचमजनयन्त्
यद्वाग्वदन्ती। अनन्तामन्तादधि निर्मितां महीम्। यस्यां देवा अदधुर्भोजनानि। एकाक्षरां
द्विपदाऽषद्वदां च। वाचं देवा उपं जीवन्ति विश्वैः। वाचं देवा उपं जीवन्ति विश्वैः। वाचं
गन्धर्वाः पश्चावो मनुष्याः। वाचीमा विश्वा भुवनान्यर्पिता॥६२॥

सा नो हवं जुषतामिन्द्रपली। वाग्क्षरं प्रथमजा ऋतस्य। वेदानां माताऽमृतस्य
नाभिः। सा नो जुषाणोपयन्नमागात्। अवन्ती देवीं सुहर्वां मे अस्तु। यामृषयो मनुकृतो
मनीषिणाः। अन्वैच्छं देवास्तपसा श्रमेण। तान्देवीं वाचं हृविषां यजामहे। सा नो दधातु
सुकृतस्य लोके। चत्वारि वाक्परिमिता पदानि॥६३॥

तानि विदुब्रह्मणा ये मनीषिणाः। गुहा त्रीणि निहिता नेङ्यन्ति। तुरीयं वाचो मनुष्या
वदन्ति। श्रद्धयाऽग्निः समिष्यते। श्रद्धयां विन्दते हृविः। श्रद्धां भगस्य मूर्धनिं। वच्सा
वैदयामसि। प्रियः श्रद्धे ददतः। प्रियः श्रद्धे दिदासतः। प्रियं भोजेषु यज्वसु॥६४॥

इदं मं उदितं कृथि। यथा देवा असुरेषु। श्रद्धामुग्रेषु चक्रिरे। एवं भोजेषु यज्वसु।
अस्माकमुदितं कृथि। श्रद्धां देवा यजमानाः। वायुगोपा उपासते। श्रद्धाऽहृदययां
कृत्या। श्रद्धयां हृयते हृविः। श्रद्धां प्रातरहवामहे॥६५॥

श्रद्धां मध्यन्दिनं परि। श्रद्धाऽसूर्यस्य निमुचिं। श्रद्धे श्रद्धापयेह मा। श्रद्धा देवानधि
वस्ते। श्रद्धा विश्वमिदं जगत्। श्रद्धां कामस्य मातरम्। हृविषां वर्धयामसि। ब्रह्मं जज्ञानं
प्रथमं पुरस्तात्। वि सीमतः सुरुचो वेन आवः। स बुधियां उपं मा अस्य विष्टाः॥६६॥

सतश्च योनिमसंतश्च विवः। पिता विराजामृषभो रथीणाम्। अन्तरिक्षं विश्वरूप
आविवेश। तमकैरभ्यर्थन्ति वृथसम्। ब्रह्म सन्तं ब्रह्मणा वृद्धयन्तः। ब्रह्म देवानंजनयत्।

ब्रह्म विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मणः क्षत्रं निर्मितम्। ब्रह्म ब्राह्मण आत्मना॑। अन्तरस्मिन्निमे
लोकाः॥६७॥

अन्तर्विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मैव भूतानां ज्येष्ठम्। तेन कोऽरहति स्पर्धितुम्।
ब्रह्मन्देवास्त्रयस्त्रिंशत्। ब्रह्मन् ह विश्वा भूतानि। नावीवान्तः समाहिता। चतस्र् आशा॑ः प्रचरन्त्वग्नयः। इमं नौ यज्ञं नयतु प्रजानन्। घृतं पिन्वन्नजरं सुवीरम्॥६८॥

ब्रह्म सुमिद्वृत्याहृतीनाम्। आ गावो अग्मन्तुत भद्रमंकन्। सोदन्तु गोष्ठे रुणयन्त्वस्मे।
प्रजावतीः पुरुरूपां इह स्युः। इन्द्राय पूर्वोरुषसो दुहानाः। इन्द्रो यज्वने पृणते च शिक्षिति।
उपेह्वदाति न स्वं मुषायति। भूयौभूयो रुयिमिदस्य वृथ्यन्। अभिन्ने खिले नि दंधाति
देवयुम्। न ता नशन्ति न ता अर्वा॥६९॥

गावो भगो गाव इन्द्रो मे अच्छात्। गावः सोमस्य प्रथमस्य भक्षः। इमा या गावः
सजनास इन्द्रः। इच्छामीद्वदा मनसा चिदिन्द्रम्। यूयं गावो मेदयथा कृशं चित्। अक्षीलं
चिंकृणथा सुप्रतीकम्। भद्रं गृहं कृणुथ भद्रवाचः। बृहद्वो वयं उच्यते सुभासु। प्रजावतीः
सूयवंस रिशन्तीः। शुद्धा अपः सुप्रपाणे पिबन्तीः। मा वः स्तेन इशत माऽघशसः। परिवो
हेती रुद्रस्य वृद्ध्यात्। उपेदमुपपर्चनम्। आसु गोषूपंपृच्यताम्। उपरूपस्य रेतसि।
उपेन्द्रं तवं वीर्यै॥७०॥

चरुमि कर्नयेऽन्यानपिता पुदानि यज्वन्सु हवामहे विष्णा लोकः सुवीरमवृ पिबन्तीः पद्म॥१२॥ [८]

ता सूर्याचन्द्रमसां विश्वभृत्तमा मुहत्। तेजो वसुमद्राजतो दिवि। सामात्माना चरतः
सामचारिणा॑। ययोर्व्रितं न ममे जातु देवयोः। उभावन्तौ परियात् अर्था॑। दिवो न
रश्मीङ्स्तनुतो व्यर्णवे। उभा भुवन्ती भुवना कुविक्रतौ। सूर्या॑ न चन्द्रा चरतो हतामंती।
पर्ती॑ द्युमद्विश्वविदा॑ उभा दिवः। सूर्या॑ उभा चन्द्रमसा विचक्षणा॥७१॥

विश्ववारा वरिवोभा वरेण्या। ता नौऽवतं मतिमन्ता महित्रता। विश्ववर्परी प्रतरणा
तरन्ता। सुवर्विदा॑ दुशये भूरिरश्मी। सूर्या॑ हि चन्द्रा वसुं त्वेषदरशता। मनस्विनोभानुचरतोनु
सन्दिवम्। अस्य श्रवो नद्यः सप्त बिन्नति। द्यावा॑ क्षामा॑ पृथिवी॑ दरशतं वपुः। अस्मे
सूर्याचन्द्रमसाऽभिचक्षेण। श्रुद्धेकमिन्द्र चरतो विचर्तुरम्॥७२॥

पूर्वापरं चरतो माययैतौ। शिशू क्रीडन्तौ परि यातो अध्वरम्। विश्वान्यन्यो भुवनाऽभिचष्टैः। क्रतूनन्यो विदधञ्जायते पुनः। हिरण्यवर्णः शुचयः पावका यासाऽ राजा॑। यासां देवाः शिवेनं मा चक्षुषा पश्यत। आपो भद्रा आदित्पश्यामि। नासंदासीन्नो सदासीत्तदार्नोम्। नासीद्रजो नो व्योमा पुरो यत। किमावरीवः कुहु कस्य शर्मन्॥७३॥

अभ्यः किमासीद्ग्रहनं गभीरम्। न मृत्युरुमतुं तर्हि न। रात्रिया अहं आसीत्केतः। आर्नोदवातः स्वधया तदेकम्। तस्माद्ब्रान्यं न पुरः किं च नाऽस्त। तम् आसीत्तमंसा गृद्धमग्रे प्रकेतम्। सलिलः सर्वमा इदम्। तुच्छेनाभ्वपिंहितं यदासीत्। तमस्तन्महिना जायुतैकम्। कामस्तदग्रे समवर्तताधिः॥७४॥

मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्। सुतो बन्धुमसंति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कुवयो मनीषा। तिरश्चीनो विततो रश्मिरेषाम्। अधः स्विदासी(३)दुपरि स्विदासी(३)त। रेतोधा आसन्महिमानं आसन्। स्वधा अवस्तात्प्रयतिः पुरस्तात्। को अद्वा वेद क इह प्र वौचत। कुतु आजातु कुतं इयं विसृष्टिः। अर्वागदेवा अस्य विसर्जनाय॥७५॥

अथा को वेद यतं आबूवा। इयं विसृष्टिर्यतं आबूवा। यदि वा दधे यदि वा न। यो अस्याध्यक्षः परमे व्योमन्। सो अङ्ग वेद यदि वा न वेद। किञ्चिद्वन्द्वन्द्व उ स वृक्ष आसीत्। यतो द्यावोपृथिवी निष्टत्क्षुः। मर्नाषिणो मनसा पृच्छतेदुतत्। यद्यतिष्ठद्ववनानि धारयन्। ब्रह्म वन् ब्रह्म स वृक्ष आसीत्॥७६॥

यतो द्यावोपृथिवी निष्टत्क्षुः। मर्नाषिणो मनसा विब्रवीमि वः। ब्रह्माध्यतिष्ठद्ववनानि धारयन्। प्रातरग्निं प्रातरिन्द्रं हवामहे। प्रातर्मित्रावरुणं प्रातरश्विना॑॥। प्रातर्भर्गं पूषणं ब्रह्मणस्पतिम्। प्रातः सोममृतं रुद्रं हुवेम। प्रातर्जितं भगमुग्रं हुवेम। वृयं पुत्रमदितेर्यो विधृता॑। आग्रश्विद्यं मन्यमानस्तुरश्वित्॥७७॥

राजा॑ चिद्यं भग्नं भक्षीत्याह। भग्नं प्रणेतर्भर्गं सत्यराधः। भग्नेमां धियुमुदव ददन्नः। भग्नं प्रणो जनय गोभिरश्वैः। भग्नं प्र नृभिर्नृवन्तः स्याम। उतेदानो भग्नवन्तः स्याम। उत प्रपित्व उत मध्ये अह्नाम्। उतोदिता मघवन्धसूर्यस्य। वृयं देवानाऽ सुमुतौ स्याम। भग्नं एव भग्नवाऽ अस्तु देवाः॥७८॥

तेन वृयं भग्नवन्तः स्याम। तं त्वा॑ भग्नं सर्व इज्ञोहवीमि। स नौ भग्नं पुर एता

भैवेह। समध्वरायोषसौ नमन्ता। दधिक्रावैव शुचये पुदाय। अर्वाचीनं वसुविदं भग्नः।
रथमिवाश्वां वाजिन् आवंहन्तु। अश्वावतीर्गमितीर्न उपासः। वीरवंतीः सदमुच्छन्तु भद्राः।
घृतं दुहांना विश्वतः प्रपीनाः। यूयं पात स्वस्तिभिः सदां नः॥७९॥

विवक्षणा विचर्तुर् शर्मन्नर्थे विसर्जनायु ब्रह्म वन्नं ब्रह्म स वृक्ष आसीत्पश्चिमाः प्रपीना एकं च॥१॥

पीवौत्रान्ते शुक्रासः सोमो धेनुमिद्रस्तरस्वज्ञचिमा देवो यात् सूर्यो देवो महमस्मि ता सूर्याचन्द्रमसा नवं॥१॥
पीवौत्रामग्ने वं पारथानाधृष्य शुचिं नु विश्रयमाणो दिवो रुक्मोऽत्र प्राणमनुन्ता सूर्याचन्द्रमसा नवसत्तिः॥७९॥

पीवौत्रा यूयं पात स्वस्तिभिः सदां नः॥

हरिः ॐ ॥

॥इति श्रीकृष्णायज्ञुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

 generated on **February 27, 2026**

Downloaded from <http://stotrasamhita.github.io> | StotraSamhita | Credits